

Holland=
Falsters
historiske
Samfunds
HARBOG

for

M A M X X

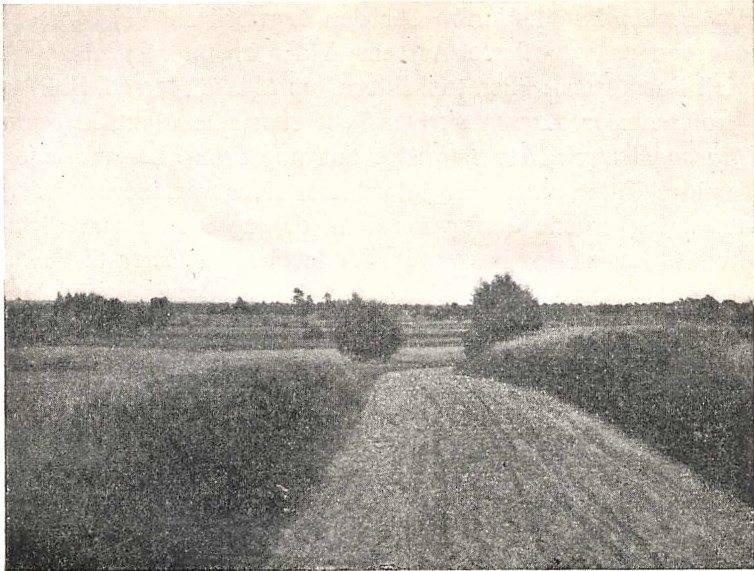
Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog VIII

1920

Indhold:

	Side
Professor <i>J. T. Lundbye</i> :	
Vejenes Udviklingshistorie paa Lolland og Falster	1
Læge <i>J. P. Rasmussen</i> :	
Fra Lollands Stenalder. En ny Art Stenalderfund	17
Fhv. Viceskoleinspektør <i>P. Petersen</i> :	
Falsters forsvundne Landsbyer	24
Gaardejer <i>Ole Rasmussen</i> :	
Nr. Ørslev By gennem Tiderne	32
Arkivar cand. mag. <i>Gunnar Knudsen</i> :	
Fra Maribo Klosters Nedlæggelse	52
Fhv. Kantor <i>Viggo Holm</i> :	
Tingsted som et Tingsted	62
Redaktør, fhv. Overlærer <i>Hans Rasmussen</i> :	
Fra den gamle Købmands Hovedbog	71
Gaardejer <i>Jens C. J. Stub</i> :	
Fortidens Arbejdsmetoder og Arbejdsredskaber paa Nordfalster	80
Fhv. Forstander <i>S. C. A. Tuxen</i> :	
Danske Landboeres Samvirken i Fortid og Nutid	88
Overgartner <i>Chr. Jørgensen</i> :	
Hardenberg Slotshave I	100
Frk. <i>Helene Strange</i> :	
Provst Dorph og Sophie Fache	105
Cand. phil. <i>Johan Miskow</i> :	
Sindier og Romanier	114
Fhv. Overlærer <i>Th. J. Hansen</i> :	
Træk af dagligt Liv i en lollandsk Landsby IV	121
<i>Smaaestykker</i> :	
Fra Pietismens Tid, ved fhv. Kantor <i>Viggo Holm</i>	136
Otto Kuld, ved fhv. Overlærer <i>Hans Rasmussen</i>	137
Jubel-Gudstjeneste i Nr. Vedby 1801, ved Frk. <i>Helene Strange</i>	137
Fra Vaalse, ved Kustode <i>J. Olsen</i>	141
Soldaterbreve, ved Frk. <i>Helene Strange</i>	142
<i>A. Hk.</i> : Fra Bogverdenen	145
<i>Aarsberetning</i>	156
<i>Tillæg til Medlemslisten</i>	158

Gammel Vej ved Hullebæk, Falster.

Vejenes Udviklingshistorie paa Lolland og Falster.

Af J. T. Lundbye.

I en Afhandling i „Fortid og Nutid“, II Bind S. 129, om „Vejenes Udviklingshistorie i Danmark“ har jeg nærmere paavist, hvorledes Vandskelslinien er den oprindelige Færdselsvej i det ukultiverede Terrain, idet man ved at følge denne Linie undgaar de lave, side Strækninger. Paa to saa flade Øer som *Lolland* og *Falster* har dette spillet en særlig stor Rolle, særlig da den lerede Jord bevirker, at daarligt afvandede Strækninger om Vinteren og i regnfuldt Vejr forvandles til moradsagtige Flader. Alle ældre Beretninger gaar derfor ogsaa ud paa, at Vejene paa disse Øer var meget daarlige, lige til man begyndte at bygge Kunstveje. 1737 andrager saaledes 20 Beboere i *Maribo*, da Byen skal køre Materialer til *Maribo Domkirke* fra *Bandholm*, om Lettelser, da Milen

fra *Bandholm* til *Maribo* „er den besværligste Vej i Landet, saa den paa de fleste Aarsens Tider er impracticabel“ (A. Kall Rasmussen: Hist. top. Efterr. om Musse Herred, S. 274). Professor Dr. *Larsen* skriver i sit efterladte Manuskript om *Musse Herred*: „Jeg har ikke talt noget om Laalands Veje i ældre Tider, uagtet de i fordums Tider var meget berygtede. Jeg gruede derfor for dem, da jeg i Efteraaret 1801 kom til Laaland og passerede Landevejen fra Øster til Vester gennem Landet. Man kjørte i et stadigt, vellingagtigt Dyb indtil Hjulnavene, langsomt, Skridt for Skridt, og man behøvede en Tid af 2 til 3 Timer for, endog med stor Anstrængelse at tilbagelægge en Mil. Denne langsomme Kørsel i den fugtige og kolde Natteluft skaffede dem, der ofte færdedes saaledes og ej fra Ungdommen dertil var vant, den saakaldte „Laalandske Feber“, ∴: Marskfeberen, hvortil ogsaa Vandet bidrog sit“ (A. Kall Rasmussen: Hist. top. Efterr. om Musse Herred, S. 11). 1803 skriver Byfoged *Møller* i en Meddelelse til *Begtrups* Skrift om Agerdyrkningens Tilstand i Danmark (Pag. 658—661): „Ingen By er omgivet med saa ufremkommelige Veje som *Maribo*, hvilket afholder mange fra at rejse hertil med deres Varer“ (A. Kall Rasmussen: Hist. top. Efterr. om Musse Herred, S. 323). *Camillus Nyrop* fortæller i sin Selvbibliografi, at Vejene paa Nordfalster ved *Riserup* omkring 1825 var saa slette, at Nutidens Begreber om Køreveje vilde have anset dem for aldeles halsbrækkende at give sig i Lag med (Loll. Falst. hist. Samf. Aarb. 1914, S. 22).

... Tegner man nu paa et Kort over *Lolland* Hovedvandskelslinien, gaar den fra *Taars Vig* Nord for *Nakskov* til *Birket* og derpaa Syd om *Sørne* ved *Maribo* og derpaa Øst om *Radsted* op til *Vignæs*. Langs denne Vandskelslinie findes Størstedelen af Øens kendte Oldtidsmonumenter, nemlig i *Horslunde Sogn* 80 (Talangivelserne efter Trap.: Danmark, 3 Udg.), i *Vesterborg Sogn* 20, i *Birket Sogn* omtr. 95, i *Stokkemarke Sogn* 55, i *Krønge Sogn* 70, i *Kettinge Sogn* henved 120 og i *Majbølle Sogn* omtr. 175. Dette tyder jo stærkt paa, at man her har den gamle Hovedfærdselsvej

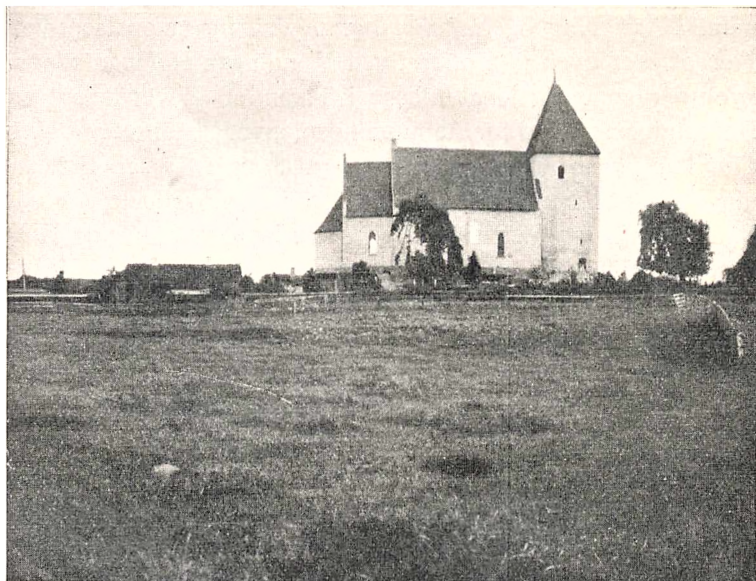
De ældste Vandskels-Færdelsesveje (fuldt trukne hvide Linier) og senere Vejforbindelser (punkterede hvide Linier) paa Lolland og Falster. Højdeforholdene angivet ved forskellig Farveskygge.

gennem Øen; men endnu mere peger det i denne Retning, at tre af Øens gamle Herredstingsteder: *Horslunde*, *Fuglse* og *Musse* ligger langs denne Linie.

Falster er i det hele en Del højere end Lolland, og Vandskellene her derfor mere udprægede. Det ene Vandskel gaar fra *Gedserodde Vest* om *Bøtø Nor*, over *Sønder Kirkeby* og *Horreby* til *Grønsund*, medens det andet gaar fra *Horreby* over *Skørringe* og *Nørre Kirkeby* til *Vaalsevig*. Øens Udstrækning er for ringe til, at man kan slutte noget af de bevarede Oldtidsmonumenter, idet de fleste af disse ligger i Skovene rundt langs Kysterne; ligeledes kan man heller ikke slutte noget af Herredsbyer, idet Falsters 2 Herreder ikke har Navn efter Byer, men kaldes *Nørre* og *Sønder Herred*. Disse Herreder skilles imidlertid af *Tingsted Aa*, ved hvilken Byen *Tingsted* ligger, og denne har antagelig været det gamle Tingsted for begge Herreder, da de er blevet forenede og har faaet fælles Tingsted, idet man andre Steder fra kender, at det fælles Ting er blevet holdt ved Overgangsstedet over Grænseaaen. Søger man begge de nævnte Vandskelslinier igennem, da finder man, at Byerne *Nørre* og *Sønder Kirkeby* ligger centralt henholdsvis i *Nørre* og *Sønder Herred*, og trækker man Forbindelseslinien mellem disse to Byer, vil den skære *Tingsted Aa* ved *Tingsted*¹⁾, saa der er stor Sandsynlighed for, at de oprindelige to Tingsteder for Falster skal søges ved disse to Byer, og Sandsynligheden bliver ikke mindre ved, at Kirken i *Nørre Kirkeby* er en af de ældste paa Falster (Trap. III, S. 280).

Hvor Vandskelslinien giver for store Omveje, danner man sig et Overgangssted over den skillende Aa, og saaledes maa det antages, at Overgangsstedet over *Tingsted Aa* ved *Tingsted* oprindelig er opstaaet; *Tingsted Kirke* ligger umiddelbart ved Aaen, og *Tingsted Sogn* strækker sig paa begge Sider af denne, saa det er utvivlsomt, at her har været et gammelt Overgangssted. Paa *Vestlolland* bliver Vejen fra *Horslunde* om ad *Birket* for lang, naar man vilde til Egnen mellem *Nakskov Fjord* og *Rødby Fjord* eller til Egnen omkring *Sørne* ved *Maribo*, og man dannede da

Overgangssteder over *Halsted Aa* ved *Halsted* og over *Ryde Aa* ved *Ryde*. Det er værd at lægge Mærke til, hvorledes Aaerne paa disse 3 Steder har Navn efter Hovedovergangs-

Tingsted Kirke, Tingsted Aa i Forgrunden.

stederne over dem, en almindelig Regel, som jeg ogsaa har gjort opmærksom paa i den anførte Afhandling i „Fortid og Nutid“. Vilde man fra *Vestlolland* til *Østlolland*, kunde man i Stedet for at følge den lange Vandskelsvej Syd om Søerne ved Maribo skyde en meget betydelig Genvej ved fra *Østofte* at passere *Hunsaa* ved *Hunseby* og *Sakskøbing Aa* ved *Sakskøbing*.

Vilde man fra *Lolland* til *Falster*, da kom man fra *Lollands* Hovedvandskelslinie over *Guldborgsund* ved *Guldborg* — ogsaa her ser vi, hvorledes Sundet faar Navn efter Hovedovergangsstedet — til Falsters nordlige Vandskelsvej og Herredsbyen *Nørre Kirkeby*; vilde man derimod til den sydlige Del af *Falster*, skulde man paa *Lolland* forlade Vandskelsvejen og passere *Flintinge Aa* ved *Flintinge* og sætte

over *Guldborgsund*, hvor Munden af *Tingsted Aa* dannede en naturlig Havn, hvorved man kom lige til Herredsbyen *Sønder Kirkeby*.

Ved disse to Vejlinier er to af Øernes Købstæder opstaaet, nemlig *Nykøbing* og *Sakskøbing*. *Nykøbing* er opstaaet ved Færgestedet over til *Lolland* ved Munden af *Tingsted Aa*, hvor der antagelig langt tilbage i Tiden er blevet anlagt en Befæstning lige Syd for Aamunden, hvor senere *Nykøbing Slot* har ligget, og Byen har da rejst sig i Ly af Befæstningen. *Sakskøbing* er opstaaet, hvor to Hovedveje er stødt sammen, nemlig Vejen fra *Vestlolland* over *Østofte* og *Vaabensted* og Vejen fra *Sydøstlolland* fra Herredsbyen *Musse* over *Fjelde*. Det passer ogsaa hermed, at *P. Petersen* (Loll. Falst. hist. Samf. Aarb. 1917 S. 75) siger, at *Sakskøbing* som Køping er ældre end baade *Maribo*, *Nysted* og *Rødby*, idet den nævnes som saadan allerede 1270, medens *Nysted* først faar Byprivilegier 1409, *Maribo* i 1416 og *Rødby* i 1506. Sammesteds meddeles, at de to Markeder, der hidtil har været holdt i *Thoreby* og *Diøllefølle* (Døllefjelde) — det ene paa Vor Frue Dag, det andet paa St Michaels Dag — 1553 henlægges til *Sakskøbing*.

Hvad de andre Aaovergangssteder angaar, da bliver *Tingsted* som nævnt *Falsters* Tingsted, og i Middelalderen var Byen et anseligt Sted, hvor Kongen undertiden opholdt sig; saaledes sluttede Kristoffer II og hans Søn Erik Forlig her 1325 med Marsk Ludvig Albertsen Eberstein, efter at denne havde maattet overgive sig paa Hammershus, og 1329 sluttedes her Fred mellem Kristoffer II og Grev Johan (Trap. III S. 283).

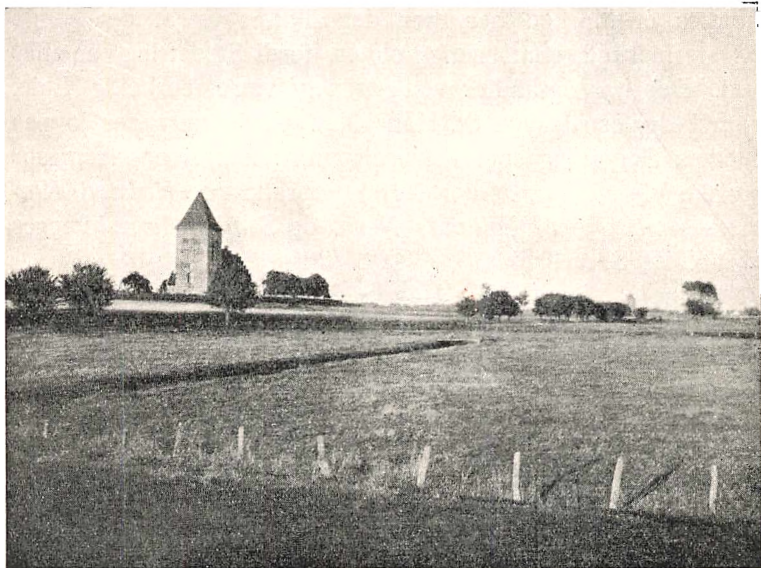
Halsted kom ogsaa til at spille en stor Rolle gennem Tiderne. I Kong Valdemars Jordebog nævnes Haldstath som Kongelev. Ifølge Noterne til *O. Nielsens* Udgave af Jordebogen (S. 127) henlægges *Halsted Kirke* 1177 til Abbeden i Ringsted Kloster, og formodentlig er det senere *Halsted Kloster* anlagt fra Ringsted; 1284 kom Stedet ved Mageskifte i Erik Plovpennings Datter *Juttas* Besiddelse, og det er vel saa hende, som har stiftet Klosteret paa sit Dødsleje; det

nævnes første Gang i Dokumenter fra 1305. Klosteret husede Benediktinermunke. Naar P. Rhode (Saml. til Laal. og Falst. Hist. Ny Udg. ved I. I. F. Friis 1859, S. 32) fortæller, at der i sidste Halvdel af det 16. Aarhundrede paa Frue Dag holdtes et Marked her, har det sikkert været det gamle Klostermarked, som stadig holdtes, fordi Stedet laa paa alfar Vej. Der har ogsaa her ved *Magshøj* været en hellig Kilde, som besøgtes af syge St. Hans Nat. Alt dette tyder jo paa Stedets Betydning som Færdselspunkt; men denne fremgaar ganske klart deraf, at der i 1660 oprettes et *Halsted Klosters Amt*, hvortil *Lollands Nørre* og *Sønder Herred* lægges (Trap. III S. 110).

Ifølge P. Rhode (Ny Udg. S. 32) har der ogsaa i *Stokke-marke* i Slutningen af det 16. Aarhundrede været holdt et Marked, nemlig paa St. Ibs Dag, hvilket jo ogsaa tyder paa, at dette Sted paa den Tid har ligget paa alfar Vej.

Endelig fortæller P. Rhode os (Ny Udgave S. 32), at der i 1578 blev nedlagt et Marked i *Sædinge*, men at der samtidig holdtes Markeder i *Taagerup* 3 Dage efter Marie Bebudelsesdag og i *Aalstrup* (nu Hovedgaarden *Olstrup* i *Landet Sogn*) paa St. Lauritsdag. Disse 3 Markeder saa tæt ved hinanden tyder paa, at der maa have været særlige Forhold ved Egnen, som gjorde den til en udpræget Handels-egn, og det har sikkert været Sejladsen paa *Rødby Fjord*. Fra de senere Aarhundreder kender vi, hvorledes Tilsandingen af Fjorden og dens Udløb stadig er tagen til; men de mange Kirker, der ligger rundt om den og ved Vandløbene, der fører til den: *Landet*, *Vejleby*, *Tirsted*, *Nebbelunde*, *Sædinge*, *Ringsebølle* og *Rødby*, tyder paa en saa tæt Bebyggelse her, at Handelen ogsaa maa have spillet Rolle som Næringsvej. To af Kirkerne *Vejleby* og *Tirsted* ligger kun en god Kilometer fra hinanden, og af disse er *Tirsted Kirke* en smuk og interessant Kirke, som ikke er bygget i en øde, afsides Egn. Antagelig har der ved Mundingen af den Aa, ved hvilken begge disse Kirker ligger, været en gammel Havneplads; ved *Vejleby* er der ogsaa fundet en meget stor Boplads fra den ældre Jernalder (Trap. III S. 227). I den Tid, vi kender

nærmere til, har *Rødby* været Handelsbyen; den faar, som allerede nævnt, sine Byprivilegier i 1506. I Kancelliets Brevbøger ser vi, at *Rødby* $\frac{5}{10}$ 1555 nævnes som en af de 4

Vejleby Kirke (i Forgrunden) og Tirsted Kirke (antynes i Baggrunden).

Byer, hvorfra der maatte udføres Heste, Øksne og andet Fæ til Tyskland (Tegnelser 4,5863), og $\frac{5}{6}$ 1556 forbydes det Indbyggerne at tage Landsknægte med tilbage, naar de sejler over til *Hellighafn*, medmindre de er Kongens Tjenere eller har Pasbord (Tegnelser 5,54). $\frac{30}{1}$ 1567 fastsættes Takster for Overfarten fra *Rødby* til *Helgehafnen*: 8 Mk. om Sommeren og 10 Mk. om Vinteren, til Femern 3 Mk. om Sommeren og 5 Mk. om Vinteren (Tegnelser 9,1503). Her har derfor sikkert været et vigtigt Trafikcentrum, og en Hovedvej maa fra Hovedvandskelsvejen ved *Fuglse* have ført herved. Fra Vestlolland har Vejen ført herved over *Halsted* og *Ryde*.

Medens *Rødby* har været *Lollands* gamle Færgested mod Syd til *Femern*, har *Taars Vig* været det mod Vest til *Langeland* (I. H. Larsen: Laaland og Falster, S. 45). Stedet

har imidlertid ikke egnet sig saa godt for en Handelshavn, hvorfor en saadan er opstaaet inderst i Fjorden, hvor *Nakskov* har faaet en udmærket Beliggenhed med en god naturlig Havn og nær ved den store Færdselsvej over *Halsted Aa* ved *Halsted*.

Ravnsborgs Voldsted.

Ved *Lollands* Nordkyst kommer Hovedvandskelsvejen ved *Birket* lige ud til Vandet, og en Mængde til Dels store Gravhøje viser Stedets Betydning i Oldtiden. Ogsaa for Sejladsen er Stedet af stor Betydning; „Den danske Lods“ 7. Udgave 1910 S. 553 siger, at der omtrent ud for *Kragenæs Havn* er en god og meget benyttet Ankerplads ca. $\frac{1}{2}$ Sømil fra Land i 3,7 à 4,1 m Vand. At dette Sted ogsaa har været meget benyttet i tidligere Tid, kan man se af det imponerende Voldsted af *Ravnsborg*, der ligger her lige ude ved Vandet, og hvorfra man har kunnet overse hele Bugten ud til *Fæmø*. Da Vejen over *Halsted* efterhaanden har trukket Færdselen til fra Hovedvandskelsvejen

over *Birket*, har Stedet tabt sin Betydning, idet tillige *Nakskov* er vokset op til at blive *Vestlollands* Havneplads, og vi forstaar, som *Arild Huitfeld* beretter (C. M. Smidt. Loll. Falst. hist. Samf. Aarb. 1916, S. 87), at Kong *Hans* 1510 lader *Ravnsborg* nedbryde for at føre Materialerne til *Nakskov* og bygge *Engelborg*, idet det nu var her, at man trængte til Værn for Sejladsen.

Skulde man fra *Falster* til *Sjælland*, er man antagelig i Begyndelsen taget over *Bogø*; men der er ikke tydelige Spor, som viser noget i saa Henseende. Det ligger nær at sætte Byen *Stubbekøbings* Oprindelse i Forbindelse med denne Overfart, og lige overfor *Bogø* ligger paa *Sjælland* *Stensby*, hvor der sikkert ogsaa har været Landingssted i gamle Dage, det var nemlig her, at Valdemar II $\frac{7}{6}$ 1238 sluttede Forlig med de tyske Ridderes Ordensmester, hvorved Danmark fik Reval og de øvrige tabte Besiddelser i Estland tilbage (Trap. II, S. 948). Senere var Overfartsstedet som bekendt *Gaabense*; men det er muligt, at det er Anlægelsen af *Vordingborg*, der har trukket Færdselen hertil. Provst *Grundtvig* skriver i 1822, at den sædvanlige Maade at afsætte sit Korn paa her paa *Falster*, er at sælge enten til Skipperne fra *Ærø* og *Fyn*, som sædvanlig indtager deres Ladninger ved Færgestederne *Guldborg* og *Gaabense*, samt Bondebyen *Sortsø* i *Gunslev Sogn*, eller til Købmændene i *Stubbekøbing* og *Nykøbing* (Joh. Phil. Hage: Nye Maribo Amt 1844, S. 301). *Sortsø* ligger ved det smalle *Sortsø Gab* mellem *Falster* og *Bogø*; „Den danske Lods“ 7. Udg. 1910, S. 580, siger, at paa Grund af de store Dybder og den stejlt opgaaende Landgrund findes paa denne Strækning ingen gode Ankerpladser for større Skibe, hvorimod smaa Skibe kan ankre under Land i 2,5 à 3,1 m Vand ud for *Sodse* (*Sortsø*) By i Bugten V. for *Stubbekøbing*. Det er altsaa en Mulighed, at man tidligere har brugt dette Sted som Overfartssted til *Bogø*; ikke alene vilde Vejen fra *Nørre Kirkeby* eller fra Færgestedet ved *Guldborg* over Land derved blive saa kort som muligt; men Afstanden fra *Sortsø* til *Bogø* er betydelig kortere end fra *Stubbekøbing* til *Bogø*. Fra *Sortsø* gaar der

endnu Veje, der fører direkte over *Gunslev* og *Skerne* til *Nørre Kirkeby*; man skal da passere over en mindre Aa mellem *Gunslev* og *Skerne*; men *Skerne* hører til *Gunslev*

Gunslev Kirke, Aen mellem Gunslev og Skerne i Forgrunden.

Sogn, saa dette tyder paa, at her fra gammel Tid har været et Overgangssted, og *Gunslev Kirke* har ogsaa en isoleret Beliggenhed Vest for Byen; men Kirken ligger netop nede ved Aen, en Beliggenhed, der ogsaa bedst forklares ved, at Kirken fra Begyndelsen har været fælles for de to Byer og saa er bygget ved Overgangsstedet over den skillende Aa. Antager man *Sortsø—Gunslev—Skerne—Nørre Kirkeby*-Vejen som Hovedvejen paa denne Kant af *Falster*, passer det ganske, hvad Apoteker *H. Reddelien* skriver i nærværende Aarbog for 1916, S. 124: „Ved *Stubbekøbing Paare-skifte* drejer den (den saakaldte „gamle Landevej“ langs *Stubbekøbing Anlæg*) mod Nord ned til Stranden og følger denne forbi *Paare* og *Blæsbjerg* til *Sortsøvejen*; ad denne gaar den gennem *Sortsø*, og mellem denne By og *Skovby*

drejer den mod Syd til *Gunslev*, herfra og til *Gunslev Kirke* følger den den nuværende Vej, drejer atter sydligt omkring *Skjerne Sø* og gaar til *Nørre Alslev*“.

Overfarten til *Møen* har naturligvis altid foregaaet som nu over *Grønsund* ved *Næsby*, idet man er kommen dertil fra *Nørre Kirkeby* over *Torkildstrup* og *Maglebrænde* og fra *Sønder Kirkeby* over *Horreby*, *Falkerslev*, *Horbelev* og *Moseby*.

Endelig er der Færefarten fra *Gedser* til *Warnemünde*. I Kancelliets Brevbøger findes flere Dokumenter, der beretter om denne Forbindelse. I August 1559 paabydes det saaledes under Kurfyst Augustus af Sachsens Besøg i København at holde Postklipper ved *Gedtzør* og *Gofvennes* (Gaabense) for at bringe Kurfyrstens Kurér frem (Tegnelser 6,125). Da Kurfyrsten selv rejser, skal der indrettes Stuer og Kamre til ham paa *Gedtzør* og *Sørup* (Tegnelser 6,119). I August 1596 rejser Hertug Adolf denne Vej (Sj. Tegn. 18,554—560). Udskibningsforholdene har dog næppe været gode af Mangel paa en naturlig Havn. Provst Grundtvig skriver 1822, at Skipperne ikke er meget for at ligge ved Skibsstederne ved *Skelby* og *Gedsergaard* formedelst de omliggende, farlige Grunde.

Vejen ned gennem *Sydfalster* har været dækket af en — nu udpløjet — Vold, Syd for *Væggerløse*; den havde en foranliggende, mod Syd vendt Grav og strakte sig fra *Guldborgsund* til *Bøtø Nor* (Trap. III, S. 290). Fra *Hasselø* skal der i Erik af Pommerns Tid i Forbindelse med denne Befæstning være anbragt en Stendæmning forbi *Barholmen* til de Grunde, der ligger omkring *Kalvø* og *Keilø*, for at hindre Fjenden fra at sejle op til *Nykøbing*. Af Hensyn til Sejladser paa *Nykøbing*, som hindredes Syd fra af denne Dæmning, blev den fjernet i 30'erne af det 19. Aarhundrede (L. Both: Danmark I, S. 344).

Endnu et Sted paa Øerne findes en lignende Vold, der maa antages at være en gammel Vejspærring, det er paa *Lolland* fra *Røgbølle Sø* mod Nordøst til *Hejrede Sø*. Volden er lige med foranliggende, mod Syd vendt Grav (Trap.

III, S. 260). Efter Vandskelslinien skulde Hovedvejen i den ældre Tid antages at være gaaet Syd om *Røgbølle Sø* over *Sløse*, hvilket ogsaa giver den korteste Vej mellem Herreds-

Volden mellem *Røgbølle* og *Hejrede Søer*.

byerne *Musse* og *Fuglse*; men i Egnen mellem *Røgbølle Sø* og *Søndersø* og *Hejrede Sø* findes der en saadan Mængde Gravhøje, at de viser den store Bebyggelse, der har været her i Oldtiden; det er da muligt, at enten hele Færdse-len eller i hvert Fald en Del af den almindeligt har søgt Egnen mellem *Sørne*, og Anlægget af Volden som Vej-spærring er da let at forstaa. Denne Antagelse støttes af Beliggenheden af Voldstedet af *Aalevad*, der ligger nogle Kilometer fra Volden og netop kan tænkes at have behersket den samme Vejlinie.

Ligesom vi saaledes synes at kunne se Vejen Syd om *Maribo-Sørne* befæstet, har Vejen Nord om dem ogsaa været det. Oprindeligt er Vejen som allerede nævnt fra *Østofto* gaaet over *Hunseby* til *Vaabensted*; men senere er

den, maaske ved Anlægget af *Maribo*, bleven flyttet noget mod Syd, og paa Strækningen mellem *Østofte* og *Maribo* findes Voldstederne *Eriksvolde* og *Grimstrup*. Det synes saaledes, som der har gaaet en Befæstningslinie over Lolland fra Nord til Syd støttende sig til Søerne ved *Maribo* og vendt imod *Øst*.

De Vejlinier, der saaledes kommer frem, er i alt væsentligt de samme, som findes paa Videnskabernes Selskabs Kort fra 1776; naturligvis har Byernes Fremvækst paavirket Vejnettet, idet der f. Eks. er tilkommet en Vej imellem *Nykøbing* og *Stubbekøbing*, og Vejen fra *Sakskøbing* er vist *Øst* om *Musse* lige til *Nysted*. Herredsbyen *Musse* har dog ikke helt mistet sin Betydning; thi da den nuværende Landevej senere anlægges, føres den igen gennem *Musse*.

Endnu et Sted, der har spillet Rolle som Trafikcentrum, er *Kippinge* paa *Falster* med den berømte Valfartskirke, og endnu paa Videnskabernes Selskabs Kort ses en Række Veje søgende mod dette Sted.

Bygningen af rationelle Veje i Danmark begyndte, da Franskmanden *Marmillon* indkaldtes 1767 sammen med to andre franske Vejingeniører og ansattes som „Ober-Vej-Inspecteur“. Vejanlæggene begyndte naturligvis først rundt om *København*. Det var Udviklingen af Postrouterne, der begyndte at stille Krav til Vejene. I 1753 havde Regeringen nedsat en Kommission for at tage under Overvejelse, om en Postforbindelse med *Holsten* kunde etableres over *Rødby* og *Femern*; men dens Betænkning gik ud paa, at der var for store Vanskeligheder at overvinde, og Sagen blev derfor til sidst opgiven (Fr. Olsen: Postvæsenet i Danmark 1711—1808, S. 172). 1777 tages Spørgsmaalet op igen; men de slette Veje voldte igen Vanskeligheder. Paa *Falster* var den Vej, Posten skulde gaa, paa et Sted ved *Nykøbing* saa smal og brat, at den i glat Føre ikke kunde passeres uden største Fare, og paa *Lolland* var den endnu slettere. Vejen mellem *Rødby* og *Nakskov* var den værste og farligste paa hele Turen. Generalpostamtet foreslog derfor at lade Posten gaa fra *Nykøbing* over *Sakskøbing* og *Maribo* til *Nakskov* i

Stedet for som hidtil paa Turen fra *København* over *Aalholm* og *Rødby* til *Nakskov* og derfra paa Tilbagevejen gennem *Maribo* og *Sakskøbing* (Fr. Olsen, S. 265). En kgl. Res. af 7. April 1779 fastslog, at Postforbindelsen med *Holsten* over *Rødby* skulde begynde 1. Juli s. A., og at Posten skulde gaa fra *Nykøbing* gennem *Maribo* til *Rødby* (Fr. Olsen, S. 266).

Den 23. Juni 1797 udsendes en Fuldmægtig i Generalpostamtet til *Nakskov* for at søge Oplysninger om alt, der kunde forbedre Postgangen paa denne Route. Han beretter, at Vejen fra *Gaabense* gik forbi *Nørre Alslev* til *Nykøbing* og derpaa fra *Sundby* paa *Lolland* over *Thoreby* til *Grænge* og over *Krænkerup Marker* til *Sakskøbing*; men man kunde ogsaa tage direkte over *Guldborg*. Fra *Sakskøbing* gik Vejen gennem *Vognsted* og *Buderup* samt *Nielstrup* til *Maribo*. Fra *Maribo* gik Vejen over *Porup*, *Nørballe*, *Sørup*, *Stokkemarke*, *Ørsholte* og *Halsted* til *Nakskov* (Jul. Bidstrup: Fra Arkiv og Museum 1899—1902, S. 144—151).

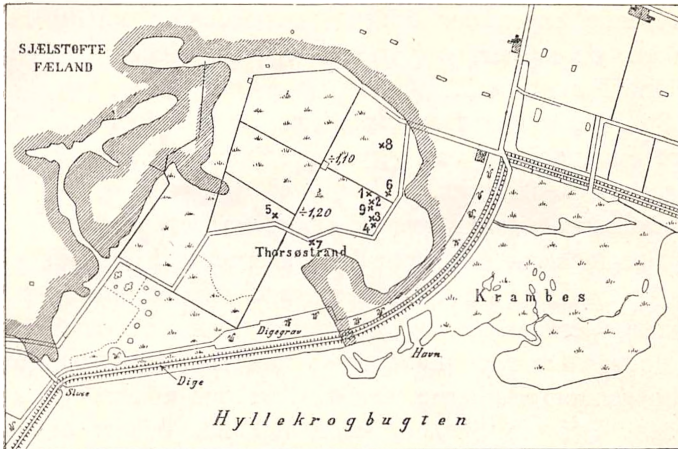
Bygningen af Hovedveje skred efterhaanden frem i Danmark, og ikke længe efter Fredsslutningen 1814 begyndte man at tage alvorligt fat paa Forbedringen af de slette lollandske Veje; 1817 er Hovedlandevejen imellem *Maribo* og *Stokkemarke* under Arbejde (A. Kall Rasmussen: Musse Herred paa Laaland). Det var særlig Stiftamtmand, Kammerherre *Jessen*, der med Iver tog sig af Forbedringen af Vejene og bragte det dertil, at *Lolland* ikke, hvad Veje angaar, stod tilbage for andre Provinser. 1841 fandtes 10 $\frac{1}{4}$ Mil Hovedlandevej paa *Lolland* (*Sundby Færgested—Nysted*, *Guldborg Færgested—Hovedlandevejen ved Sundby Færgested*) og 16 Mil mindre Landevej (*Nakskov—Rødby*, *Rødby—Nysted*, *Nysted—Maribo*, *Sakskøbing—Nysted*, *Maribo—Bandholm*, *Maribo—Rødby*, *Nakskov—Taars Færgested*, *Sakskøbing—Ourebye Skibssted* [J. Ph. Hage: Nye Maribo Amt, S. 123]). Siden er Vejnettet udvidet og suppleret, og der er f. Eks. lagt en ny Landevej fra *Sydland* til *Nakskov* over *Gurreby* og *Højreby* i Stedet for den tidligere over *Græshave*, *Arninge* og *Holleby*, der passerede 3 Vadesteder, som vel var en Del opfyldte med Sten og Grus, men dog impassable

ved Højvande, og naar Isen skruede, hvorfor man i saa Tilfælde maatte lægge Vejen over *Ohre* og *Pramngaarden* til Naskov (I. H. Larsen: Laaland og Falster topograf. beskrevet, S. 147 og 179).

Emnet kan uddybes meget mere, og der vil kunne samles mange flere Enkeltheder om Vejene i ældre Tider paa *Lolland* og *Falster*. Jeg har kun i store Træk villet give et kort Rids af Færdselsvejenes Udviklingshistorie og prøve ad den Vej at kaste Strejflys ind i Historien; maaske vil det ogsaa være muligt, til Trods for den intensive Dyrkning af Øerne, f. Eks. rundt i Skovene, endnu at finde gamle Hulveje eller andre Levninger af Fortidens Færdsel; selv har jeg paa *Falster* mellem *Tingsted* og *Nørre Ørslev* Øst for *Hullebæk* fundet et Stykke af den gamle Vej, der forbandt *Nørre* og *Søndre Kirkeby* og passerede gennem *Tingsted*, og som endnu henligger uindgrøftet som primitiv Jordvej. Kunde disse Linier bidrage til, at alle Oplysninger om Fortidens Veje bliver samlede dels fra Naturen og dels fra Arkiverne, da vil Hensigten med dem være naaet.

Noter.

¹⁾ M. H. t. Tingsted se Kantor V. Holms Artikel „Tingsted som et Tingsted“ længere henne i nærværende Aarbog. Red. Anm.

Fra Lollands Stenalder. En ny Art Stenalderfund¹⁾.

Af Læge J. P. Rasmussen.

Danmarks Stenalder deles, som bekendt, i to store Hoved-afsnit, ældre og yngre Stenalder, den ældre Stenalder med uslebne, den yngre med slebne Redskaber. Gennemgaar man Stenaldersamlingerne i Nationalmuseet og Maribo Stiftsmuseum, vil man bemærke, at Lolland har ydet flere af de bedste Fund, der er fremkomne. For den ældre Stenalders Vedkommende, hvortil de Smaafund hører, som her kortelig skal omtales, kan saaledes mindes om de store Fund fra V. Ulslev og Godsted. Disse hidhører fra Bopladser, hvor den ældre Stenalders Jæger- og Fiskerfolk har holdt til, tilberedt deres Føde og tildannet deres simple Stenredskaber, som væsentlig udgøres, foruden af Flækkeblokke, Knuder, tildannede og utildannede Flækker og Affald fra Tilhugningen, af raat tildannede Økser, af de for den ældre Stenalder karakteristiske Skivespaltere og de saakaldte Tvær-

¹⁾ Noterne findes paa Side 23.

pile, der dog ogsaa brugtes i den yngre Stenalder. Det er tilsvarende Sager, der findes i de nedenfor omtalte Fund, der faar deres særlige Karakter ved de ejendommelige og sjældne Fundforhold.

Som bekendt er Danmarkskortet siden Istiden undergaaet store Forandringer ved geologiske Niveauændringer, Hævninger og Sænkninger.

Østersøen var en stor Havbugt fra det nordlige Ishav. Da Forbindelsen med dette blev afbrudt ved Finlands Hævning, blev den en mægtig Ferskvandssø, den saakaldte Ancylussø, Verdens største, med Afløb, hvor de svenske Søer nu findes. Da disse Egne ogsaa hævedes, fik Østersøen sit Afløb gennem Bælterne, der da ikke var til som saadanne, medens Fyn og Sjælland med Lolland, Falster og Møen dannede en fast Bro mellem Jylland og Skaane, kun adskilte ved Østersøens Afløbsfloder. Danmark gennemgik da sin Fastlandstid. I Slutningen af denne Periode holdt de første Indbyggere („Mullerup-Kulturen“s Folk, efter et Fund i Maglemose ved Mullerup paa Sjælland, ældre end V. Ulslev- og Godsted-Folkene) deres Indtog i Landet. Senere i Stenalderen undergik Danmark en Sænkning, hvorved store Strækninger sænkedes under Havet, Bælterne og Øresund dannedes, den saakaldte Stenalderhavstid. Derefter gjorde afvigende Forhold sig gældende for den nordøstlige og sydvestlige Del af Landet, henholdsvis Nord og Syd for en central Linie gaaende fra Nissum Fjord over Nyborg til Møen. Nord for denne Linie afløstes Stenalderhavssænkningen af en Hævning, stærkere jo mere man fjerner sig fra samme Linie mod Nord. Syd for Linien fortsattes Sænkningen derimod langsomt helt op i forholdsvis ny Tid.

Følgen af disse Forhold er, at den daværende Kystbefolknings Efterladenskaber for de sydlige Landsdeles Vedkommende nu maa søges paa vanddækkede Lokalteter, saaledes som Tilfældet har været for Fund, der er fremdragne i Vaalse Vig, Nysted Havn, Kolding Havn og andre Steder, saavel som for de nedenfor omtalte Fund.

Før det sydllandske Stormflodsdige rejstes, gik der en

fortsat Række Holme og Smaaøer, Brundragene, Drummeholm og Hyllekrog (der tidligere ved Gennemskæringer var delt i flere Smaaøer) fra Rødby Havn mod Sydøst. Denne Ørække fortsætter sig gennem Rødsandsgrundene over mod Gedser, og maa tænkes omtrent faldende sammen med Lollands Sydgrænse i Stenalderhavstiden. Nord for denne Linie findes nu den store, for største Delen lavvandede Nysted- eller Hyllekrog-Bugt. Den var da tørt Land, hvor Egene bredte deres Kroner, hvor Kronhjørtene græssede, og Stenaldermanden strejfede om paa Jagt, og her hugger nu Aalestangeren sit Aalejern ned i Havbundens Stød og Stammer fra den undergaaede Skov.

Under Sjelstoft By i Errindlev Sogn fandtes før Stormfloden en lille Vig fra Hyllekrogbugten, paa nyere Kort kaldet Thorsø Strand, af Befolkningen og paa ældre Kort Thorsø. Da Stormflodsdiaget opførtes, lagdes det uden for Vigen, og denne udtørredes. Det viste sig saa, at Vigen i Midten bestod af en Mose, 10—20 Tdr. Land stor, medens Terrænet uden om denne var lidt højere beliggende. I Mosen findes vældige Egestammer liggende i Moseegenes sædvanlige Orden med Toppen mod Mosens Centrum og Roden mod dens Rand. Mosen var i Stenalderen er Ferskvandssø, medens Strandbredden da befandt sig en Mils Vej Syd for denne. Paa den daværende Søbred strejfede Stenalderens Jægere og gjorde Jagt paa Søens Fuglevildt. Manglede de Redskaber og Jagtvaaben, satte de sig ved Søbredden og dannede disse af de her forefundne Flintesten, og her finder man nu deres Efterladenskaber fra disse Tilhugninger. Og der gik Aarhundreder og Aartusinder. Og Søen gik over i Mosedannelse. Landet sænkedes i Stenalderhavets Tid. Havet kom nærmere og nærmere, dannede Hyllekrogbugten, opslugte de derværende Skove og Moser, opslugte ogsaa den lille Sø, dækkede denne og dens Omgivelser, og bevarede trofast Stenalderminderne, til de efter Vigens Udtørring igen kom for Dagens Lys, liggende uforstyrrede, som da Stenaldermanden for Aartusinder siden forlod dem. Og derved faar de nu deres særlige Karakter.

I de store Fund fra Bopladser og Affaldsdynger forefindes Sagerne blandede mellem hverandre indbyrdes og mellem alskens Affald fra det daglige Liv, og der er sjælden nogen større Mulighed for at finde, hvad der hører sammen fra den enkelte Tildannelse. Det samme gælder for de Sager, der findes spredte i Mark og Mose. Anderledes med Hensyn til Thorsøfundene:

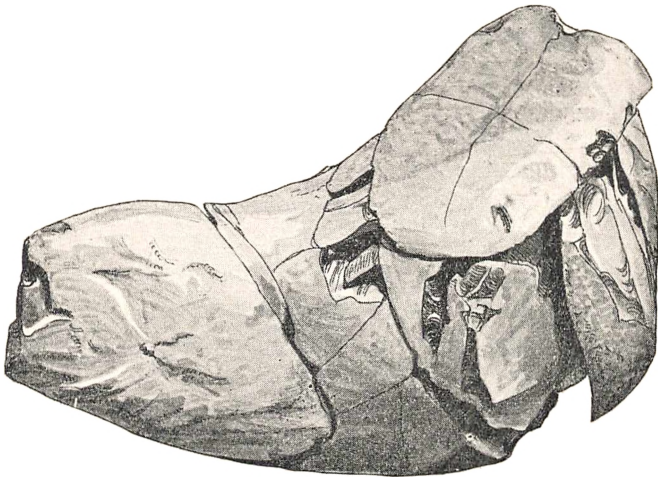
Rundt om ved Moseranden paa den tidligere Søbred henligger de enkelte, isolerede, skarpt afgrænsede Tildannelsesfund, hvert paa sin lille Plet. Her kan man indmaale hver Fundplet i afdelte Undersøgelsesfelter, saaledes som det bruges ved slige Undersøgelser, optage og nummerere Sagerne for hver lille Underafdeling af Feltet, hvad der giver større Mulighed for et mere indgaaende Studium af Fundet.

Fundpletternes Udstrækning er gerne 1—4 □ Meter eller lidt større, hvis der er foretaget en større Udhugning. Af disse Pletter eller smaa Enkeltfund har jeg optaget 24 (hvoraf dog ét optoges af Nationalmuseet ved Inspektør Dr. Friis Johansen²).

I Pletterne finder man Raamaterialer (ubehuggede Flintknolde) til Tilhugningen, Flækkeblokke og Knuder, der blev til Rest efter fuldent Udhugning, Flækker, Spaaner og Affaldstykker af alle de kendte Former. Endvidere finder man enkelte Redskaber, der enten er glemte, tabte eller efterladte som mislykkede ved Tildannelsen. I de fleste Pletter (17 af 24) fandtes Tværpile, der viser os, at Udhugningerne her paa Søbredden for en væsentlig Del havde til Formaal at fremstille saadanne, rimeligvis for at anvende dem til Jagt paa Søen. I enkelte Pletter forefindes en, som jeg mener, utvivlsom „Huggeblok“ eller Støttesten, der tjente til Støtte for Flintknolden under Udhugningen. Denne „Huggeblok“ findes, hvor man har behandlet større Flintblokke; de mindre synes at være behandlede i Haanden. Ogsaa Slagstenen kan man finde liggende ved Siden af Støttestenen.

Indholdet af hver af disse Pletter hører altsaa sammen, danner et samhörørende og afsluttet Hele. Og man kan saa nøjere studere dette Indhold og kommer derved den ældre

Stenalders Flintarbejde og Teknik ganske nær ind paa Livet. Ved hver Udhugning er, som Fundene viser, bearbejdet én eller som Regel flere, undertiden mange Flintknolde. Var det en ikke for stor Flintknold, behuggede man den, til den dannede en pæn Flækkeblok, som saa behuggedes videre, til der kun resterede den opbrugte Knude, der ikke mere kunde yde brugelige Sager. Var Flintknolden meget stor, saaledes som det ses, at man ofte har søgt sig den, gik man frem paa den Maade, at man enten ganske simpelt knuste den og saa af Stykkerne valgte de til videre Udhugning mest passende, eller man ved enkelte velberegne Hug kløvede den i passende Stykker, som man saa behuggede videre efter Tildannelsens Formaal. Og disse behuggede Stykker efterlod altsaa lige saa mange opbrugte Knuder paa Pletten.

Den raa Blok, som den saa ud før Udhugningens Begyndelse, sammensat af 52 Stykker.

Tager man nu et saadant lille Fund for sig til indgaaende Bearbejdelse, kan man med de efterladte Flækkeblokke og Knuder som Udgangspunkter genopbygge Blokkene, som de saa ud ved Udhugningens Begyndelse. Det er et ofte meget brydsomt Taalmodighedsarbejde, eftersom en Plet oftest indeholder flere Hundrede Flækker og Affaldsstykker. Man kan

altsaa udsøge de Stykker, som passer til Blokkens eller Knudens Flækkear, paalime dem Stykke for Stykke og saaledes genopbygge Blokken. Af og til bliver der naturligvis et Hul i Sammenstillingen som Udtryk for, at Stenaldermanden har medtaget en Flække til Brug eller omsat den i Redskaber, f. Eks. Tværpile. Paa denne Maade kan man naa til den oprindelige skorpedækkede Flintknold og kan studere Fremgangsmaaden ved Udhugningen Hug for Hug, Flække for Flække. Af saadanne Blokke har jeg sammensat mange, ofte bestaaende af 50—60 Stykker. Det er ogsaa lykkedes at anbringe efterladte Tværpile paa deres nøjagtige Plads paa Blokken, hvorved man nøje kan se, hvorledes den Flække eller Spaan saa ud, hvoraf Stenaldermanden dannede sin Pil. Man benyttede ofte en yderst tarvelig Spaan dertil. Det ses, at Stenaldermanden meget ofte kun har valgt til Brug et meget begrænset Antal af den Mængde Stykker, der var Resultatet af en Udhugning, hvorfor det ogsaa ofte er muligt at samle den behuggede Blok næsten uden Spring i S sammensætningen.

At Stenalderudhugninger *maa* have givet saadanne Pletter som Resultat, ikke blot i den ældre Stenalder, men i alle Stenalderens Afsnit, er en Selvfølge. Og at de, naar man én Gang er blevet opmærksom paa dem, maa være at finde mange andre Steder, hvor Forholdene har tilladt dem at henligge uforstyrrede, tvivler jeg ikke om. Og jeg tvivler heller ikke om, at de, hvis de fremdrages fra forskellige Egne og forskellige Tidsafsnit af Stenalderen, ved deres Indhold af absolut samhörige og samtidige Sager vil kunne yde Resultater af mere reel Værdi for den sammenlignende Stenalderforskning. Der kunde maaske derfor her være Anledning til at efterlyse dem fra andre Egne. Man skal ikke vente at finde dem liggende klart og tydeligt for Dagen som iøjnefaldende pletvise Samlinger. Thorsøpletterne giver sig ofte til Kende blot ved nogle forholdsvis faa Stykker liggende oven paa eller ragende frem af den sandede, vegetationsfattige Jordoverflade. De vil sjældent bemærkes som samlede Pletter, hvis man ikke har Opmærksomheden særlig

henvendt paa dette Forhold. Først naar man undersøger Stedet nøjere, findes hele Pletten liggende i det alle Mellemrum udfyldende Sand- og Gruslag i en Dybde af faa Centimeter.

P. S. Den tidligere Søbred giver sig flere Steder ved Thorsømosen til Kende i Moseranden som et kompakt Lag af mindre Sten, saaledes som det gerne ses ved Sø- og Strandbredder. Fundene findes gerne uden om Søbredden i indtil en Snes Meters Afstand fra denne.

Foruden de nævnte 24 Fund optøg jeg Sommeren 1919 6 nye. Et af disse fandtes beliggende, samlet og uforstyrret, umiddelbart *oven paa* det nævnte kompakte Stenlag, saaledes at kun et mindre Antal Stykker var gledet ned i Smaamellemrum mellem Stenene.

Dette Fund yder altsaa et i geologisk Henseende ikke uinteressant direkte Bevis for, at den lille Sø er samtidig med eller ældre end den ældre Stenalder, og viser, hvorledes saadanne simple Smaafund ved deres uforstyrrede Tilstand undertiden vil kunne tillade videregaaende Slutninger, eventuelt af større videnskabelig Værdi.

Illustrationerne til denne Afhandling er taget fra „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed m. v.“ ved Redaktionens velvillige Udlaan af Klichéerne.

Noter.

- 1) Beskrivelse i „Aarb. for nord. Oldkyndighed og Historie“ 1918.
 2) En Plet, som optoges i Sommeren 1919, er ved Forf.s Velvilje overladt Stifsmuseet i Maribo.

Paa Kortet er de undersøgte Pletter indlagt og betegnet med Numrene 1—9, Nr. 1—8 optaget af Dr. Rasmussen, Nr. 9 af Nationalmuseet.

Red. Anm.

Falsters forsvundne Landsbyer.

Af *P. Petersen.*

Samtlige Falsters nuværende Kirkebyer nævnes i Valdemar Sejrs Jordebog — Valdemar den Anden Sejr Konge 1202—1241 — og Sogneinddelingen maa allerede da i det væsentlige have været den samme som nu. Mindst et Dusin af Øens Torper er efter den Tid spørløst forsvundet og maa allerede inden Reformationen være gaaet op i andre Byer. De Byer eller Torper derimod, som her vil blive omtalt, og hvis Beliggenhed bestemtere kan paavises, er nedlagt efter Reformationen. Den aftagende Folkemængde var den egentlige Aarsag til disses Nedlæggelse, idet der blev Mangel paa Folk til at fæste Gaardene, og da denne Folkemangel saaledes stod i nøjeste Forbindelse med det her omhandlede Hovedspørgsmaal, skal jeg kortelig oplyse, at i det 16. Aarhundredes sidste Halvdel hjemsogetes vort Fædreland af ikke mindre end 13 pestagtige Farsoter, hvoraf den ene 1563—1566 siges at have krævet 13,000 Menneskeliv paa Lolland (??). I det 17. Aarhundrede fra 1611—1679 indfaldt ikke mindre end 6 Krige, om just ikke langvarige, saa dog blodige nok og meget kostbare. Vigtige Landsdele tabtes, Folket sank ned i Armod, Rigets Marv og Kraft gik til Grunde, det blev ret et Ydmygelsens og Forkuelsens Tidsrum for vort Land, og da Aarhundredets Midte fuldt vel var overskredet, straaede fra Tronen Enevældens Purpur over et i høj Grad uvidende, overtroisk og bundfattigt Folk.

Der fandtes paa den Tid inden Falster 3 à 4 Gange saa mange Gaardmænd som Husmænd. Med Aar 1600 var næsten hele Øen i Kronens Eje, havde ogsaa i væsentlig

Grad været det fra tidligere Dage, men særlig efter at den magtlystne og paaholdne Sofie af Mecklenborg, Frederik den Andens Enke, fra Aar 1588 førte Hof paa Nykøbing Slot, toges for Alvor fat paa Indkøb og Mageskifte af det endnu eksisterende Adelsgoods. Falster kom derved i sin Helhed, mere end det øvrige Land, i en Særstilling til Kronen, hvad heller ikke blev uden gunstig Betydning for Øens Landbefolkning under de følgende 2 Aarhundreders Vornedskab og Stavnsbaand. Øens 3 Ladegaarde, Nørre Ladegaard, Skørringe og Korselitse, var Magasiner for Krongodset og aldeles nødvendige for at hjælpe Landet ud over Uaarene. Regeringen maatte nemlig altid have store Beholdninger af Korn paa rede Haand for dermed at forsyne de forarmede Bønder. Efter at hele Øen var bleven Kronens Ejendom, kunde Nedlægningen af Byerne selvfølgelig lettere lade sig gennemføre. De nedlagte Byers Jorder kom enten under Ladegaarden eller fordeltes mellem Nabobyer; som Regel var det kun mindre Byer, der gik under, og i efterfølgende Fremstilling skal de nærmere omtales hver enkelt af disse for sig.

Byærnthorp (nu Bjørstrup i Nr. Alslev Sogn). En der-værende Sognepræst Laurits Hansen Fiil skriver 1690 om denne By, at den tidligere bestod af 5 Gaarde og 3 Huse, men har ligget øde siden Svenskens Tid. Hermed maa menes, at Karl Gustaf's Tropper har afbrændt eller afbrudt Byen. Jorderne blev senere tillagte Bønderne i Nr. Kirkeby og Nr. Alslev; paa Bjørstrup Mark i Nr. Alslev Sogn er nu en Del Huse. Denne er for øvrigt den eneste af Falsters Byer, for hvis fuldstændige Undergang jeg har set Fjendehaand faa Skyld.

Sothætorph. Dette Torp synes i en fjern Tid at være gaaget til Grunde, idet en Beretning af 1690 lyder: „Ellers siges der at have ligget udi gammel Tid en By her i Sognet, kaldet Sarup, og menes at skulle have bestaaet af 4 Gaarde, men nu for nogle 100 Aar siden har været bar øde og kjendes ingen Byggesteder eller Pladser, uden aleniste en Mølle, som endnu kaldes Sarup Mølle. Jorderne er mestendels henlagte til andre Byer“. Denne Bys Jorder skulle

være fordelte mellem Mænd i Nr. Kirkeby, Stødstrup og Lommelev.

Skythringy (Skørringe, Falkerslev Sogn) var indtil 1688 i fuld Drift med 11 Gaarde og 2 Gadehuse, alt tilhørende Kronen. Med fornævnte Aar begyndte Byens Nedlæggelse, og i Løbet af 3—4 Aar var den fuldstændig afbrudt, medens Jorderne lagdes under den daværende Kongsgaard, tidligere Adelsgaard, af samme Navn. Fæsterne forflyttedes til ledige Gaarde i de omliggende Byer, Gundslevmagle, Torkildstrup, Sullerup og Sørup.

Rathwett (Raad). I Jordebog over Nykøbing Len 1641—1642 fra og til Jacobi Dag (Rigsarkivet i København) nævnes ikkun 4 Bønder i Raad; sammenholdes dette med, hvad Sognefogden Oluff Friis, Fæster af Gaarden Nr. 2 i Stangerup, beretter — se nedenfor — at Raad engang havde 8 Gaarde, og med Sognepræsten Jesper Engbergs Beretning (1699), at Raad blev afbrudt i Prins Christians Tid, da fremgaar deraf, at Byen er nedlagt i Aarene 1634—47, i hvilken Tid nævnte Prins holdt Hof paa Nykøbing Slot. I Matrikulen 1664 hedder det, at Raad var en liden By, som for mange Aar siden var afbrudt formedelst Jordernes Udygtighed, saa at ingen derpaa kunde ernære sig; den blev lagt til Engbund og Høet ført til Korselitse Gaard, saa vidt Kongens Lod vedkom; desuden havde Sognepræsten og Kirken (Maglebrænde) hver sin Gaard i Byen, hvilke Jorder ligeledes anvendtes til Høslæt; for Brugen af denne sidste svarede Sognepræsten i Stubbekøbing 1 Pund Byg (4 Tdr.) til Maglebrænde Kirke. Om Raad skriver Oluff Friis. dateret Stangerup, 5. Decbr. 1685: „Noch en By, som tilforn hafuer ligged her til Sognet, kaldtis Raad og bestod af 8 Gaarde, er nu øde og lagt i Engbund til Slottet noget til Kirchen og Sognepræsten, som den Tid var berettiget til 2 Gaardes Skyld og Landgilde i samme By foruden Tiende og anden Afgift“. Den nedlagte Bys Jorder fik Benævnelsen Raad Mark, og til at føre Tilsyn med denne ansattes en Vogter, der fik Bolig i Stangerup Bys 8de Gaard, hvis Jorder for den ringe Avlings Skyld lagdes under en af de andre.

Dalby. Ihvorvel det (1692) i en Fortegnelse over Falsters Gejstligheds Indtægter hedder, at Dalby i sin Velmagts Dage har haft 8 Bønder, tør Rigtigheden af dette Tal dog nok betvivles; mulig har det været i Form af Gaardsædemænd (et Gaardsæde var et mindre Jordbrug paa et Par Tdr. Hartkorn), men sandsynligt er det ikke, og Sammenlægning maatte i saa Fald have fundet Sted før 1572; thi i dette Aar bestod Byen ikkun af 4 Gaarde, hvoraf de to tilhørte Fru Ida, Pouell Skinckels Efterleverske i Fyn, 1 tilhørte Landsdommer Mons. Falster til Bellinge og den fjerde Horberløff Præst. I et Mageskiftedokument mellem Kronen og Falsters Gejstlighed, dateret den 18de Decbr. 1663, hedder det: „I Dalby i Falkersløff Sogn er en Gaardmand, Peder Michelsen, hvis Gaard halvt er lagt til Engbund under Horberløff Præst“. Endvidere nævnes Anders Krogh som Gaardmand i Dalby og tilføjes: „Denne Gaard er nu lagt til Engbund, som skal følge Kronen herefter, og derimod er samme bevilget en Part, som Kronen har i Peder Madsens Gaard i Særsløff“. Et Par andre Gaarde vare nogle Aar i Forvejen lagte under Skørringe Gaard.

Naar der i nærværende Afhandling gentagende Gange henvises til Aar 1572, da er Kilden her en Fortegnelse over Sønder Herreds og Gietzør Birks Sogne, Byer og disses Ejere, nedskreven i nævnte Aar af Per Søfrensen, Præst i Nykøbing og Provst over bemeldte Herred og Birk. Haandskriftet henstod 1889 i Nykøbing Bispearkiv, men er formentlig senere indgaaet til Landsarkivet i København.

Køttitz By bestod 1572 af 10 Gaarde, 5 Gaardsæder og 2 Gadehuse. Halvdelen af Gaardene hørte under Sdr. Kirkeby Sogn og Resten under Sdr. Alsløff Sogn. Selve Kotzelitze Hovedgaard er langt ældre. I Matrikulen af 1664 nævnes i Byen 9 Mænd og nogle Gaardsæder, 1686 opføres den i Forarbejderne til den nye Matrikul med 6 Gaarde; men i selve Matrikulen af 1690 siges der, at Kotzelitze By nu er afbrudt og henlagt til Kotzelitze Gaards Takst. Andre Dokumenter godtgøre, at den er endelig nedlagt mellem 1686 og 1688.

Naar der nu og da hævdes, at Navnet Korselitse er af vendisk Oprindelse, da skal jeg vel forvare mig fra at nægte denne Mulighed, men vil dog ikke undlade at fremholde, hvad der kan tale for anden Oprindelse. Først vil jeg sige, at Korselitse som Landsby ubetinget har været til og altsaa ogsaa har haft et Navn gennem mange Aarhundreder, før vendisk Indvirkning kunde ske i det 12. Aarhundrede, og et gennem mange Slægtled rodfæstet Navn lader sig næppe skubbe til Side under en forbigaaende til Dels fjendtlig, fremmed Indtrængen. Dernæst skal anføres, at jeg under min Indsamlen af Fortids-Optegnelser har paatruffet, at Stedets Navn skreves Kaarsløse. At Endelsen „løse“ kan være pyntet om til „litze“ er en Mulighed, for hvis Bestyrkelse jeg kan henvise til, at i Heksesagen Aar 1692 kaldtes Karen fra Lommelev for Karen Lumlitz, andre Eksempler: Vixnitz for Vignæs, Herritzlef o. fl. Særlig det 17de Aarhundrede viser en stærk Brug af „itz“. Tilvisse er Navnet Kaarsløse af fuldlødig olddansk Støbning, uden at jeg dog derfor skal yderligere knæsatte det. Jeg har kun ønsket at fremdrage, hvad jeg mente, der kunde veje imod, at Navnet Korselitse tillagdes vendisk Herkomst¹).

Bellingy var et Torp paa Valdemar Sejrs Tid, men er allerede tidlig gaaet over til ét Jordbrug og bestod i Middelalderen som en ret anseelig Adelsgaard, der formentlig er kommen under Kronen ved Køb. Mogens Bjelke til Bellinge, † 1581. I det 17de Aarhundredes Jordebøger findes intet om Bellinge, saa det maa være nedlagt som selvstændigt Jordbrug før 1664. Gaardens Plads har vistnok været tæt Syd for den nuværende Avlsgaard af samme Navn, der er af langt senere Oprindelse og først oprettedes 1849 af Jorder, tagne fra Korselitse Hovedgaardens Tilliggende.

Busseby (Burseby) i Sdr. Kirkeby S. havde 1572 fire Gaarde, hvoraf 3 hørte til Slottet, en til Sognets Præst, ligeledes anføres her 1641 fire Gaarde; men i Jordebog for Nykbg. Len 1660—61 siges, at Gaardene have været øde og afbrudt i mange Aar, og at S. Vedby, S. Kirkeby og Egebjerg Mænd have Jorderne i Brug; senere omkring 1670

dreves de af Forpagterne paa Korselitse Ladegaard. — Anno 1706, Domini. post. trin. var Landmilitzen fra Lolland og Falster samlet paa Burseby Mark, personlig mønstret af Kong Frederik d. Fjerde.

1714, 3die Marts udfærdiges kgl. Bevilling for daværende Forpagter af Korselitse Gaard Anders From paa Opførelsen af 7 Fag Hus paa Burseby Mark til et Hollænderi, og 1731 ses det, at Bursebyhuset er Bolig for en Mand, der vogter en Del af Korselitse og Nr. Ladegaards Jorder. Ved Krongodsets Salg 1766 lagdes Burseby Mark under Ourupgaard.

Orætorph (Ourup) laa, hvor nu Ourupgaard ligger. Anno 1572 opføres Ourup By med 2 Gaarde og 1 Gadehus, alt tilhørende Slottet; senere 1644 har den 3 Gaarde med Fæsterne: Lyder Bylau, Rasmus Tryner og Peder Borchmann; men 1659 eller 1660 blev disse Gaarde samlede til én paa ca. 20 Tdr. Hartkorn. Hermed er Ourup By forsvunden, og Ourupgaards Historie begynder.

Lumsthorp laa ligesom *Oræthorp* i Sognet Ydringstorp (Idestrup) og er tidlig samlet til én Gaard, hvis Navn 1572 skrives Lumsthorp, og kaldes den da Ladegaard til Slottet. Senere faar den Benævnelsen Sdr. Ladegaard til Forskel fra den Nord for Nykøbing By opførte Nr. Ladegaard (Westensborg); 1664 hedder det i Statsregnskaberne, at Lumsthorp for nogle Aar siden er lagt til Tjæreby, men at den skylder til Slottet 6 Pund Byg. Som Sdr. Ladegaards Ene-mærker nævnes: Folehaugen, Linderskoven, Øster og Vester Hallerup samt Hejgnet. I den første Halvdel af det 18. Aarh. var disse Jorder enten bortforpagtede eller drevne under Nr. Ladegaard.

Krybæthorp. Af den Følgerække, hvori dette Torp nævnes i Kong Valdemars Jordebog og i øvrigt af det fælles i Navnene, fejles der næppe, naar man heri mener at genfinde det senere Kringelborg, der allerede kort efter Reformationen findes som en Gaard og et Gaardsæde underlagt Helliggejsts Hus i Nykøbing.

Bodetorph bestod 1690 som By af 4 Gaarde, ligeledes 1751. Ved Krongodsets Salg 1766 nævnes derimod ikkun

2 Gaarde og 1 Hus. Byen hørte da til Ønslev Sogn, saavel som den nuværende Avlsgaard af samme Navn, der ligger paa Torpets Grund.

Stathagræ (Stadager) nævnes ligeledes i Kong Valdemars Jordebog. I det 15de og 16de Aarhundrede var det en Gaard; men naar denne er fremstaaet, om muligt allerede forinden Jordebogen, lader sig næppe bestemme; men troligst synes det dog, at det først er sket i den efterfølgende Tid.

Gennem fornævnte tvende Aarhundreder var den i Familien Venstermands Eje, kom derefter under Kronen (Frederik den Anden) og skal være brændt i Aaret 1700. Ifølge Fæstebreve, daterede 23. Februar 1709, overlodes Jorderne til 6 Bønder paa følgende Vilkaar:

Hver annammer i Bygninger 20 Fag Avlshus (12 Fag til en Lade, 8 Fag Fæhus), 6 Fag til Herberg, Huggehus og Smaakvæg, fuld Vinter- og Vaarsæd. Besætning: 8 Plougbæster, hver til 8 Rdl. Værdi, 4 Køer, hver til 5 Rdl. Udvisning hver til 2 Vogne, 2 Plouge og 2 Harver, af hver Td. Harkorn skal svares aarlig 4 Rdl., Frihed for Hoveri, undtagen Ægter til kgl. Majestæts Lade bort at flytte og Marschpenge efter Forordningen til Landmilitisen.

Om de saaledes tilblevne Gaarde kastedes Lod. Nr. 1 fik Christen Pedersen Skov fra Lolland, Nr. 2 Jens Andersen fra Grimmelstrup, Nr. 3 Jens Hansen, Ladefoged, fra Skøringe, Nr. 4 Jens Hansen, Hollænder, fra Nørre Ladegaard, Nr. 5. Hans Jensen, forrige Hollænder paa Korselitse, og Nr. 6 Enken Margrethe Rebes. Udlodningen af Gaardene viser, at Autoriteterne stillede sig saa upartisk ved Fordeelingen som muligt.

Dette Stadager forsvandt igen efter et Par Menneskealdrer, idet den 7de falsterske Hovedgaard ved Krongodsets Salg (9de—12te September 1766) fik 51 Tdr. 5 Skpr. 1 Fdkr. 2 Alb. frit Hartkorn af Klodskov Bys Jorder. Peder Thestrup, der ved Auktion fik Tilslag paa denne Hovedgaard, købte tillige Stadager og erhvervede kort efter Kongens Tilladelse til at forlægge den endnu ikke opbyggede Hovedgaards frie Takst hertil, dog saaledes, at Antallet af Bønder-

godsets Beboere ikke formindskedes. Den nye Hovedgaard kaldtes først Stadagergaard, men forekommer allerede et Par Aar senere under sit nuværende Navn „Vennerslund“, saaledes kaldet efter Overenskomst mellem de tvende Ejere Peter Thestrup og Hans Tersling.

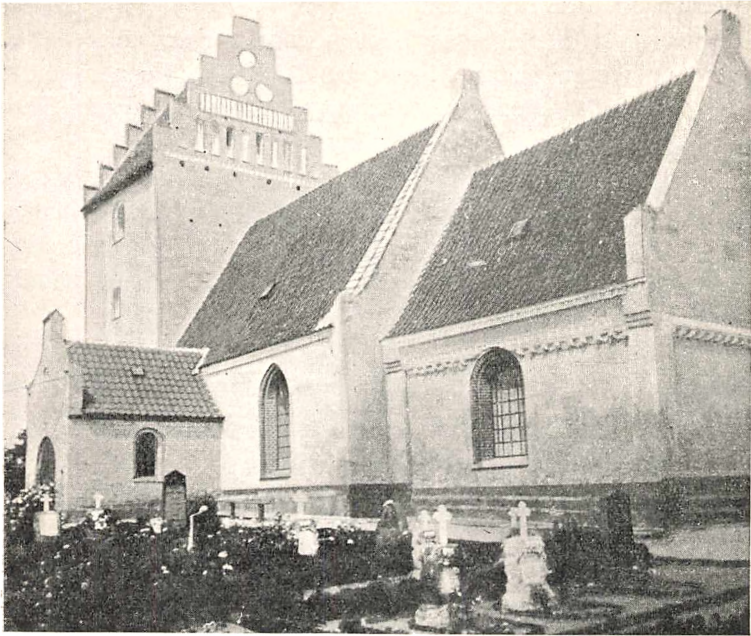
Da Hovedgaarden Gedsergaard oprettedes efter Kron-godssalget, skete dette ved Beklipning af den store Landsby *Staverby*, der mistede Halvdelen af sit Tilliggende; dog vedblev Bøndergaardenes Antal at være det samme, nemlig 17 à 4 Tdr. Hartkorn.

Til *Kraghave* By hørte fra gammel Tid 10 Gaarde, hvis samlede Htk. efter Christian den Femtes Matr. udgjorde ca. 36 Tdr. Byen blev ved Auk. 1766 underlagt Vennerslund (se Stadager), og da Kirstineberg snart efter oprettedes som en sekundær Hovedgaard under Godset, begyndte Inddragningen af Kraghave Bondejord og fortsattes gennem det 19de Aarh. saa grundigt, at det nuværende Gl. Kirstineberg som en Mønstergaard i Avlsdrift ompænder alle det gamle Kraghaves Jorder paa rene Smaating nær.

Disse to sidstnævnte Byer hører saaledes ikke til de forsvundne Landsbyer, men omtales dog, fordi deres Jorder i stort Omfang er bleven Herregaardsjord. Noget saadant om end i mindre Grad kan ogsaa siges om Bjørup og Sdr. Vedby, da begge har maattet afgive en Del Jorder til Ourupgaard.

Noter.

¹⁾ Jfr. ogsaa J. Steenstrup: „De danske Stednavne“, 2. Opl. S. 46.

Nr. Ørslev By gennem Tiderne.

Af Ole Rasmussen.

Under Vendertogterne paa Valdemarstiden i Slutningen af det 12. Aarhundrede var de fleste af de nuværende Byer paa Falster til som Landsbyer, deriblandt ogsaa Nr. Ørslev. Byen var paa den Tid efter den gamle Ansættelse ansat for 8 Bol, hvad efter nogles Mening vil sige, at den har haft 8 Bosteder eller 8 Gaarde¹⁾, der for de flestes Vedkommende da ejedes foruden af Kongen eller Kronen af 3 Mænd, Alkild Slænte, Ketil Mason og Olaf.

Efter Valdemar Sejrs Jordebog af 1231 blev Bolansættelsen forandret til Skyldvurdering. Øslef, som Byen hed paa den Tid, blev ansat til 10 Mk. 16 Sk. Skyld. Man regnede med, at den Jord, der kunde tilsaas med 1 Mk. Korn, blev ansat til 1 Mk. i Skyld.

¹⁾ Noterne findes paa Side 51.

1 Mk. Korn var paa den Tid 40 Tdr. eller 240 Skpr., da man regnede med 6 Skpr. til Td. De 10 Mk. 16 Sk. har altsaa forudsat en aarlig Udsædsmængde af 426 Tdr. Korn.

Byens vigtigste Næringsvej var altsaa Agerbruget; man ikke alene dyrkede Jorden og høstede Afgrøderne, man havde ogsaa et betydeligt Husdyrbrug af Heste, Køer, Faar, Svin og Fjerkræ; ogsaa Biavl drevs i stor Udstrækning.

Trevangsbruget var paa den Tid helt almindeligt, 2 Marker med Korn og en i Hvil, saa man maa antage, at op imod 700 Tdr. Land har været under Dyrkning, men Agerbruget stod ogsaa højt paa Falster, der havde Ord for paa dette Omraade, at være langt forud for det øvrige Land.

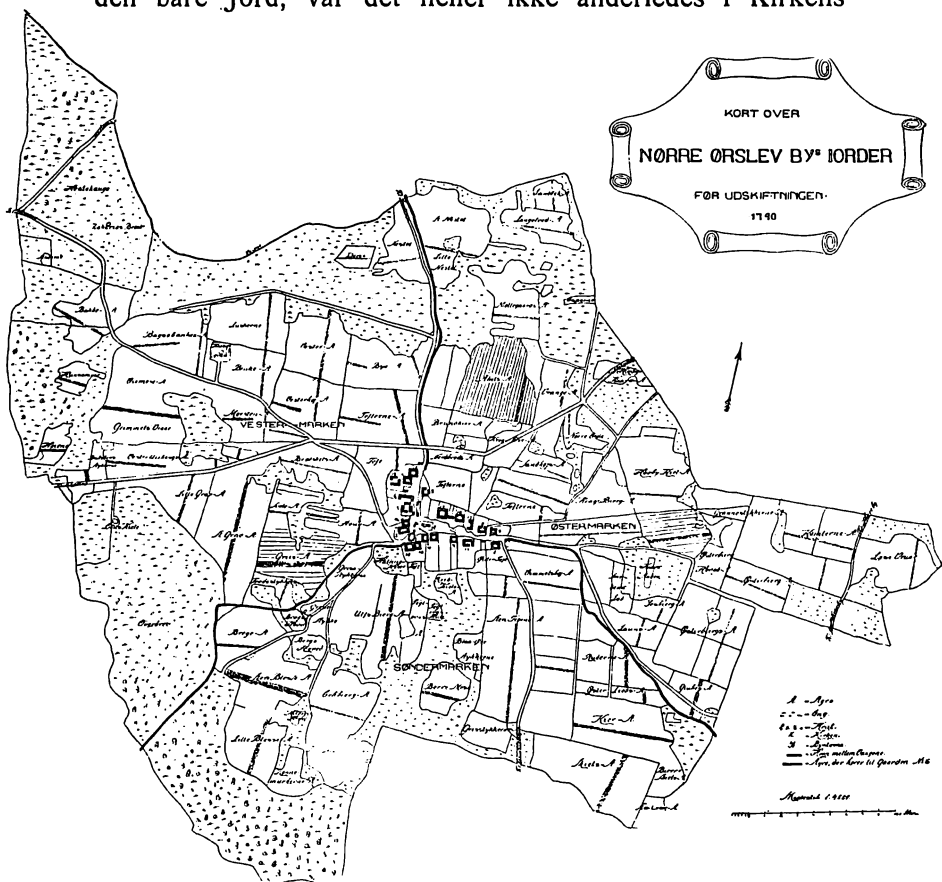
Megen Energi og Foretagsomhed maa særlig have præget den Tids Befolkning. Ikke alene paa Agerbrugets Omraader var man stærkt optaget, ogsaa paa andre Felter lagde man sig haardt i Selen med en stor Optagethed. Her tænkes nærmest paa Opførelsen af de mange Murstenskirker, der endnu i vore Dage staar som en Pryd i Landskaberne og vel nærmest kom som en Afløsning for de gamle Trækirker.

Naar Nr. Ørslev Kirke er bygget ved man ikke noget bestemt om, men det antages, efter den Stilart — romansk — hvortil den oprindelig hører, at den maa være opført noget ind i det 13. Aarhundrede.

Et gammelt Sagn fortæller, at Materialet (Leret) til Kirkebygningen er taget Syd for Byen i en Afstand af nogle faa Hundrede Alen, hvor endnu paa Præstegaardsmarken findes en lille Dal, der fra Byens gamle Aase bærer Navn af Teglovns Hule. Taler Sagnet rigtigt, hvad der synes at være stor Sansynlighed for, maa Munkestenene, som de kaldes, være brændte paa Stedet og der gjort færdige til Brug. Et Arbejde, der er udført efter Ombud og Omgang, og har lagt Beslag paa megen Offervilje, naar et saa storstilet Landsbyværk efter den Tids Forhold har kunnet opføres.

Kirken har fra den første Tid ikke haft det Udseende som nu. Ved Begyndelsen var der to Indgange, én fra Nord for Kvinder og én fra Syd for Mændene. Vaabenhus fandtes ikke (Taarnet er ogsaa kommet til senere), man gik

lige med den første Dør ind i Kirken. Ligesom der paa den Tid ikke fandtes andet Gulv i Beboelseshusene end den bare Jord, var det heller ikke anderledes i Kirkens

Rum. I Stedet for store Vinduer var der smaa, nærmest Lyshuller, maaske med Lemme for til at lukke op under Gudstjenesten. Man ser bl. a. endnu paa Kirkens Sydside et tilmuret Vindu eller Lyshul.

I Rhodes Bog om Lolland-Falster fortælles, at Præsten Jens Andersen af Nr. Ørslev i Aaret 1532 stævnedes sine Sognemænd til Tinge, fordi de med Vold og Magt havde taget Jorderne fra hans Præstegaard. Han har formentlig

en skøn Dag erfaret, at Naboerne paa Aasene, Renbrødrene, er gaaet ham for nær, saa hans Agre er forsvundne i Bymarken. Udfaldet af Striden kendes ikke. Jens Andersen var Præst her til 1548 og er altsaa ved Reformationen 1536 gaaet over til den lutherske Lære og beholdt sit Embede.

Præste- og Degneembederne var i den katolske Tid for øvrigt godt aflagte, saa det har vist ikke knebet saa haardt for Præsten endda, selv om Bønderne var ham lidt nær-gaaende i Bymarken.

Efter Opgivelse i Danske Magasin, sidste Aargang, af Rørdam ser Præste- og Degnerenter saaledes ud omkring Aar 1500:

Nørøsalef sogen Præste renthe og retsel.

Er ther 26 bøgt gaarthe udi forscreffne sogn.

Passe for modt. vigelser 20 egh aff hver mand er sammen 520 egh.

Assenciovis Domini²⁾ til korse, modtaget 13 osthe hver 1 Sk. god, og 6 brødt til hver osth er summen 2 brødt myndre end 80, regnedir hvery 3 saa god som 1 alb. er summen 9 sk. 1 alb.

Af tiendthe hver 30 kerf og hver tiendthe houffved, fik han anno presenti 144 traffver korn mere og ikke myndre.

Michelmes modt. 26 osthe hver 1 sk. god og 6 brødt til hver Ost er summen 156, hver 3 brødt 1 alb. god er summen 1 mk. 4 alb.

Barne jordfæst $1\frac{1}{2}$ sk.

Brude vigelse med kirkens indgang $4\frac{1}{2}$ sk.

For qvindens kirke gangt efter barnet $1\frac{1}{2}$ sk.

Siell messen efter de dødhe, arbejds løn og offerpenninge 12 aarligen offers daghe.

Døer bondan eller bondans høstrue give præsten og kirken 1 ko. Døer husse mænd give 4 sk. eller mier effther theris formygthe til siels gaffve.

Husse mænd, som er i gæsthe med andre og ikke høstrue haffve, for Guds legem særligen at annamme give 1 sk.

eller arbeidthe 1 dag om høsten, haffver han høstrue tha 2 sk. eller 2 daghe at arbeidthe.

Almisse korn 3 pund 1 Td. bygt.

Af hands gods som ligger til præsthegaarden 1½ pund bygt.

Item 6 pund londt korn seedhe, som ligger til præsthegaarthen.

Summarum visse renthe 91 mk. 1 sk. 1 alm.

Item hveri 10 heuffved offer siels gaffve summmarum 30 mk.

Degen renthe aff samme sogen.

4 pund 8 skepper almisse Korn.

Testis pasce for stenthe vand 208 egh.

Ansenciovis domini²) til korse modt. 6 osthe hver 1 sk. god og 6 brødt til hver osth, hvert 3 brødth 1 alb. god, er summen 4 sk.

Mikchelmesse 26 osthe hver saa god som 1 sk. og 6 brødt til hver osth, hver 3 brødt 1 alb. god er summen 1 mk. 4 alb.

Nativitatis som kalthes Jul 26 bøster flæsk og 6 brødt til hver boste er summen ut supra 1 mk. 4 alb.

For qvindens kirke gang efter barnet 1 grot.

For hver brude vielse 1 grot.

For barne jordfæste 1 grot.

Døer bondan eller bondans høstrue gives degen 1 gris 1 aar gammel eller 1 faar. Døer husse mænd give 3 sk. efter thieres formygthe.

Item 4 Skpr. Land til Degnens Gaard.

Summarum 29 mk. 12 sk. 1 alb. vise renthe.

Summarum andra renthe 4 mk.

Præsterenten oplyser, at Præsten et enkelt Aar har faaet i Korntiende 144 Traver Korn. Man regnede dengang, at en Trave Korn gennemsnitlig gav ½ Td., der for hele Sognet bliver 2160 Tdr. eller 83 Tdr. for hver Gaard.

Gaar man ud fra, at 8 à 10 Tdr. Korn paa hin Tid i Handel og Vandel ikke var stort mere end 1 Mk. værd, saa kan man snart regne ud, hvad Høsten var værd paa en almindelig Bondegaard og hvad den var værd for hele

Sognet. Præsten og Degnens aarlige Indtægter bliver næsten lige saa store som hele det øvrige Sogns Indkomster tilsammen, og vel endda mere, trækker man Skatter og Afgifter fra paa Bøndernes Indtægter.

Jens Andersen var Præst her til 1548, da han blev afløst af Præsten Niels Brunk, der 1556 igen blev afløst af Thor Olufson. 1589 hed Præsten her Oluf Petersen Kongsted. Han døde 1593, hvorom der fortælles, at hans gode Ven Præsten Kristoffer Petersen i Tingsted havde en stor Genvordighed for sin gode Viljes Skyld. Da hans gode Ven og Nabo Hr. Oluf i Ørslev befandt sig ilde, sendte han ham et Lægemedel, som han havde lært at sammensætte af sin Skolemester og ofte brugte til andre. Men næppe havde Hr. Oluf brugt Lægemedlet, før han blev dødssyg, og døde med de Ord: „Dersom jeg dør, skylder jeg ingen andre derfor end Kristoffer i Taaderup“. Der blev Alarm i Lejren, Kristoffer blev suspenderet; uagtet den afdødes Familie enstemmigt talede hans Sag og Professorerne i Rostock og København fandt Lægemedlet uskadeligt, kunde Suspensionen dog ikke hæves før efter en Frifindelsesdom 1595. Kristoffer granskede længe for at finde Grunden til sin Vens pludselige Død, men det lykkedes ham aldrig.

I Aaret 1586 har der paa Kirken været foretaget en større Restaurering. Der er indsat Stolerækker og Vinduer. Paa en af de faste Stole tæt ved Prædikestolen var indskaaret: 1586 lod Hans Kiøl disse Stole gøre. Det kunde se ud, som om Manden for egen Regning havde ladet Stolene indsætte, hvad vel næppe er Tilfældet. Det er nok nærmest saadan, at Hans Kiøl er den Haandværker, der har udført Arbejdet.

Disse Stolerækker, der vare solidt og godt forarbejdede med Fyldinger og Fyldingsdøre for hver enkelt Stol ud til Midtergangen, var malede i stærke Farver, rødt og grønt.

Naar der i Slutningen af det 16. Aarhundrede ser ud til at have været en stor Foretagsomhed fremme, der har givet sig Udslag i en stor Udstyrelse af Kirkens Indre, saa hænger det sikkert sammen med de bedre Tider for Land-

og Bondebrug, der faldt paa denne Tid. Priserne paa Landbrugets Produkter var i fast og stadig Stigen. Forskellige Opfindelser var kommet til og havde gjort Livet lysere paa adskillige Omraader. Her tænkes nærmest paa Glasset, der noget før den Tid var kommet frem som almindelig Handelsvare. Man begyndte at faa Vinduer i Husene, saa selv om disse og Ruderne vare smaa med Glans i alle Regnbuens Farver, saa var Fremskridtet stort og gjorde Stuen langt mere hyggelig.

Bygge- og Boligforholdene havde forandret sig betydelig. De gamle enlængede Blokhuse fra Valdemarstiden med kun et Rum i hele Husets Længde, i hvis Midte Arnen var anbragt, og hvor man ikke fik andet Lys end det, der faldt fra Lyrehullet i Taget og Ilden paa Arnestedet, var gennem Tiderne forbedret betydeligt. Det store Rum var bleven delt i mindre, der var kommet Bjælketag med Loft over Beboelsesrummene, Skorsten i Stedet for de aabne Arnesteder. Ogsaa den modsatte Ende af det lange Hus gennemgik Forandringer til det bedre. Stald til Kreaturerne og Lo og Lade for Kornet. Men med denne Forandring bibeholdt man vistnok endnu de enlængede Gaarde, der med en Udvidelse blot blev gjort længere.

Efterhaanden som Bekvemmelighedshensyn krævede Døre til Stue og Køkken fra Siden af Huset og Plads for Vinduer, blev den gamle Bjælkevæg uanvendelig. Bindingsværkshusene med lerklinede Vægge blev mere og mere almindelige. Paa disse Huse maatte man for at beskytte dem mod Regnslag i den vaade Aarstid lade Taget gaa langt ud, og hvor ikke Vinduer og Døre var til Hinder ogsaa langt ned, saa det enkelte Steder næsten naaede til Jorden.

Var de gamle Bjælkehuse uden Bjælkelag og Loft og uden Lys, kolde og luftige, saa var næsten det modsatte nu blevet Tilfældet. For at komme gennem Dørene maatte man bukke sig, og det var ikke alle, der paa Lergulvet i Stuen og paa Stenbroen i Køkken og Fremmers kunde gaa rejst under Bjælkelaget.

Husenes almindelige Bredde var sjælden mere end 7 til 8 Alen. Gennem Fremmerset kom man ind i Køkkenet

og derfra til Stuen og fra denne til Øverstestuen. I Stuen var Fyldingspaneler paa Væggene, særlig bag det lange Kistebord med den svære Egetræsplade, der havde øverste Bordende mod Vinduet, der næsten altid vendte mod Syd. Tilbage i Stuen Dørsengene, ogsaa i Fyldinger og med Fyldingsdøre til at lukke om Dagen. I Væggen mod Skorstenen Bilæggerovnen, den første Form for Kakkelovn, der er fremkommet i Bondens Stue. Øverstestuen var uden Varmeapparat, havde kalkede Vægge og Klædeskister langs Siderne. I de fleste Hjem havde Familiens Medlemmer hver en; naar Søn eller Datter blev voksen, maatte der anskaffes en ny, som han eller hun kunde benytte for sig selv. Disse Klædeskister var i Reglen malede i stærke Farver, rød og grøn, og med Navn og Aarstal.

At Tiderne har været gode, synes adskillige andre Meddelelser ogsaa at tyde paa.

En Forfatter (Kilden mindes ikke) fortæller: Omkring ved Aar 1600 var Tiderne saa gode, at Bønderkarle gik med Bukser og Trøjer af engelsk Klæde, Pibekraver og Fløjelskraver. Koner og Piger med Skørter af engelsk og tysk Klæde, broderede med Snore, Bulle af Silketøj kantede med Fløjl og Klædeskaaber forede med Silke, Smykker og Udstyr i Hjemmene i Forhold hertil.

En anden Forfatter Arent Berntsen skriver om nogle Gyldenaar for den falsterske Bonde og priser dem lykkelige, at de er bleven Herremændene kvit. Denne Meddelelse er fra Tiden 1650.

Foranstaaende Meddelelse maa vel nok tages med noget Forbehold. Er Bønderne bleven Herremændene kvit, saa skyldes det vel en Kvinde, Dronning Sofie, der levede paa Nykøbing Slot fra 1588 til sin Død 1631. Det var hende, der samlede hele det falsterske Bøndergods ind under Krongodset.

1650 foretages en Omlægning af nogle Sogne- og Præstembeder. Præsten Balthasar Massehvedal, der var kommen her til Nr. Ørslev 1647, fik i Aaret 1650 tillige Karleby, som nu blev Hovedsognet med Nr. Ørslev som Anneks. Præstegaarden i Nr. Ørslev blev bortforpagtet til en Mand, der hed Jens Hjorth.

Med Aarene 1658—59 kom Svenskekrigen, der førte fjendtlige Tropper herind over Øerne, hvor de for temmelig voldslig frem og som oftest blottede Bønderne for det allernødvendigste.

Efter Krigens Slutning var meget ødelagt. Smitsomme Sygdomme var indført, saa hvad der var levnet af Husdyr, døde en stor Del bort i den nærmeste Tid. Iblandt Menneskene var Sygdom og Dødelighed ogsaa stor. Christen Jensen paa Gaard Nr. 23 døde og hans Gaard blev øde. Bedre gik det ikke den lille Anneksgaard Nr. 22. Disse to Gaarde var øde endnu 1684, et talende Vidnesbyrd om, hvor daarlige Forholdene har været, naar ingen kunde eller var at formaa til at overtage forlattede Gaarde.

De store Krigsskatter, der kom til at hvile paa Landet, og vel særlig har vendt den tunge Ende nedad mod Bonden, har vel gjort sit til disse Forhold. Regeringen søgte efter nye Kilder for Indkomster til den tomme Statskasse. Omlægninger fandt Sted, og blandt disse var Landgildeydelsens Omlægning til Hartkorn.

Dette Hartkorn eller denne Matrikul, som blev kaldt for Fr. III Matrikul af 1664, var altsaa ikke en paa Bonitering og Opmaaling af Jorden grundet Værdiansættelse, men som nævnt kun en Omskrivning af Landgildeydelsen, der som Regel bestod i Rug, Byg og Havre, foruden Lam, Gæs og Høns, der leveredes i Naturalier.

Navnet Hartkorn kommer af, at Rug og Byg betragtes som haardt Korn i Forhold til Havre, der kun regnedes halvt imod. 1 Lam regnedes i Værdi med 1 Skp. haardt Korn, 1 Gaas for $\frac{1}{2}$ Skp. og 2 Høns lig 1 Gaas. Efter denne Regel blev Hartkornslisten udfærdiget, og for Nr. Ørslev Bys Vedkommende kom den til at se ud, som efterfølgende Liste udviser.

Foruden det, at Jorderne, der var under Plov blev sat i Hartkorn, saa blev ogsaa de Engstykker, der laa til Gaarden sat i Høværdi efter Læs, hvorefter der ogsaa maatte ydes Skatter til det offentlige:

Nr.	Navne	Areal		Landgilder						Hartkorn		
		Tdr.	Læs Hø	Tdr. Byg	Tdr. Rug	Tdr. Havre	Lam	Gæs	Høns	Tdr.	Skp.	Fdk.
1	Laurids Hare	35	12	8	1		1	1	2	9	2	
2	Rasmus Slænte	18	6	1 p.		1	1			4	4	} 1 Pund = 4 Tdr.
3	Peter Pill	35	7	8	1		1	1	2	9	2	
4	Morten Gaard	25	7	7			1	1	2	7	2	
5	Rasmus Mysse	25	7	7			1	1	2	7	2	
6	Mikkel Skov	25	6	7			1	1	2	7	2	
7	Anders Bonde	23	5	6			1	1	2	6	2	
8	Christoffer Jacobsen	25		7 ^{2/6}						7	2	
9	Niels Olufson	25	6	7			1	1	2	7	2	
10	Morten Nielsen	25	6	7			1	1	2	7	2	
11	Rasmus Mysse	15	4	4		1				4	3	
12	Jens Lauridson	22	6	6		1		1	2	6	4	
13	Hans Nielson	29	7	8		2		1	2	9	1	
14	Laurids Rasmussen . . .	26	5	7			1	1	2	7	2	
15	Morten Stang	28	7	7			1	1	2	7	2	
16	Ole Madson	23	5	6 ^{4/6}						6	4	
17	Peter Villumsen	22	5	7 ^{2/6}						7	2	
18	Rasmus Bagge	22	15	6		1	1	1	2	6	5	
19	Hans Skytte	26	6	6		1	1	1	2	6	5	
20	Jørgen Skytte	26	7	6			1	1	2	6	2	
21	Jens Hjorth	31	10							12	4	3 ^{1/2} Til Præstemb.
22	Øde	7	4									do.
23	Chrisen Jensen	26	6									øde
24	Rasmus Jensen	23	7	6		1	1	1	2	6	4	

Det menes, at den aarlige Høst paa en af Byens Gaarde paa den Tid ikke var mere end omkring ved 30 Tdr. Korn. Skulde deraf først gives Tiende og Landgilde forinden andre Skatter, som paalagdes, saa kan man snart regne ud, hvad der blev til Brugeren og hans Familie at leve af, efter at det nødvendige Sædekorn blev taget fra Resten. At Byen gik i Forfald under disse Forhold er forstaaeligt, man havde ikke altid det nødvendige Fødekor for Vinteren, saa naar Foraaret kom, manglede man Sædekorn, saa man enten

saaede for tyndt, elller man ikke fik saaet al Jorden til. Resultatet blev, at Ukrudtet tog Overhaand. Engene groede op i Agrene, saa det dyrkede Areal blev mindre og mindre.

Var Tiderne trykkende og stærkt nedadgaaende, saa skulde de blive det endnu mere, som en Følge af Forholdenes Udvikling.

Det gamle Nykøbing Slot fik igen kongelige Beboere. Det var Fr. III Enke Dronning Sofie Amalie, der Aar 1671 fik Falster i Livgeding foruden en Sum Penge af Statskassen aarlig. Dronningen, der var fuldstændig ukendt med Landboforhold, tog sig ikke Krongodset og Bønderne synderlig nær, naar blot Bestyrelsen og Betjentene kunde bringe noget ud af Bedriften til hendes kongelige Kasse.

Bønderne fik nu ikke mere Udvisning af Brænde i Skoven, dette skulde sælges eller køres til Slottet. Vildtet skulde fredes for de kongelige Jagters Skyld. Bønderne maatte endogsaa slaa Græs paa Ødegaardenes Agre og Enge og køre det i Skoven til Føde for Dyrene. Da Dronningen døde i Aaret 1685, var Krongodsets Bønder saa forarmede, at de var Hundesnøden nær.

Et Par Aar før Dronningens Død var en kongelig Kommission herovre for at undersøge Forholdene paa Krongodset paa Grund af, at Skatterestancerne var stegne i en uhyggelig Grad i de senere Aar. Efterfølgende Liste viser bedst, hvordan Forholdene var, og hvor langt Bønderne var sunkne i økonomisk Elendighed:

Nr.	Navne	Husenes Brøstfæl- dighed		Besætning				Sædekorn		Anm.
		Nyt at op- bygge Fag	Reparationer for Rdl.	Heste	Kvæg	Faar	Svin	Som er saaet Tdr	Som mang- ler Tdr	
1	Hans Gaard		4	6	2	4		4	6 ⁵ / ₆	temmelig ved Magt
2	Ole Slænte	2	9	2	1	2		1 ² / ₆	5 ⁵ / ₆	forarmet
3	Mysse Piil		6	4	3	1	2	2 ⁵ / ₆	5 ⁵ / ₆	temmelig ved Magt
4	Claus Henrikson ..		21	3	2	2		2 ² / ₆	4 ⁵ / ₆	forarmet
5	Peter Mysse		16	4	2	2		2 ¹ / ₆	6 ⁴ / ₆	forarmet
6	Mads Skov		39	3				1 ⁴ / ₆	6 ² / ₆	forarmet
7	Niels Bønde		10	4	2	2		2 ² / ₆	6	forarmet
8	Hans Christoffersen	10	29	1	1			1 ³ / ₆	7	forarmet
9	Rasmus Nielsen ..	2	39	4	2	2		2 ¹ / ₆	6 ² / ₆	forarmet
10	Laurits Hanson ...	1	24	2				5 ⁵ / ₆	7	forarmet
11	Henr.Christoffersen		12	2	1	1		1 ¹ / ₆	4	forarmet
12	Andars Knudson ..	2	18	2	1	1		1 ⁴ / ₆	5 ² / ₆	forarmet
13	Henrik Jacobson ..	8	39						10 ² / ₆	forarmet
14	ug. Peter Lavridsen		15	1	1		1	1 ⁴ / ₆	6 ⁴ / ₆	forarmet
15	gl. Peter Lavridsen		4	4	2	2		2 ¹ / ₆	5 ⁵ / ₆	forarmet
16	Andars Hanson ...		18	4	2	1	1	2 ¹ / ₆	4 ² / ₆	forarmet
17	Christoffer Madson.	10	39	3	1			1 ⁴ / ₆	5 ¹ / ₆	forarmet
18	Poul Hansen) ikke medt. Gaarden hørte under Maribo Kloster
19	Jørgen Skytte	4	19	5	5	6	2	2 ³ / ₆	3 ³ / ₆	
20	Peter Skytte		18	4	4	4	3	1 ⁵ / ₆	3	temmelig ved Magt
21	Peter Hjorth									hørte under Præsteembedet
22	Øde									ligeledes
23	Øde									
24	Rasmus Hanson ...	2	24	2	1	1		1 ² / ₆	5 ² / ₆	forarmet
				59	33	31	9	37 ² / ₆	116	

Resultatet af Kommissionens Arbejde*) og Undersøgelse her i Byen var kummerligt. Staten maatte uopholdelig træde hjælpende til overfor Krongodsbønderne, der manglede baade Sæde- og Fødekor, foruden det, at Staten ogsaa maatte træde hjælpende til med Rejsning af nye Fag for de sammen-sunkne Hus, og Reparation af de staaende Fag, der endnu stod til at reparere. En ny Gaard, siges der, kostede paa

*) Se nærmere Aarvog V 1917, S. 36 ff.

den Tid 100 Rdl. at opføre, saa adskillige af Gaardene, som Nr. 8 Hans Christoffersen, Nr. 13 Henrik Jacobson og Nr. 17 Christoffer Madson, er saa medtagne, at det vil koste Halvdelen af en ny at bringe hver af dem nogenlunde paa Fode. For de øvrige forarmede er Reparationerne endda ikke smaa, kun to af de fire mere velstillede, Hans Gaard og Mysse Piil, synes at kunne klare sig med lidt Reparationshjælp og Sædekorn.

Kommer vi til Besætningerne, saa er det igen de tre førnævnte paa Gaardene Nr. 8, 13 og 17, der mangler mest, ja Henrik Jacobson er endda kommen saa vidt, at han ikke har et eneste Dyr eller faaet saaet den mindste Smule Vintersæd. Han er blottet for alt, som vel flere af de andre; selv dagligt Brød mangler de, faar de ikke øjeblikkelig Hjælp.

Ser vi paa Hesteholdet, saa er det den Gren af Husdyrbruget, hvor der er flest, men dog til den Tids Brug ikke tilstrækkeligt. Der er kun 9 Mænd ud af de 24 eller rettere 22 (Ødegaardene kan ikke medtages), der hver har Forspand til en Plov, og hvordan har disse Forspand været? De stakkels forsultne Dyr er ikke langt komne med den tunge Hjulplov. Hvordan er det gaaet de andre 13 Gaardmænd, der ikke hver især kunde sætte en Plov i Jorden; for ikke at tale om Henrik Jacobson, der ikke ejede en eneste Hest. Det siger sig selv, at det dyrkede Areal er indskrænket, Bymarken er mere og mere bleven til Eng.

Lægger man sammen de paa Listen opførte Tal over hvad der er saaet og det, som mangler, og føjer til for Klostergaarden og Præstegaarden i Lighed med de andre, kommer man til det Resultat, at den aarlige Udsædsmængde ikke er mere end omkring ved 170 Tdr., et Tal, der staar trist i Sammenligning med Valdemarstidens Udsæd af 426 Tdr. Korn.

Det gamle Hartkorn fra 1664 var nu blevet ubrugeligt som Skattegrundlag. Med Aaret 1688 udkom en ny Matrikul, der kom til at hvile paa Opmaaling og Klassificering af Jorden. Man maalte det med et Reb og kaldte det at rebe Agrene, for det var kun disse, man maalte, Engene toges

ikke med ved Opmaalingen, men ansattes efter Vurdering. Jorden deltes i 4 Klasser efter Godhed saaledes: God Bygjord og middelmaadig Bygjord var 1. og 2. Klasse, medens god Havrejord og ringe Havrejord var 3. og 4. Klasse. En Td. Land regnedes til 14,000 □ Alen, ligesom man nu regnede med 8 Skpr. til Td. Selv om man kun maalte Pløje-jorderne, var Arbejdet alligevel temmelig omfattende; der var her i Byen 92 Agerskifter eller Aase med 1877 Agre.

I Byens 3 Vange eller Marker var der i Vestermarken 211 Tdr. Land, i Østermarken 201 Tdr. Land og i Søndermarken 180 Tdr. Land, i alt 592 Tdr. Land. Jorderne var klassificeret saaledes, at der af 1. Klasse fandtes 60 Tdr. Land, af 2. Klasse 156 Tdr. Land, af 3. Klasse 244 Tdr. Land og af 4. Klasse 132 Tdr. Land.

Det var nærmest paa Byagre, Vesterhøjsagre, Brødskelesagre og Store Gravager i Vestermarken, samt paa Kildarisagre i Søndermarken og Store Østerbjerg i Østermarken, at der fandtes Jord af 1. og 2. Klasse. En stor Del af det øvrige skildres som ond og udygtig, og det tilføjes, at den undertiden staar under Vand. Engene vurderedes til 163 Læs Hø.

Byens samlede Areal var dengang som nu omkring ved 1200 Tdr. Land, saa Engene m. v. har altsaa indtaget over 600 Tdr. Land af Byens Jorder, der med Ansættelsen kun har givet $\frac{1}{4}$ Læs Hø pr. Tdr. Land.

Resultatet af Agerskifternes Indhold pr. Td. Land falder ikke sammen med Udsædkornet fra 1683. Man maa nærmest tro, at der ved Opmaalingen er gaaet længere ud i Engene, end Ploven paa den Tid har gaaet; man er gaaet saa langt ud, som man har kunnet se, der tidligere har været pløjet. De 170 Tdr. Udsæd fra 1683 kunde med den tyndeste Udsæd dog ikke tilsaa 400 Tdr. Land, men selvfølgelig er ogsaa Ødegaardenes maalte, selv om de ikke har været dyrket de sidste 20 Aar.

Det er paa det nærmeste de samme Mænd, der bor i Byen 1688, som var der 1683; kun paa Gaardene Nr. 11, 12 og 17 er kommet nye Mænd, saa nogen større Forandring

kan ikke være foregaaet i de 5 Aar. — 1685 døde Enkedronning Sofie Amalie, hvad der blev en Udfrielse og en Lettelse for den falsterske Krongodsbonde, der havde lidt haardt under det kongelige Regimentes Vilkaarligheder. Dronningens Testamente blev omstødt, og der blev krævet en stor Erstatning for Forringelse af Krongodset, der er et Vidnesbyrd om, hvor langt nede Forholdene paa den Tid har været.

Ole Hemmingsens Gaard, Matr. Nr. 12a (Lars Stangs Gaard paa Listen) set fra Nordøst.

Efter Dronningens Død var man ved at komme lidt til Kræfter igen, og med Aarhundredets Slutning siges Efterveerne fra Svenskekrigen at være forvundne. Krigsskatte er ophævet, saa kun normale Udgifterne er tilbage, som dog er høje nok i Forhold til de smaa Indtægter.

Men Herligheden varede ikke saa længe. Med Aar 1700 kom en ny Enkedronning til Nykøbing Slot. Det var Christian V's Enke, Dronning Charlotte Amalie, der nu blev Aftægtsenke herovre med de sædvanlige Livgedingsindkomster.

Det gik atter nedad for Bonden med mange Indskrænkninger og stort Hoveripaalæg. Et stort Brændehoveri fra Krongodsets Skove i Sommerens bedste Tid gjorde det

næsten helt umuligt for Bønderne at faa passet deres eget. Skatterestancerne steg igen i en uhyggelig Grad, saa en ny Kommission i Aaret 1707 maatte herover for at undersøge Forholdene.

Ole Hemmingsens Gaard. Fot. af Kommunalærer Lundbo.

Kommissionen saa ellers ikke særlig mørkt paa Forholdene, men forment, at Skatter og Restancer nok kunde klares med en heldig Høst. Dog tilraader den Nedsættelse af Landgildeydelsen, ligesom den tilraader at nedlægge de smaa Gaarde og Gaardsæder paa 2, 3 og 4 Tdr. Hartkorn, da de antages for for smaa til en Familie at leve paa.

Brændehoveriet ophørte efter Kommissionens Indstilling, men den gode Høst kom vistnok ikke endnu det første Aar. Der fortælles, at Vinteren 1708—09 var saa ualmindelig streng, at meget Korn blev paa Marken uden at blive høstet, før Sneen kom. Vinteren lagde stadig og tidlig til og vedblev uden Afbrydelse til langt ud paa Foraaret 1709. Brødkornet kunde ikke slaa til, Bark og andre Tilsætninger maatte benyttes, hvad der fremkaldte megen Sygdom og Dødelighed.

I Aaret 1714 døde Enkedronning Charlotte Amalie, og paa ny gled noget af et Befrielsens Pust ind over Kron-
godset; dog synes det ikke, at Forholdene har været saa trykkede og nedbrudte som ved Dronning Sofie Amalies Død i 1685.

En Jordebogsoptegnelse fra 1719 giver Indtryk af, at det har bedret sig betydeligt. Den ser for Nr. Ørslev Bys Vedkommende saaledes ud:

Nr.	Navne	Besætning			Saaet		Hartkorn efter Matrikul af 1688				Gaardens og Bygningernes Tilstand	Ejere 1917	
		Heste	Kvæg	Faar	Vintersæd	Vaarsæd	Tdr.	Skp.	Fdk.	Alb.			
		Stk.	Stk.	Stk.	Tdr.	Tdr.							
1	Niels Gaard	7	3	2	8	10	7	6	2	2	slet	H. J. Andersen	
2	Christen Slænte . .	10	8	13	7	10	7	3	2		mdl.	Chr. Ritz	
3	Christen Pill	12	14	14	7	10	7	4	2		god	Ole Rasmussen m.fl.	
4	Laurids Henriksen	11	10	15	5 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	6				god	nedlagt 1798	
5	Peter Mysse	10	6	13	5 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	6			1	god	Ole N. Karstensen	
6	Henrik Peterson . .	8	9	15	5 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	5	6	3	2	god	Niels Madsen m. fl.	
8	Hans Kylling	7	1		5 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	5	6	3	2	god	H. J. Andersen m. fl.	
9	Hans Skov	8	7	9	5 ¹ / ₂	7 ¹ / ₂	5	4	2		mdl.	Kristian Kragh	
10	Mette Andersen . . .	5	6	1	5 ¹ / ₂	8 ¹ / ₂	5	4		2	mdl.	Ole Hansen	
12	Oluf Krøll	8	4	8	5 ¹ / ₄	8 ¹ / ₂	5			3	1	mdl.	Krøllegaarden
14	Lars Stang	12	14	16	9	12 ¹ / ₂	8	4		1/2	god	O. Hemmingsen m.fl.	
15	Niels Laussen	9	10	9	4 ¹ / ₂	6 ³ / ₄	6	1	3	2	god	nedlagt 1798	
16	Hans Thorsen	9	10	15	4 ¹ / ₂	6 ³ / ₄	5	4		1	god	J. Høyer	
17	Niels Villumsen . .	8	5	12	9	12 ¹ / ₂	8	4		1	mdl.	Georg Petersen m. fl.	
18	Peter Kylling	12	9	10	9	12 ¹ / ₂	8	4	1	2	mdl.	Peder Kaae	
19	Laurits Skytte	7	8	9	4 ¹ / ₂	6 ³ / ₄	5	7	1	1	god	C. Jepsen	
20	Jens Skytte	13	13	13	9	12 ¹ / ₂	8	5		2 ¹ / ₂	god	O. P. Petersen	
21	Jens Hjorth*)											Prstgd., Th. Hansen	
23	Hans Andersen . . .	9	7	15	5 ¹ / ₄	8 ¹ / ₂	5	5	1	1	god	Carl Vinther	
24	Oluf Stang	9	6	13	5 ¹ / ₄	8 ¹ / ₂	5	4	3		god	Peter Stang	
		174	150	203	120 ¹ / ₄	171 ³ / ₄							

*) Præstegaard, ikke medtaget.

Ole Hemmingsens Gaard, set fra Haven mod Vest.

Det første, man lægger Mærke til, ved Listen er det, at der mangler fire Gaarde i Byen. Det er Kommissionens Henstilling af 1707, der er taget til Følge. Gaarden Nr. 11 er lagt ind under den lille Gaard Nr. 2, Nr. 7 er delt imellem Nr. 14 og Nr. 20, Nr. 13 er delt imellem Nr. 17 og Nr. 18. Den lille Anneksgaard er lagt ind under den store Anneksgaard, saa der fra nu af er 19 Gaarde i Byen foruden Præstegaarden.

Endvidere meddeler Jordebogen, at der ved denne By er maadelige, gode Kornmarker, god Græsning, men maadelig Høbund. Overdrevene er ej andet end nogle Bøgestubbe og udi slet Stand. Underskoven er lidt Elle og Tjørn.

I Byen er 8 Huse, hvoraf 2 paa Nr. 11 og Nr. 13's Grund.

Der er en betydelig Forskel paa Forholdene i Byen 1683 og 1719. Der er kommet en Opgang, som muligvis har taget sin Begyndelse allerede ved Brænderoveriets Ophør.

1683 var Byens Udsæd aarlig ikke mere end omkring ved 170 Tdr. Korn, Husdyrbestanden 60 Heste, 33 Stkr. Kvæg, 31 Faar og 9 Svin, hvorimod der 1719 var 174 Heste, 150

Ole Hemmingsens Gaard. Fot. af Kommuelærer Lundbo.

Stkr. Kvæg og 203 Faar med en aarlig Udsæd af næsten 300 Tdr. Korn. Gaarde og Bygninger er for det meste gode i Forhold til de faldne og faldefærdige Huse i 1683.

Ole Hemmingsens Gaard fra Nordvest.

Nu er der sikkert bedre Forspand til Plovene og ogsaa Kreaturer i Staldene.

Byggelysten er kommet frem, muligvis som en Nødvendighed; hvad der tidligere var gjort for Statens Regning var vel kun det aller nødvendigeste.

Disse Gaarde og Bygninger, der i 1683 stod til Dels forladte og som faldefærdige Rønner, der under de usle Forhold paa den Tid var blottet for al skønsom Vedligeholdelse, var vel nok de samme, der for lidt mere end 100 Aar tilbage var Bøndernes Stolthed og stod som Prydbygninger i Forhold til de gamle Blokhuse fra Valdemarstiden. De var nu i de bedre Tider Genstand for Ombygning til firlængede Gaarde, hvoraf en enkelt (se Billederne) staar endnu i det væsentligste uforandret, men vel vedligeholdt som en værdig Repræsentant fra en svunden Tid.

Noter.

- ¹⁾ Efter andre er Bol en Gruppe Gaarder, et Distrikt til Udskrivning under Leding.
- ²⁾ d. v. s. Assumptionis, Ascensionis, Himmelfartens Dag. Red. Anm.
-

Fra Maribo Klosters Nedlæggelse.

Af *Gunnar Knudsen.*

Den 22. August 1621 gav Christian IV Befaling til at nedlægge Maribo Kloster og henlagde det med alt tilhørende Gods under det nyoprettede Sorø Akademi. Her forblev det lige til Akademiets Nedlæggelse 1665, hvorefter det blev Krongods.

Jeg har i nogen Tid syslet med Sorø Akademis Godshistorie og har under dette Arbejde haft Lejlighed til at gennemgaa en længere Række af Sorø Lensregnskaber; under dette Arbejde er jeg blevet opmærksom paa det ret betydelige Materiale, som heri findes til Belysning af Maribo Klosters Historie og den Skæbne, som Godset og Bygningerne led efter Klosterets Nedlæggelse. Saavidt jeg kan se, har man ikke hidtil været opmærksom paa dette Stof; Kall-Rasmussen, som jo indgaaende har beskæftiget sig med Stedets Historie, synes saaledes ikke at have benyttet Sorø-Regnskaberne.

I det følgende skal jeg derfor meddele nogle Uddrag af Sorø-Regnskaberne vedr. Maribo. Men jeg maa udtrykkelig fremhæve, at det her kun drejer sig om spredte Notiser; en mere lokalkendt Historiker vil utvivlsomt kunne hente meget mere frem af disse Regnskaber, naar Opmærksomheden først er henledt paa dem.

Maribo-Godset viser sig for første Gang i Regnskabet 1621—22. Her anføres Jordebogen og alle de Indtægter i Naturalier, som blev givet i Landgilde for de mange Gaarde, og her mærker man, at der foruden de alm. Naturalier som Korn, Flæsk, Smør og Æg ogsaa er blevet givet Rebslager-

arbejde, nemlig 318 Favne Hestetøjr, 8 Par Hammelreb og 15 Vaadliner; det har sagtens været laalandsk Husflidsarbejde. Alt Maribo Klosters Inventarium, hvortil regnes Varer, Besætning m. m., føres Sorø Skole til Indtægt; det meste af Indboet bortsælges; enkelte Genstande forbliver i Sakristiet i Maribo; andet føres til Sorø.

En hel Del Bygninger bortsælges:

Borgmester Søren Sørensen købte det store gl. bygfældige Hus i Borgegaarden, som kaldtes *Salen*, for 52 Daler.

Skriver Jakob Lavridsen købte *den gamle Skriverstue*, „*Indthagthuset*“, *Porthuset*, *det gamle Bryggers* og en liden *Stald* i Ladegaarden for i alt 100 Daler.

Christopher Organist købte et lidet Stykke Hus, kaldet *Bispens Kammer*, for 16 Daler.

Hr. Christen Brun i Hillested købte det gamle lerslagne *Røghus* for 8 Daler.

Frands Hansen, Raadmand i Maribo, købte det gamle forfaldne *Fiskerhus* for 12 Daler, og endvidere den gamle, meget forfaldne *Kvæglade* for 40 Daler.

Laurids Kældersvend, Borger i Maribo, købte *Slagterhuset* ved Søen, for 15 Daler.

Peder Postrider købte *Faarehuset*, „med Ler slaget og takt med Straa“, for 10 Daler.

Knud Smed købte det gamle *Smediehus* uden for Klostersets Port for 14 Daler, 1 Mark og 12 Skilling.

Jakob Lavridsen i Maribo købte en gammel forfalden *Vejmølle* østen for Byen, som med stor Bekostning skulde vedligeholdes, for 104 Daler.

Endvidere er der solgt adskillige smaa Boliger, som Jomfruerne havde ud til Søen, for 12 Daler.

Den samlede Indtægt for disse bortsolgte Bygninger beløb sig til 383 Daler 1 Mark 12 Skilling, og man ser, at den tidligere Skriver, Jakob Lavridsen, købte Størsteparten.

Efter Klosterets Nedlæggelse blev en Del af Ladegaardsjordene bortfæstede til Maribo Bys Indvaanere, og et Eksempel paa en saadan Bortfæstning faar vi ogsaa gennem Regnskaberne.

Som Omslag om Sorø Skoles Regnskab 1618—19 har jeg nemlig fundet anvendt et Pergamentsbrev, der ganske vist ikke er helt fuldstændigt bevaret, da den øverste og nederste Linie er overklippet, og en Strimmel er fra-klippet af Randen til Højre, men det kan dog læses med nogenlunde Fuldstændighed. Jeg gengiver her Skødet med moderne Retskrivning, og sætter i Parentes de Bogstaver, som maa formodes at være gaaet bort ved Beklipningen; enkelte Steder kan der dog her raade nogen Tvivl.

[Hans Steffensøn, Forstander for den kgl. Skole i Sorø] hermed for alle vitterligt gør med dette mit aabne Brev, at jeg paa Skolens Vegne har undt og bevilg[et, saa] nu med dette mit aabne Brev samtykker og bevilger ærlig og velagtet Mand Søren Sørensen, Borgmester i Ma[ribo] og hans Hustru Sidsel Frandsdatter, et Stykke Jord og ledig Plads her i Maribo Klosters Ladegaard, so[m an]fanger ud til Gaden ved Klosters Port fra det Sted, som Jakob Lavridsens Jordsmon slipper, ham ved Gaden er [til?]maalt, og siden i Vester med Gaden, er et Hundrede tresindstve og to Alen langt, derfra og igennem Lad[egaar]den i Sønder frem for Hestestalden og ned til Søndersø og derfra og frem ad Søen Sønden den gamle [Skri]verstue, siden derfra og i Nør igen indtil Gaden, til det Sted som Maalet først begyndtes, hvilken forskre[vne] Plads og Jordsmon, i sin Længde og Bredde som forskrevet staar, fornævnte Søren Sørensen, hans Hustru og deres Ar[vinger] skal nyde, bruge og beholde for aarlig Jordskyld til Maribo Kloster paa Skolens Vegne hver Paaske der a[f at] udgive halvtredie Daler, Daleren til tredsindstve og fire Skilling danske, og skal først udgives fra Paaske [1622] til Paaske 1623, og siden saaledes Aar efter anden forfølges, og maa fornævnte Søren Sørensen, hans [Hustru] og deres Arvinger gøre dem samme Plads og Jordsmon med Husbygning og i andre Maader saa nyttig so[m han el]ler nogen af dem bedst kan, dem og deres Arvinger til Gavn og Bedste i alle Maader, og dersom saa [sker], at fornævnte Plads og Jordsmon i Fremtiden skal sælges og afhændes for evindelig

Ejendom, da skal fornævnte Sø[ren Sø]rensen, hans Hustru eller deres Arvinger være det næst for nogen anden for en billig Værd og Betaling, [og skal] Søren Sørensen, hans Hustru eller deres Arvinger selv at være mægtige at sælge, pantsætte og af[hænde] hvad Bygning og Hegn(?) de paa samme Plads sætter og paafører, dog Klosters Forstander, paa den Tid [vorder], at tilbydes, og vil jeg hermed paa den kongelige Skoles Vegne være fornævnte Søren Sørensen, hans Hustru [og de]res Arvingers fulde Hjemmel og Tilstaaelse paa samme Plads og Jordsmon, for mig og mine Efterkommere [og hvem] der kunde paatale i nogen Maade. Til ydermere Vidnesbyrd og fastere Forvaring har jeg mit Sig[net] her neden under hængende trykt og med egen Haand underskrevet. Actum Maribo den 20. Marts [1622.

Hans Steffensen].

Af denne Art Arvefæsteskøder maa der have været udfærdiget en hel Række til de forskellige Borgere i Maribo, som fæstede Stykker af Ladegaarden. Naar et saadant Skøde er blevet brugt som Omslag om et Lensregnskab, maa man gaa ud fra, at det har været et kasseret Stykke Pergament, man har fundet i Sorø Skriverstue og anset for egnet til at sy om et Regnskab; hvorfor det er kasseret, er ikke let at sige; det kan have en Fejl i Affattelsen, eller maaske Bortfæstningen efter alt ikke har fundet Sted i dette Tilfælde. Mærkeligt er det ogsaa, at et Pergament med Aarstallet 1622 paasys som Omslag for et Regnskab for 1618—19; det tyder nærmest i Retning af, at Regnskaberne blev liggende i flere Aar i Sorø Skriverstue, inden de afsluttedes og indsendtes til Kancelliet. — Nu er dette Brev blevet udtaget og har faaet Plads mellem Rigsarkivets Pergamentsbreve.

Efter Klosterets Ophævelse i August fik Præsterne, Organisten og andre, som var ansat her, deres Løn til Mikkelsdag udbetalt; flere af de ældre fik dog ogsaa i de følgende Aar udbetalt en lille Understøttelse. Ligeledes blev Jomfruerne pensionerede; Jomfru Ingeborg Norby synes at være blevet boende og have faaet Underhold fra Skolen; hun har vel været for svag til at flytte, for Aaret efter dør hun og be-

graves med stor Pragt; det kostede Skolen 80 Rd., og der findes udførligt Regnskab herover. Jomfruerne Lisbet Skinkel, Sofie Lindenov og Berte Skinkel faar til deres Underhold overladt alt Skolens Gods paa Fyn, og Jomfruerne Sara Hedenstrup og Anne Basse faar noget af Skolens Gods i Jylland; det sikrede dem Midlerne til at føre en stands-mæssig Tilværelse saa længe de levede, og efter deres Død faldt Godset tilbage til Skolen igen.

I Regnskabet 1622—23 finder vi, hvorledes hele Godset paa Laaland bortforpagtes. Den 12. Juli 1622 underskrives en Kontrakt mellem Mester Hans Steffensen og Otte Pogwisch (til Kærstrup). Denne sidste forpagtede hele det laalandske Gods med Landgilde, Ægt og Arbejde af Bønder og Husmænd. For *Landgilden* skulde han betale Skolen efter Jordebogen: For 1 Td. Hvede $3\frac{1}{2}$ Dlr., 1 Pd. Rug og Mel 5 Ddl., 1 Pd. Byg 6 Dlr., 1 Td. Havre 2 Mk. 12 Sk., 1 Td. Smør 18 Dlr., 1 Bolsvin 3 Dlr., 1 Faar 3 Mk., 1 Lam 2 Mk., 1 Gaas $\frac{1}{2}$ Mk., 1 Par Høns 6 Sk., 1 Ol Æg 12 Sk., 1 Td. Sild 6 Dlr., 1 Pd. Salt 3 Dlr., 1 Foder-nød 3 Mk.

For *Ægt* og *Arbejde* svaredes ogsaa en Afgift, beregnet efter Landgilden, saaledes at der aarlig ydedes 5 Mk. 4 Sk. af hvert Pund Korn eller dets Værdi i Smør eller andet; Smaaredsel dog ikke medregnet. For hver Husmands Arbejde skulde aarlig betales 1 Mk.

De uvisse Indtægter som Stedsmaal (∴ Indfæstningsafgift for Fæstegaarde og -Huse), Sagefald (∴ Mulkter), Oldengæld (∴ Afgift af Svin paa Skoven) og lign. skulde der aarlig aflægges Regnskab over, og af disse Indkomster maatte Otte Pogwisch beholde en Ottendedel. Til Gengæld var han pligtig til at holde Justits og lønne Fogederne. Forpagtningsafgiften skulde betales i to aarlige Rater, første Gang Mortensdag 1622. Forpagtningen kunde opsiges med $\frac{1}{2}$ Aars Varsel fra Otte Pogwisch's Side, men var uopsigelig fra Skolens Side.

En saadan Forpagtning maatte være meget fordelagtig for Skolen, da den derved kunde slippe for Administrationen

af Godset og dog beholde Indtægterne uden større Afkortning. Otte Pogwisch har vel brugt Bønderne til at gøre Hoveri paa Kærstrup; det er jo fortrinsvis dem, han forpagter, for Ladegaarden fik han ikke; det var Maribo Borgere, der forpagtede Klosterets tre Marker. Egentlig var det altsaa Maribo Borgere, som burde have forpagtet Klosterets Bønder til at drive den Jord, som de stadig havde drevet; den Adskillelse, som nu skete, førte blandt andet til, at Jorden ikke blev drevet ordentlig; Borgerne kunde ikke magte Opgaven. For øvrigt døde Otte Pogwisch allerede 1624, men Forpagtningen er vel blevet fortsat af hans Efterfølger Palle Rosenkrantz.

Maribo Klosters Fiskeri er bortforpagtet til Dronningen. Der bekostes ikke saa lidt derpaa, saaledes et Par Aalekister ved Vandmøllen vesten Maribo, et „Vandstou“ i Maglemers Aa m. m.

1624—25 lægger man Mærke til de betydelige Udførsler af Varer til Sorø, som stadig foregaar. Der sendes betydelige Mængder af Gæs, Høns, Frugt, Ærter, Svin, Hvedemel m. m. over Bandholm med Skipper til Karebæksminde, hvorfra det transporteres med Vogn til Sorø. Dette fortsættes de følgende Aar.

Der indledes Underhandlinger mellem Palle Rosenkrantz og Sorø Akademi om Mageskifte af Gods paa Laaland, og Sagen gaar i Orden det følgende Aar. Palle Rosenkrantz giver 750 Daler i Bytte paa de mageskiftede Gaarde.

1626—27 fæster Lisbet sal. Karsten Nielsens i Nakskov det Færgeland, som kaldes „Tordingø“, for 90 Daler.

Rasmus Møller i Bandholm maa betale 10 Daler for at opnaa Øvrighedens Bevilling til, at hans Slægting Peder Sonnesen maa blive begravet paa Kirkegaarden, efterdi han „waar soren thiil høy och heine Jord“, for han skar sin egen Strube ud. — At han var svoret til Høj og hedensk Jord vil sige, at der forelaa retslig Afgørelse, som gik ud paa, at han ikke kunde begraves paa Kirkegaarden, men skulde jordes i hedensk (uindviet) Jord.

1633—34 har der været nogen Vanskeligheder med Ejen-

domsforholdene ved de laalandske Skove. Det hedder i Regnskabet, at Peder Nielsen i Grumbsøe (sagtens Glumsø) i Sjælland har faaet 30 Daler for hans Umage i Anledning af, at han forgangen Aar var hele Sommeren ovre i Laaland og rebede adskillige Fællesskove mellem Kronen, Adelen og Akademiet, da der befandtes stor Tvist i denne Anledning. — Han har vel været Akademiets Repræsentant, og man maa vel antage, at ogsaa Kronen og Adelen har været repræsenteret ved denne Fordeling.

I samme Regnskab findes som Bilag en Taksation over det Stykke Mur, som staar ved Hans Drukkens Gaard i Maribo, „som haver været en Kirke eller Kapel i gamle Dage“. Muren takseres til 40 Slettedaler.

Stadig indeholder Regnskaberne foruden Landgilden bl. a. ogsaa udførlige Oplysninger om Stedsmaal, Sagefald o. lign. vedrørende Maribo. Der staar stadig opført Indtægter af Husleje ved Maribo og Leje af Maribo Sø, ligesom ogsaa Toldindtægterne fra Bandholm og Accisen i Maribo opføres aarlig. Da Klosteret blev nedlagt, havde Borgmester Søren Sørensen forpagtet Told og Accise i Maribo (og Bandholm ?) for 35 Dlr. 16 Sk. om Aaret. Det har rimeligvis været alt for billigt, for Afgiften stiger hurtigt til 80 Daler. Allerede 1631—32 hedder det, at dette er alt for billigt; Akademiet har haft stor Skade af det, og der skal nu her som alle andre Steder forskaffes en Toldkiste. Herefter stiger Indtægterne; 1633—34 beløber Tolden ved Bandholm og Accisen ved Maribo sig til 164½ Dlr. 20 Sk.; 1634—35 udgør det 302 Dlr. 14 Sk. Der findes nu som Bilag ved Regnskaberne en særlig Bog over Tolden og Accisen, hvilket sikkert vil kunne give fortrinlige Bidrag til Maribo Handelshistorie.

I Regnskabsaaret 1635—36 findes som Bilag et Tingsvidne om Syn over nogle af de gamle Klosterbygninger; jeg gengiver det her med moderne Retskrivning:

Christen Hansen, Byfoged i Maribo, Peder Hansen, By-skriver, og Niels Danielsen, Borger her sammesteds, gør vitterligt, at Aar 1635, Torsdagen den 19. Februar paa Maribo Raadhus, hvor sammesteds den Dag Byting holdtes, var

skikket ærlig og velbaaren Mand Hr. Just Høeg til Gjorslev, Ridder, Danmarks Riges Raad, Hofmester over det kongelige Akademi Sorø hans Fuldmægtig, ærlig og velforstandig Mand Hans Jensen Drukken, Ridefoged over Akademiets Gods i Laaland og Falster, som udbad sig og fik et uvildigt Tingsvidne af otte Dannemænd, som er Niels Danielsen, Thomas Træskomand, Bendiks Nielsen, Jakob Lund, Hans Christensen, Niels Olufsen, Søren Jensen og Jens Andersen, hvilke fornævnte Dannemænd der alle samtlig med én Røst vidnede paa deres gode Tro, Sjæl og rette Sandhed, at de sandelig saa og hørte samme Dag paa fornævnte Ting, at Jens Povlsen, Peder Tømmermand, Christen Lund Tømmermand og Mads Andersen Møller, alle Borgere her sammesteds, da samtlig fremstod i Dag for Retten inden Tinge, eftersom de var her tilforn af Tinget udtagen at skulle besigtige og skattere og vurdere, hvad Tømmer, som findes i Klosteret, som Tagstenene var aftaget, hvad det kunde koste og gælde, og fremlagde de deres skriftlige Afsigt, lydende som efterfølger: Eftersom vi underskrevne fire Mænd af Hans Drukken paa velbaarne Hr. Hofmesters Vegne her af Tinget er optaget at skulle besigtige, hvad Tømmer som findes i Klosteret, baade det som Tagsten er aftaget, saavel som det andet, om det uden Skade kunde længer staa eller ikke, og dersom det ikke tjente længer at staa, da skulde vi skattere og vurdere det, hvad samme Tømmer i det højeste kunde koste og gælde, da har vi først været paa det Hus som kaldes Nye Stue, som er 39 Bindinger og det synet og set; da synes os ikke gavnligt at være, at samme Tømmer paa det Hus saa vel som paa de andre længe blev bestaaende for Regn og Uvej, thi det forringes efterhaanden og ikke forbedres, og har vi vurderet samme Tømmer paa det Hus, baade det onde og gode, for 60 Slettedaler. Dernæst har vi vurderet det Tømmer over Kældereren derhos, som er 9 Bindinger, ondt og godt tilsammen for 14 Daler Mønt. Dernæst det Hus, som kaldes Pibeovnen, som er 33 Bindinger og meget ubrugeligt Tømmer, det har vi sat tilsammen, det onde og det gode, for 33 Daler Mønt. Det gamle Tømmer,

som findes over Lighuset med en Kvist derhos for 4 Daler Mønt. Dernæst det Tømmer, som findes over Omgangen ved Kirken, for 6 Daler Mønt. Dernæst det gamle Smaatømmer over Omgangen ved Søsterhaven for 3 $\frac{1}{2}$ Daler Mønt. Endvidere det Tømmer, som findes over det Hus over Taleporten, for 2 Daler Mønt; som samme deres skriftlige Afsigt Ord for Ord indeholdt, hvilke forskrevne fire Mænd, en efter anden, hver særdeles, ved højeste Ed med oprakte Fingre hjemlede og bekræftede i alle Maader, at saaledes inden Ting er gaet, som forskrevet staar, bekræfte vi med vores Beseglinger her neden under trykt. Actum ut supra.

I Henhold til denne Besigtigelse er det gamle Tømmer derefter blevet bortsolgt, og om dette indeholder Regnskabet følgende Oplysninger:

Velbaarne Hr. Palle Rosenkrantz til Krænkerup, Ridder, bekommet af Maribo Kloster det gamle Tømmer over Pibeovnen, som var 33 Bindinger, blev vurderet for 33 Daler Mønt, gav 36 Daler.

Velbaarne Frue Anne Vittrup og Hr. Hans Iversen i Langet bekommet det Tømmer over Nystuen, som var 39 Bindinger og blev efter Afsigtens Indhold vurderet for 60 Daler, gav 64 Daler.

Hans Drukken i Maribo bekommet det gamle Tømmer over Kælderen derhos, som var 9 Bindinger, ondt og godt tilsammen, for 14 Daler.

Hr. Hans Dinesen i Maribo bekom det gamle Tømmer over Lighuset, saa og det over den Kvist derhos, for 4 Daler.

Jacob Lavridsen i Maribo og Knud Murmester sammesteds bekommet det Tømmer over Omgangen ved Kirken, vurderet for 6 Daler.

Dernæst det smaa, gamle Tømmer over Omgangen ved Søsterhaven, vurderet for 3 $\frac{1}{2}$ Daler.

Peder Henriksen sammesteds bekom det Tømmer, som var over Taleporten, vurderet for 2 Daler Mønt, gav 3 Daler.

Endvidere bekom [han] sammesteds et gammelt Stykke Mur, som omfaldt, hvori var 900 Mursten, gav for Hundred 1 Daler, 9 Daler.

Velbaarne Fru Anne Vittrup blev bevilget Tømmer og Tagsten over det lange Hus imellem Brødre- og Søstreklosteret uden Betaling til at forbedre de Huse med i Brødre-klosteret, hun af Akademiet har i Forpagtning.

* * *

Disse Notitser viser, hvorledes Klosterbygningerne efterhaanden faldt sammen paa Grund af Vanrøgt, medens Resterne splittedes for alle Vinde. Nedrivningen er blevet fortsat, og Materialierne har vel fundet Anvendelse i Privathuse i Maribo og Omegn. Det er vist ikke rimeligt, at man har aflagt Regnskab for alt, hvad der er blevet bortført herfra.

I 1638 ophører det detaillerede Maribo-Regnskab; efter denne Tid har Sorø-Regnskaberne kun lejlighedsvis en enkelt Notits, der viser, at Forbindelsen stadig bestaar; den vedvarede jo som omtalt til 1665, men Regnskaberne maa omkring ved 1638 være blevet delt.

Tingsted som et Tingsted.

Af Viggo Holm.

Historikeren Johannes Steenstrup siger i sin Bog om de danske Stednavne (Folkelæsning Nr. 280, Aarg. 1898) S. 28: „Tingsted paa Falster har intet med et Ting at gøre, og *vi har da heller ingen Efterretning om, at her er bleven holdt Ting*; Navnet indeholder det samme Personnavn, som findes i Tingstrup (ved Thisted), i Tinglev og vistnok ogsaa i Tinningsted (de to sidste i Sønderjylland)“. De af mig fremhævede Ord maa vel opfattes saaledes, at man savner Efterretning om, at Tingsted i Tiden *før* Affattelsen af Kong Valdemars Jordebog, hvor Navnet *Thingstathæ* forekommer, har været et Tingsted; thi *efter* den Tid er der dog holdt Ting her, hvad der selvfølgelig ikke kan tjene som Bevis for, at Navnet har sin Oprindelse derfra.

At Tingsted 1325 valgtes til et Mødested ved Forliget mellem Kristoffer II og Marsken Ludvig Albertsen Eberstein og fire Aar efter ved Fredsslutningen mellem Kongen og Grev Johan tyder paa, at Stedet fandtes vel egnet til Sammenkomster, hvor vigtige Sager skulde afgøres, men som et Tingsted staar det ikke udtrykkelig omtalt. Dette synes derimod at være Tilfældet et Par Hundrede Aar efter, under den heftige Strid mellem Biskop Jens Andersen Belde-nak og Lensmanden paa Nykøbing Oluf Holgersen Ulfstand, der havde forgrebet sig paa den i Skørringe Fang beliggende Skov, som hørte under Bispens Gaard i Sørup, Eskildstrup Sogn. Under Kong Hanses personlige Nærværelse paa Falster udstedtes det i mere end én Henseende mærkelige Tingsvidne, dateret Tingsted Kirkegaard Søndag efter Hellig tre Kongersdag 1512 (²⁵/₅), hvorved Lensmanden frikendtes. Tinget er altsaa hin Dag sat i det fri ude paa den højtliggende Kirkegaard, hvad der i Betragtning af Aarstiden godt kunde

lade sig gøre, og hvad der var god Føje til, da sikkerlig store Skarer af Falsters Almue, hidstævnet af Kongen, havde givet Møde, lokkede af Nysgerrighed efter at høre Udfaldet af den opsigtsvækkende Sag og af Ønsket om at se Kongen, der rimeligvis har været til Stede¹⁾.

Gaar vi atter et Par Hundrede Aar frem i Tiden, træffer vi for sidste Gang Tingsted som et Tingsted, i det korte Tidsrum, da Folket baade i Nørre og i Sønder Herred, forenet under én Herredsfoged, mødte til Tinge her.

Regeringen var i de Tider kommen i Tanker om det formaalstjenlige i at indskrænke Retsbetjentenes Tal ved at lade samme Mand forestaa Embedet som Foged (Skriver) i mere end én Retskreds, og saaledes fik Morten Faxe, der efter den afdøde Jørgen Jepsen ^{30/7} 1687 var bleven Herredsfoged i Nørre Herred, Ventebrev paa tillige at indtage denne Stilling i Sdr. Herred, hvor Peder Hansen, der var nær de syvti, havde været Foged i omtrent en Menneskealder, og som endog drev det til at blive udnævnt til sin udnævnte Efterfølgers Efterfølger, idet han overlevede ham og ^{30/4} 1695 kaldedes til tillige at være Herredsfoged i N. Herred, eftersom de to Herreder „mageligen af én Herredsfoged skal kunne betjenes“, som det hedder i det aabne Brev ved hans Udnævnelse²⁾. Peder Hansen fandt dog, at det i hans høje Alder ikke vilde falde ham *mageligt* at forestaa de to Embeder, som han straks afstod til Poul Garb paa Ourupgaard, der ^{21/5} 1695 fik sin Udnævnelse til Herredsfoged i begge Herreder; og det var ham, der udvirkede, at Herredstinget skulde holdes i Tingsted. Hans Skrivelse herom til Stiftamtmanden lød saaledes:

„Højædle og velbaarne Hr. Etatsraad,

Højbydende Hr. Stiftsbefalingsmand og Amtmand³⁾.

Eftersom hans Kong. May. allernaadigst haver bestillet mig til at være Herredsfoged udi Sønder og Nørre Herred i Peder Hansens Sted, og jeg ved Bestillingens Antrædelse forefinder Tinghusene i begge Herreder saa brøstfældige og

¹⁾ Noterne findes paa Side 69.

ringe, at Retten derudi ej tilbørlig kan administreres, fordi Taget er aabent, Væggene nedfaldne, ingen Loft og i alle Maader slet Tilstand, saa man ej kan sidde tør for Regn og ondt Vejrlig, langt mindre have Varme om Vinterdagen, men maa nødes til ved slig Tilfælde at flytte til Byerne og søge Husly og holde Ting; derforuden foredrager [jeg] ogsaa ydmygst, at efterdi begge Herreder nu betjenes ved én Foged og én Skriver, Tingene magelig kunde sammenlægges og ikkun holdes én Tingdag om Ugen i begge Herreder, hvilket var en Lettelse for Almuen, som derved sparer saa mange Stokkemænd, som til det ene Ting behøves, saavel og bekvemmelig for Øvrigheden, som ved Tingene har at forrette, at de i Steden for tvende Dage om Ugen ikkun behøvede én Dag til hvis Tingsager, som forefalde: Thi henstilles til eders Velbaarenheds højgunstige Godtbefindende og Anordning, om ikke begge Tinghusene, som ere brøstfældige, efter foregaaende Besigtning maatte forflyttes midt udi begge Herreder, som synes at være belejligst udi Tingsted By, hvor Tinget tilforne i gamle Dage har holdtes, og af de tvende forfaldne oprettet et dygtigt Tinghus, hvorudi Retten tilbørlig kunde holdes, og hvis Omkostning paa-gaar af samtlige Herredsmændene efter gammel Sædvane bekostes, som kunde være en ringe Del og ikke komme over 4 Sk. danske paa hver Gaardmand og 2 Sk. paa hver Husmand, hvorfor jeg vil forskafe det fornøjeligt indrettet, naar eders Velbaarenheds gunstige Konsens og Anordning derpaa erholdes. Og til den Ende vilde [jeg] og aller ydmygeligst forespørge mig, hvad Navn Tinget efterdags skal have, efterdi begge Herreder ved slig Anordning kommer under Et, og hvad Dag om Ugen Tinget skal holdes. Ellers bedes ogsaa allerydmygeligst mig maatte gunstigt vorde anvist og leveret de til Bestillingen allernaadigst forundte Gaarder, hvorpaa forventes højgunstig Resolution, og forbliver højædle og velbaarne Hr. Stiftsbefalingsmands allerydmygeligste og tropligtige Tjener.

Poul Garb.

Ourupgaard, den 10. Juni 1695“.

Herpaa gav Stiftamtmanden følgende

Resolution:

„Saasom dette Forslag synes at være gavnligt til menige Herredsmændenes Bedste, og [da der] efter hans Kong. Maj.s allernaadigste Villie kun én Herredsfoged og én Tingskriver er bleven konstitueret, saa bevilges det hermed, at af de tvende gamle Tinghuse maa udi i Tingsted By opbygges et forsvarelige dygtigt Tinghus, dog uden videre Bøndernes Bekostning end alene at flytte Tømmeret og andre Materialier, med mindre de af en god Villie hver Gaardmand 2 Sk. og hver Husmand 1 Sk. dertil vil give. Navnet kan være *Falsters Ting*, og holdes bekvemmeligst om Torsdagen, saa vel for Postens Ekspedition saa vel som af andre Aarsager.

Nykjøbing, den 17. Juli⁴) 1695.

H. U. Lützou⁵)“.

Efter at samme Memorial med derpaa fulgte Resolution var oplæst, „begærte Dommeren af efterskrevne fire Mænd, at de lovligen det gamle Tinghus ved Nørre Herreds Ting vilde taksere, i hvad Værdi det kunde være, og det saaledes som de kunde ansvare. Hvilken Begæring Mændene saaledes efterkom, nemlig Niels Green i Gundsemagle, Anders Ottesen i Ravnsø, Nilaus Rasmussen i Gundslev og Peder Nielsen i Maglebrænde, og satte bemeldte Tinghus i Takst for 6 Slettedaler, som de forment, at de ej kunde højere takseres, eftersom Tømmeret mesten er gammelt og raaddent, og ingen Loft i Huset“.

Rimeligvis har det gamle Tinghus i Sønder Herred været af samme Beskaffenhed. Endnu skal blot tilføjes en Tilførsel i Nørre Herreds Tingbog for Tirsdagen den 18. Juni:

„Kongl. May.ts Herredsfoged efter velbaarne Hr. Stiftamtmandens Anordning og Befaling de Dato 17. Juni 1695 gav til Kende . . . og til den Ende skal begge de gamle Tinghuse i Sønder og Nørre Herred flyttes til Tingsted, hvor Tinget i gamle Dage har standen, hvilket og er midt udi begge Herreder. Og som til slig ny Tinghuses Oprettelse med fornøden Ildsted og Kakkelovn vil medgaa nogen Be-

kostning, saa er Herredsfogeden begærendes, [at] samtlige Herredsmændene efter gammel Vedtægt til Tinghusets Vedligeholdelse og Opbygning vilde give noget til Hjælp, nemlig 4 Sk. paa hver Mand, hvilket Tingriderne paa Sogne- og Bystævne de vedkommende vilde tilkendegive, og til nævnte Tingdag medtage Pengene til dets Bekostning“.

Til foranførte datidige Fremstilling skal føjes nogle Bemærkninger:

1. Beskrivelsen af den Tilstand, hvori de to gamle Tinghuse forefandtes, er næppe overdreven og passer vist endog paa andre end de til Falsters Herreder hørende Tinghuse.

2. Tinghusene maa have ligget mere ensomt ude paa Marken, siden det har været nødvendigt paa Regnvejsdage og i Vinterkulde at ty til Byerne; med *Byerne* kan kun menes de ved hvert Tinghus nærmest liggende Landsbyer. Mærkelig er det for øvrigt at se, hvor snart, kun tolv Aar efter Udstedelsen af Danske Lov, dennes Bestemmelse i 1—3—2 om, at Herreds- eller Birketing ej maatte være i Landsbyerne, kunde ændres.

3. Fremhæves maa P. Garb's gentagne Udtalelse om, at Tinget i gamle Dage „har standen“ i Tingsted. Der kan maaske siges, at han har holdt sig til en uhjemlet Overlevering, fremgaaet af Landsbyens Navn; men han udtaler sig med Sikkerhed, og det kan dog være, at han har haft paalidelige Efterretninger at støtte sig til.

4. Tingsted angives beliggende midt i begge Herreder. Dette kunde synes mindre rigtigt, men det tilsyneladende fejlagtige deri forsvinder, naar det erindres, at der dengang foruden de to Herreder fandtes en tredie Retskreds nemlig Gedser Birk, som omfattede de tre Sogne Væggerløse, Skelby og Gedesby, og som vedblev at bestaa som selvstændig Jurisdiktion, indtil det ved Oprettelsen af det Falsterske Regimentsdistrikt gik ind under dettes Birk.

5. Det ses, at Stiftamtmanden ikke ytrer sig om „de til Bestillingen allernaadigst forundte Gaarder“. P. Garb's Forgængere havde nemlig som Herredsfogder paa Livstid haft hver sin Frigaard: Morten Faxe Gaarden Nr. 1 i Bannerup

og Peter Hansen Gaarden Nr. 1 i Systofte, henholdsvis paa ca. 8 og 9 Tdr. Hartkorn (ny Matr.); selv havde P. Garb, der havde forpagtet Folke- og Familieskatten paa Landet, haft Ourupgaard af Hartkorn 21 Tdr. 6—3—2 fra 1689 som Frigaard, og kunde han nu faa et Par Frigaarde til, vilde han jo være ganske godt aflagt.

6. Endelig er der næsten Grund til at studse over den fri Stilling, P. Garb indtog til Stiftamtmandens Bestemmelse om Herredsmændenes Ydelse til det ny Tinghus. Selv havde han 10. Juni foreslaaet 4 og 2 Sk., Stiftamtmanden resolve-rede 17. Juni, at Bønderne kunde slippe med at flytte Bygge-materialierne, medmindre de af god Vilje vilde give 2 (1) Sk., og Dagen efter begærede Fogden paa Tinget, at *hver Mand* skulde give 4 Sk., som Tingriderne havde at med-bringe næste Tingdag. Da Fogdens Afgørelse falder umiddel-bart efter Stiftamtmandens afgivne Resolution, kan der næppe have været yderligere Forhandling om Sagen, og der synes her at være et lille Eksempel paa, hvorledes Fogderne kunde „handle efter Konduite“. Særlig havde Ridefogderne en god Øvelse deri, og P. Garb havde for saa vidt gennemgaaet en god Skole hos Ridefogden paa Nykøbing Slot Kaspar Ernst Møller, der undertiden handlede lidt paa egen Haand uden at tage det saa overmaade nøje med de givne Bestem-melser. P. Garb vidste af Erfaring, at det ikke altid var saa let at faa fat i de haardt bebyrdede Bønders Firskillinger, og at man maatte være belavet paa, at Tingriderne mødte op med ikke faa Restancer. Hvad skulde der vel ogsaa kunne stilles op med Materialier fra et Par gamle Tinghuse til ca. 6 Sletdaler Stykket! Og at det ny Tinghus fik Ildsted, hvor-fra der kunde fyres i en Kakkellovn, var dog ogsaa en rimelig Ting; Penge maatte der til.

Om man paa Amtskontoret i Nykøbing har faaet Nys om, hvorledes Fogden greb Sagen an, vides ikke, men Tirsdagen den 9. Juli blev P. Garb's Ansøgning og den paafulgte Resolution i sin Helhed tilført Tingbogen, imod Sædvane; ellers nøjedes man i Almindelighed med at tilføre en Hen-tydning til det oplæste.

Torsdagen den 18. Juli holdtes for første Gang „Falsters Herreders Ting“, en Benævnelse Fogden senere stadig brugte, skønt han ved at spørge sig for havde faaet at vide, at Navnet skulde være *Falsters Ting*.

Men hvorom alting er: Tingsted var atter bleven Tingsted; men det varede kun i 25 Aar. 1720 oprettedes de to lollandske og det falsterske Regimentsdistrikt (Rytterdistr., Ryttergods), og Nordfalster med Sognene Vaalse, N. Vedby, N. Alslev, Brarup, Kippinge og Stadager tillige med Byerne Bannerup, Lommelev og Ravnstrup samt Nebøllegaard i N. Kirkeby Sogn lagdes ind under det 1. lollandske Distrikt, der efter Tingstedet i Alstrup, Brarup Sogn, fik Navnet Alstrup Birk. Da nu Gedser Birk samtidig kom ind under Falsters Rytterdistrikt, mistede Tingsted sin centrale Beliggenhed i Retskredsen, Tinget flyttedes til S. Kirkeby, og *Landsbyen Tingsteds Rolle som Tingsted var udspillet*.

Ved den oftere foretagne Omlægning af Retskrederne kom Tinget til at føre en noget omflakkende Tilværelse: Kun 15 Aar fik det Lov til at blive i S. Kirkeby, saa flyttedes det tillige med Alstrup Birketing til Kraghave, hvor det forblev til 1796; derefter holdtes det i „det dertil indrettede Værelse udi det paa Nykøbing gamle Slotsgrund opbygte Arresthus“ (Kanc. Prom. ²²/₁₀ 96), indtil der endelig ved Tredelingen af Falsters Birk fra 1. Januar 1859 for Nykøbing og Vester Herred holdtes Ting i Nykøbing og for Stubbekøbing Herred i Stubbekøbing.

Noter.

- ¹) Sagen er udførlig omtalt i C. Pal.-Müller's Afhandling Jens And. Belde-naks Levnedbeskrivelse (Odense 1837), hvor Tingsvidnet findes trykt. Sstedes S. 28 nævnes „*Landstinget i Tingsted*“.
- ²) Denne velbegavede Bondemand tilhørte en paa Nordfalster udbredt Gaardmandsslægt. Allerede 1646 træffes han som Sognefoged i Systofte. Han døde først 1704, begr. ¹⁵/₂ i Systofte, 85 Aar og 10 Dage gl.,

Herredsfoged i 42 Aar. Med sin Hustru Anna Bendixdr. havde han mange Børn. To af Sønnenne: Hans Pedersen (med Tilnavn Systofte) og Jørgen P. blev Købmænd i Nykøbing, den første tillige Stempel-papirsforvalter. En tredie Søn Niels P. var Hospitalsforstander ssteds fra 1685 til sin Død 1723.

- *) Stiftamtmanden var tillige Amtmand i Nykøbing Amt.
 - †) Som det straks vil ses, er *Juli* en Fejlskrift for *Juni*.
 - §) Navnet skrives i Almindelighed Lützw.
-

Fra den gamle Købmands Hovedbog.

Af Hans Rasmussen.

Jeg har liggende foran mig en Hovedbog, som Købmand *Klein* i Saksøbing Vestergade begyndte at føre i 1833. Ud af dens Blade kan man læse ikke saa faa Oplysninger i kulturhistorisk Retning, hvorfor jeg haaber, at Læserne vil kunne have nogen Interesse af følgende spredte Bemærkninger angaaende Varer, Priser, Forbrug osv. i hin Tid, der ligger godt 80 Aar tilbage.

Det var ikke store Sager, som Folk fra Landet i hine Tider anskaffede sig i Købstaden. Det faar man et klart Begreb om ved at se paa Regnskabet for Gaardmand *Lars Hansens* Enke i Kikop (Vaabensted Sogn):

1833.	Transport fra den gamle Bog	6 Rd.	5 Mk.	8 Sk.
Marts 24.	5 Lpd. 7 $\frac{1}{2}$ Pd. Stangjern à			
	7 $\frac{1}{2}$ Mk.	6	— 5	—
	$\frac{1}{2}$ Td. Stenkul 5 Mk.		5	—
Juni 2.	7 Lpd. 9 Pd. Stangjern à			
	7 $\frac{1}{2}$ Mk.	9	— 2	— 12 —
— 12.	6 Kd. Tjære.....	1	—	
Juli 25.	10 Ptr. Brændevin	1	— 4	—
Aug. 19.	7 $\frac{1}{2}$ Pd. Bergfisk à 8 Sk. . . .		3	— 12 —
— 29.	6 Ptr. Brændevin	1	—	
Oktb. 14.	2 Stk. Grimtøjler 4 Mk., 1			
	Pd. Lys 28 Sk.....		5	— 12 —
Decb. 15.	4 $\frac{1}{2}$ Al. Bolster à 2 Mk 8 Sk.,			
	2 Al. udbleget Lærred à 18 Sk.			
	1 $\frac{1}{2}$ Dus. Knapper à 1 Mk.	2	— 3	—
				<hr/>
				32 Rd. 4 Mk. 12 Sk.

Paa denne Regning blev der under 14. Oktbr.

betalt med Korn	4 Rd	5 Mk.	
Decbr. 5. Betalt med 4 Tdr. Byg.	6	—	
— 20. Betalt med $\frac{1}{2}$ Favn Brænde	2	—	3 —
1834. Febr. 23. Betalt med Korn.	7	—	
			20 Rd. 2 Mk.

Der blev altsaa en Saldo til Gevinst for Købmanden paa 12 Rd. 2 Mk. 12 Sk. til det følgende Aars Regnskab.

Indkøbet af 10 Potter Brændevin under 25. Juli er naturligvis i Anledning af Høsten, ligesom Bergfisken og de 6 Ptr. Brændevin i August angaar Høstgildet. Stangjern og Kul købte Bønderne selv til Brug for Byens Smed. Det synes, som om man paa denne Gaard først i det følgende Aar er begyndt paa den Luksus, der betegnes med Ordet: *Kaffe*. Til Høstgildet købtes i August 1834 $\frac{1}{4}$ Pd. Kaffe 10 Sk. og $\frac{1}{8}$ Pd. Candis 4 Sk. I November (d. 19) købtes endvidere Kaffe, Candis og Cikorie for i alt 20 Sk. Man lægger Mærke til, at der til Høstgildet kun købtes $\frac{1}{2}$ Fjerdingspund Candis. Grunden hertil var, at det regnedes for god Tone at lægge Sukkerstykket, som man havde i Munden, medens man drak Kaffen, tilbage paa Sukkerskaalen, naar man havde tømt Koppens Indhold.

Dette Gaardmandshjem var for øvrigt — maaske som Følge af, at der ingen Mand var i Gaarden — meget maadelig i sine Nydelser; Brændevin blev saaledes kun nydt i Høstens Tid. Et væsentlig andet Indtryk faar man ved at se nogle Maaneder af Gaardmand *Rasmus Poulsen*, Kille-rups, Regnskab 1835:

Januar 15. 2 Potter Brændevin 2 Mk., $\frac{1}{2}$ Pd. Lys 14 Sk., $\frac{1}{2}$ Pd. Kaffe 1 Mk., $\frac{1}{4}$ Pd. Candis 8 Sk.	4 Mk.	6 Sk.
— 26. 6 Pd. Jern à 7 Sk.	2	— 10 —
Marts 1. 2 Ptr. Brændevin 2 Mk., $\frac{1}{2}$ Pd. Lys 14 Sk., $\frac{1}{2}$ Alen Shir- ting 9 Sk.	3	— 7 —
— 5. 10 Ptr. Brændevin 10 Mk., $\frac{1}{2}$		

		Pd. Kaffe 1 Mk., $\frac{1}{4}$ Pd. Candis 8 Sk., Tobak 10 Sk.....	2 Rd.	2 Sk.
Marts	23	2 Ptr. Brændevin 2 Mk., $\frac{1}{4}$ Pd. Kaffe 8 Sk., $\frac{1}{4}$ Pd. Candis 8 Sk.....		3 Mk.
April	6.	1 Pot Brændevin 1 Mk., $\frac{1}{2}$ Pd. Tobak 20 Sk	2 —	4 —
—	10.	2 Ptr. Brændevin 2 Mk.	2 —	
—	12.	$\frac{1}{4}$ Pd. Kaffe 8 Sk. $\frac{1}{4}$ Pd. Candis 8 Sk.....	1 —	
—	15.	2 Ptr. Brændevin 2 Mk., $\frac{1}{2}$ Pd. Kaffe 1 Mk., $\frac{1}{4}$ Pd. Candis 8 Sk.	3 —	8 —

Man faar af den gamle Hovedbog det bestemte Indtryk, at *Skolelærere* i de Tider sad bedre i det end Gaardmændene. Som Eksempel skal vi anføre tre Maaneder af Skolelærer *Andresen's* Regnskab fra *Oreby*:

1835.

April	4.	$\frac{1}{8}$ Pd. Congo 1 Mk., 1 Pd. Kaffe 2 Mk., 1 Pd. Puddersukker 20 Sk.	4 Mk.	4 Sk.
—	7.	2 Ptr. Brændevin 2 Mk., 1 Pd. Sæbe 1 Mk.	3 —	
—	10.	3 Al. Bomuldstøj 7 Mk. 8 Sk., Urtéfrø 1 Mk. 12 Sk.....	1 Rd. 3 —	4 —
—	14.	4 Al. Hvergarn à $4\frac{1}{4}$ Mk., 1 Pd. Puddersukker 1 Mk. 4 Sk.	3 —	4 —
—	22.	2 Ptr. Brændevin 2 Mk., $\frac{3}{4}$ Pot Vineddike 18 Sk., 1 Pd. Kaffe 2 Mk.	5 —	2 —
		$\frac{1}{8}$ Pd. Congo 1 Mk., 1 Pd. Sirup 1 Mk., 1 Fdk. Salt 14 Sk.	2 —	14 —
Maj	2.	3 Pgl. Rum 1 Mk. 14 Sk., 2 Pd. Melis 4 Mk., $\frac{1}{2}$ Pd. Petum 20 Sk.....	1 —	1 — 2 —
		1 Pd. Puddersukker 1 Mk. 6 Sk. $\frac{1}{4}$ Pd. Congo 2 Mk.....	3 —	6 —

Maj	10.	2 Alen Klæde 4 Rd., 1 Al. blaat Lærred 24 Sk.	4 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.
—	12.	2 Ptr. Brændevin 2 Mk., 1 Pd. Kaffe 2 Mk., 1 Pd. Candis 2 Mk., 1 Pd. Sirup 1 Mk.	1 — 1 —
—	25.	1 Pd. Kaffe 2 Mk., 1 Pd. Puddersukker 1 Mk. 6 Sk., 1 Pd. Sæbe 1 Mk.	4 — 6 —
		Brunspaan 12 Sk., Fitriol 6 Sk., Blæk 6 Sk.	1 — 8 —
Juni	2.	2 Ptr. Brændevin 2 Mk., 8 Al. Baand 8 Sk., 1 Pd. Candis 2 Mk.,	4 — 8 —
		1 ¹ / ₄ Al. ublegt Lærred à 18 Sk.	1 — 7 —
—	7.	1 Pd. Puddersukker	1 — 6 —
—	10.	1 Pd. Kaffe 2 Mk., 1 Pd. Puddersukker 1 Mk. 6 Sk., ³ / ₄ Pot Eddike 6 Sk.	3 — 12 —
—	13.	2 Pd. grøn Sæbe	2 —
—	27.	2 Ptr. Brændevin 2 Mk., 1 Pd. Puddersukker 1 Mk. 6 Sk., ¹ / ₂ Pd. Petum 20 Sk.	4 — 10 —
		¹ / ₄ Pd. Congo 2 Mk.	2 —
—	29.	3 Al. Bomuldstøj à 2 Mk. 12 Sk.	1 — 2 — 4 —

I dette Regnskab forekommer flere Poster, som man ikke træffer i Bøndernes Regnskaber: Te, Puddersukker, Melis, Rum og Sæbe kan nævnes som Eksempler.

Et lignende Billede frembyder Skolelærer *Giesler's* Konto fra Radsted. Lad os som Eksempel anføre Regnskabet for April 1837:

April	1.	1 Pd. Candis 18 Sk., ¹ / ₈ Pd. Congo 1 Mk.	2 Mk. 2 Sk.
—	11.	¹ / ₂ Pd. Petum 1 Mk. 4 Sk., ¹ / ₂ Pd. Candis 18 Sk., Melleskraa 4 Sk.	2 — 10 —
		Brunspaan 4 Sk., Allun 2 Sk.	6 —

April 18.	2. Ptr. Brændevin	2 Mk. 4 Sk.,		
	$\frac{1}{2}$ Pd. Kaffe	18 Sk., $\frac{1}{2}$ Pd.		
	Melis	18 Sk., 1 Pd. Formelys		
	28 Sk.	1 Rdl.		4 Sk.
	Mellemskraa	4 Sk., $\frac{1}{8}$ Pd.		
	Congo	1 Mk., $\frac{1}{2}$ Pd. Petum		
	20 Sk., 1 Pot Øleddike	8 Sk.		3 Mk.
— 22.	2 Ptr Brændevin	2 Mk. 4 Sk.,		
	1 Pd. Kaffe	2 Mk., 1 Pd. Candis		
	2 Mk.	1 —		4 —

I næste Maanedes Regnskab finder vi, at Hr. *Giesler* har købt to Violinstreng; han har altsaa brugt Violin ved Sangen med Børnene. Hans Forsyning med Brændevin var ret rigelig; men her maa vi ikke glemme, at enhver Mand, som kom til ham, skulde beværtes med en Snaps og en Drik Øl af Kanden, og der kom naturligvis oftere Folk i Ærinde til Degnen end til andre i Byen.

Skolelærer *Ross* i Engestofte synes ikke at have delt den almindelige Smag for Brændevin; i alt Fald staar han ikke skrevet for noget. Til Gengæld købte han en Gang imellem en Flaske gammel fransk Vin à 2 Mk. 4 Sk. eller en Flaske Medoc a 2 Mk.; den 2. Sept. 1836 købte han endogsaa hele 7 Fl. Medoc; det var paa ét Brædt 2 Rdl. 2 Sk. *Ross* brugte ogsaa Røgtobak, Candis og Melis, om end i smaa Portioner; derimod synes Kaffe ikke at have været indført i hans Hus.

Brugen af *Kaffe* var paa denne Tid allerede bleven almindelig, om end man endnu ikke brugte den som daglig Drik. Der var sket en stor Forandring fra 1819, da en Mand i Oreby kunde bruge den Omstændighed, at hans udkaarede Brud var hengiven til Kaffe, som Grund til at nægte at gifte sig med hende, skønt de allerede var flyttet sammen. En Mængde af Købmand *Klein's* Kunder forsynede sig regelmæssigt med Kaffe; foruden Skolelærerne (som tillige drak Te) nævner vi Gaardmændene *Mathias Olsen*, *Kalø*, *Lars Hansen's Enke*, *Kikop*, *Morten Suhr*, *Grænge*, *Rasmus Poulsen*, *Killerup*, og *Jørgen Hansen Kudsk*, *Vaabensted*,

endvidere, hvad der er nok saa interessant at bemærke, følgende Husmænd og Arbejdsfolk: Familiemand *Hans Adamsen*, Hardenberg, Huggemand *Peter Jensen*, Idalund, Husmændene *Bruus Mortensen*, Krungerup, *Peder Johansen*, Kragevig, *Christen Steffensen*, Krungerup, *Christian Rasmussen*, Radsted, *Hans Pedersen*, Vaabensted, og *Christoffer Larsen*, Rørbæk. Som en Mærkelighed kan nævnes, at Husmand *Frederik Johansen* i Oreby drak Te i Stedet for Kaffe.

Ret interessant er det at se, hvad Smed og Dyr læge *C. Andersen* i Oreby i Oktober 1835 maatte anskaffe i Anledning af en af sine Døtres Daab. Først skulde Barnets Moder have en ny Kjole, hvorfor der d. 19. Oktbr. blev købt 15 Alen Merino à 2½ Mark = 6 Rdl. 1 Mk. 8 Sk. Men saa kom Udgifterne til Gæsternes Beværtning, som beløb sig til følgende:

Okt. 19.	19½ Pot Brændevin 3 Rdl.			
	1 Mk. 4 Sk., 1 Pd. Formelys			
	30 Sk.....	3 Rdl.	3 Mk.	2 Sk.
	½ Pd. Spedelys 14 Sk., Sejl-			
	garn 8 Sk.	1	—	6 —
— 20.	Klipfisk 24 Sk., 1 Pd. Sennep			
	24 Sk.....	3	—	
— 22.	1 Pd. Melis 2 Mk., 1 Pd. Ris			
	20 Sk., 1 Fl. Rum 30 Sk. . .	5	—	2 —
	3 Citroner 18 Sk.....	1	—	2 —
— 28.	1 Pd. Kanaster 3 Mk, ¼ Pd.			
	Congo 2 Mk., 1 Skp. Salt 3			
	Mk. 8 Sk., 1 Spejl 28 Sk. . .	1	—	4 — 4 —

Som Eksempel paa Udgifter til *Fattigvæsenet* kan anføres følgende Udskrift for *Sakskøbing* Bys Vedkommende: 1839.

Juli 25.	Lærred, Vadmel og Knapper ved Bager Karlsen*)	5 Rdl.	4 Mk.	14 Sk.
Decb. 17.	Varer ved Bager Karlsen . .	5	—	

1840.

Januar 1. An. Saldo fra forrige Aar . . 10 — 4 — 14 —

*) Fattigforstander.

Febr. 6.	Varer ved Bager Karlsen til Reimers Barn, Lisette	6 Rdl. 2 Mk. 12 Sk.		
April 5.	Betalt Contant ved Fattiggasserer Wied	10	— 4	— 14 —
— 15.	Varer ved Bager Karlsen til Reimers Barn, Lisette	3	— 4	—
Juli 6.	Pr. betalt ved Fattiggasserer Wied	10	—	12 —
1841.				
Decb. 17.	An. Varer til Drengen Hendrik Jensen	3	— 4	— 1 —
1842.				
April 4.	Pr. betalt ved Fattiggasserer Wied	3	— 4	— 1 —
Noget lignende ser man fra <i>Slemminge-Fjelde Fattigvæsen ved Pastor Winther</i> :				
1839.				
Febr. 1.	9 Al. Lærred à 24 Sk. til Fattiglem Berthe Humlemænd	2	— 1	— 8 —
Marts 10.	6 Al. do. à 24 Sk.	1	— 3	—
Juli 28.	20 Al. do. à 24 Sk.	5	—	
Okt. 28.	3 Al. do. og Knapper		5 —	8 —
				<hr/>
				9 Rdl. 4 Mk.
1840.				
Febr. 23.	Lærred	2 Rdl. 1 Mk.		8 Sk.
— 29.	Hvergarn og Lærred	2	— 3	— 7 —
April 20.	Klæde til Drengen Chr. Pedersen	2	—	
				<hr/>
				6 Rdl. 4 Mk. 15 Sk.
Saa billigt slipper en Kommune ikke nu til Dags!				
Et lignende Billede paa smaa Udgifter frembyder <i>Skolevæsenet</i> . Ser vi saaledes paa Regnskabet for <i>Hjælm Skole</i> (Majbølle Sogn) for 1833, ser det saaledes ud:				
Skolelærer <i>Rasmussen</i> , Hjælm, bekommet til Skolen:				
Febr. 26.	2 Bøger Concept à 1 Mk.			2 Mk.
April 3.	1/2 Pd. Blækpulver 3 Mk., 100 Stk. Griffel 24 Sk., 2 Bg.			

	Concept 2 Mk.	1 Rdl.	8 Sk.
	2 Bg. Propatria à 28 Sk. . .	2 —	8 —
Novb. 18.	1 Bg. Propatria 28. Sk., 2 Bg. Concept 2 Mk.	3 —	12 —
Decb. 18.	1 Bg. Bikube.....	3 —	
		<hr/>	
		3 Rdl.	12 Sk.

Man vil lægge Mærke til Springet fra April til November, et Vidnesbyrd om, at der næppe har været megen Skolegang om Sommeren. Skønt der ikke gaar meget Papir til Børnenes Skriveøvelser, bruges der dog tre Slags: Concept, Propatria og Bikube, det sidste Luksuspapir selvfølgelig kun af de mest fremskredne Elever. Blækket lavede Læreren selv ved at blande „Blækpulver“ med Vand. I andre Skoler købte man dog, som det vil ses af følgende Regnskaber, Blækket paa Flasker hos Købmanden.

Lad os dernæst se, hvad „Skolelærer *Fester* til Vixnes har bekommet til Skolen“ i 1834:

Januar 9.	1/2 Pot Blæk	2 Mk.	
Febr. 3.	1 Bog Bikube	2 —	
Marts 7.	1 Bog Bikube 2 Mk., Griffel 8 Sk.....	2 —	8 Sk.
Mai 1.	50 Stk. 3 Tm. og 50 Stk. 4 Tm. Søm	2 —	8 —
— 6.	En Pot Linolie 2 Mk. 8 Sk., 3 Pd. Reb à 20 Sk., 1/2 Pot Terpentinolie 2 Mk. 4 Sk. .	1 Rdl. 2 —	8 —
	4 Lod Kiørnøg 5 Sk., 4 Lod Sølverglød 6 Sk.		11 —
Juni 7.	1 Bog Bikube 2 Mk., 2 Pd. Blyvidt 3 Mk.	5 —	
— 15.	1 Pægl Blæk.....	1 —	
— 22.	1 Pot Linolie.....	2 —	8 —
Juli 3.	2 Pd. Bleihvidt.....	3 —	
— 9.	2 Pd. Reeb à 20 Sk.	2 —	8 —
— 17.	1 Pot Linolie.....	2 —	8 —
Aug. 16.	50 Stk. 4 Tm. og 50 Stk. 3		

Tm. Søm	2 —
Aug. 21. 1 Bog Bikube	2 —
— 29. 1/2 Pot Blæk	2 —

6 Rdl. 5 Mk. 3 Sk.

Det fremgaar af dette Regnskab, at Læreren ogsaa har indkøbt Materialier (Malerverer m. v.) til Skolens Reparation. Disse Poster er bleven betalt af Oreby Godskasse ved Forvalter Rasmussen med 4 Rdl. 3 Mk. 11 Sk., saaledes at Skolekassen (ved Sognepræst *Bloch*) slap med en Udgift for Aaret paa i alt 2 Rdl. 1 Mk. 8 Sk.

I 1835 er Udgiften stegen til 15 Rdl. 1 Mk. 11 Sk.; men da Godsforvalteren af denne Sum maa betale 11 Rdl. 2 Mk. 15 Sk., blev Udgiften til Blækhuse (af hvilke der købtes 4 à 8 Sk. Stykket), Blæk, Papir, Tavler, Grifler m. v. kun 3 Rdl. 4 Mk. 12 Sk. Blandt de anskaffede Ting lægger man især Mærke til en Udgift, der er noteret den 21. Juni, og som lyder saaledes:

2 Al. Hørlærred 4 Mk., 6 Al. Bændler 9 Sk.
(til et Svømmebælte)..... 4 Mk. 9 Sk.

Da Godskassen har paataget sig denne Udgift, tør man maaske slutte, at Godsejeren, Baron *Henr. Chr. Rosenørn Lehn* († 1847), har interesseret sig for, at Folkene i Vigs-næs, som for største Delen var Fiskere, fra Barndommen af skulde lære at svømme.

I 1836 lægger man særlig Mærke til en Udgift paa 1 Rdl. 4 Mk. til en Protokol samt 8 Sk. til en *Blyant*, den eneste Blyant, som ses i en Aarrække at være anskaffet til Skolen.

I *Radsted*, som var et stort Sogn, var Udgifterne til Skolevæsenet naturligtvis en Del større end paa de to først-nævnte Steder. Som en Prøve tager vi Regnskabet for 1837, der ser saaledes ud:

Radsted Skolekasse ved Skolelærer Giesler:

Febr. 11. En Bog Propatria 2 Mk., 1 Bog val-	
set Concept 1 Mk. 2 Sk., 8 Ark	
Cardus 1 Mk.	4 Mk. 2 Sk.

Marts 2.	$\frac{1}{2}$ Pægl Blæk.....			8 Sk.
— 15.	$1\frac{1}{2}$ Pægl Blæk 24 Sk., 1 Bg. Propatria 2 Mk., 1 Bg. Concept 18 Sk.	4 Mk.	10 —	
April 11.	1 Bog valset Propatria 2 Mk., 2 Bg. vls. Concept à 18 Sk.....	4	— 4 —	
Maj 13.	1 Bog Concept 18 Sk., 8 Ark Cardus 1 Mk.....	2	— 2 —	
— 29.	2 Bg. Propatria à 24 Sk.....	3	—	
Juli 18.	2 Bg. vls. Concept 2 Mk. 4 Sk., $\frac{3}{4}$ Pd. Kiønrøg 24 Sk., $\frac{1}{4}$ Pd. Fitriol 4 Sk.....	4	—	
Sept. 16.	$\frac{1}{4}$ Pot Blæk.....	1	—	
Novb. 1.	1 Bg. Concept 18 Sk., 1 Bg. Propatria 28 Sk., 8 Ark Cardus 1 Mk.	3	— 14 —	
— 17.	1 Bg. Concept 18 Sk., 1 Pægl Blæk 1 Mk.....	2	— 2 —	

Man ser af disse Prøver, at det var billigere at holde Skole for 80 Aar siden end nu om Dage; det maa da haabes, at vore Børn nu lærer en hel Del mere end Børnene dengang!

Lad os til Slutning se paa de Priser, som Tobaksfabrikant *N. Clemmensen* i Nakskov holdt sine forskellige Tobakker i:

Skatolskraa $4\frac{1}{2}$ Mk. pr. Pd., Skotskskraa 2 Mk. 10 Sk. pr. Pd., Engelskskraa 2 Mk. 2 Sk. pr. Pd., Mellemskraa 2 Mk. 2 Sk. pr. Pd., Canaster $2\frac{1}{2}$ Mk. pr. Pd., Petit Canaster $2\frac{1}{2}$ Mk. pr. Pd., Petum 28 Sk. pr. Pd. og Snustobak 20 Sk. pr. Pd.

Fortidens Arbejdsmaader og Arbejdsredskaber paa Nordfalster.

Af Jens C. J. Stub.

I.

Der er næppe noget andet Tidsrum, som har saa store Forandringer at opvise med Hensyn til Landbrugets Arbejdsmaader og Arbejdsredskaber som Tiden fra Midten af forrige Aarhundrede og til vore Dage. Nogle Arbejdsmaader og de til disse knyttede Redskaber er for længst gaaet af Brug, andre er der endnu svage Levninger af, men disse Levninger vil ogsaa snart være forsvundne, og naar der er gaaet nogle faa Aar, vil ingen kende dem mere.

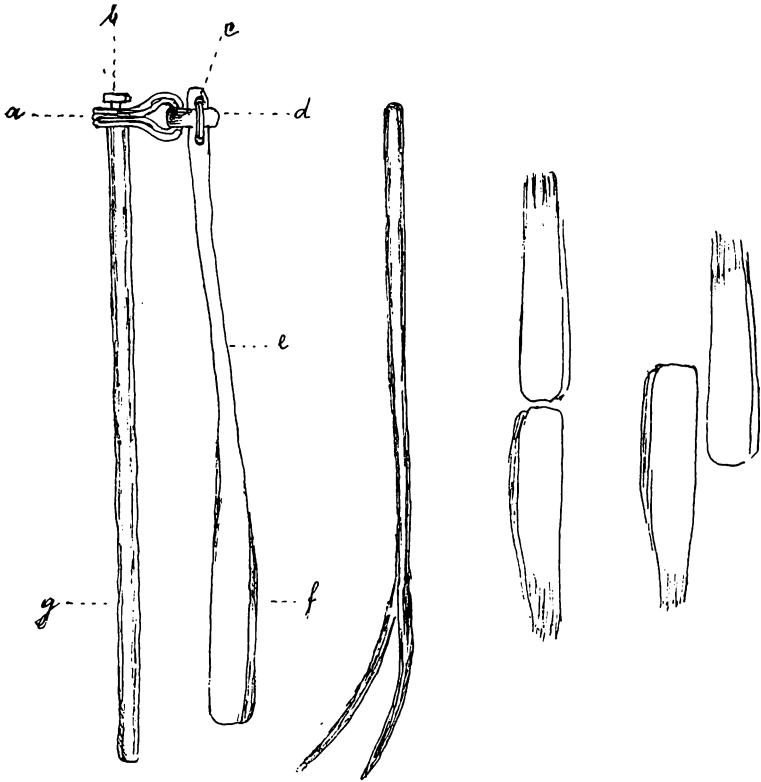
Med Arbejdsmaaderne og Arbejdsredskaberne er ogsaa mange gamle Ord gaaet ud af Sproget. Ord som „riste“, „tvære“, „brodde“, „drøfte“, „kære“, „Klippe“, „Stik“, „Sule“¹⁾ og mange andre vil gaa i Glemme med det Arbejde, som de tilhørte.

Et af de Arbejder, som nu er ved at forsvinde, er *Plejlstærskningen*. Det var vel omkring ved Midten af forrige Aarhundrede, at Tærskemaskiner er kommet i Brug paa Nordfalster; men det var kun de større Gaarde, der anskaffede saadanne²⁾. Først henimod Slutningen af Halvfjerdserne blev Tærskemaskiner almindelige ogsaa paa mindre Steder. Nu i Dampens og Elektricitetens Dage tærskes alt Korn paa Maskine; ingen forstaar nu at behandle Plejlen, enkelte gamle Mænd fraregnede.

Til enhver hel Bondegaard var der gerne 2 Loer. Logulvet var af stampet Ler, og for at være let at tærske³⁾ paa, skulde der helst ligge nogle Hestepander under det, efter

hvad de gamle Tærskemænd sagde. Loen havde gerne et „Udsæt“, det vil sige en Udbygning ud ad mod Marken, hvorover Husets Tag var forlænget.

Der brugtes forskellige Fremgangsmetoder ved Tærskningen, efter som det var langstraet Sæd, Vaarsæd eller Ærter, der skulde tærskes.

a. Plejelshelen. b. Plejelshovedet. c. Springrem. d. Forhelen. e. Plejelstræet.
f. Klunsen. g. Plejelshandelen. Tegnet af Førstelærer Karl V. Fich, Nr. Alslev.

Langstraet Sæd blev lagt i et passende Lag udbredt paa Logulvet med Roden ind mod Laden og Toppen ud mod Gulvets Midte paa begge Sider af Loen. Hvad der saaledes kunde lægges til paa én Gang kaldtes for et Læg. I Reglen var der 2 om at tærske sammen. Karlen og

Drengen eller Karlen og Husmanden, som det nu kunde træffe sig.

I forrige Tider var man jo særlig stiv i Rangforordningen, og Loen havde ogsaa sin Rangfølge. Var det Karlen og Drengen, som skulde tærse sammen, var det Karlens Plads ud til Loporten, ligeledes havde Karlen Forrangen for Husmanden. Var det derimod Husmanden og Drengen, som tærsker sammen, saa stod Husmanden forrest. Var det 2 Husmænd, saa var det Gaardens faste Arbejdsmand, som stod forrest; var de lige fremmede paa Gaarden, havde den ældste Forrangen.

Redskaberne, som brugtes, var Plejlen og Sulen (se Fig. 1 og 2). Plejlen bestod af Plejelshandelen og Plejelstræet. Handelen var af Fyr eller Ask, ca. 1,2 m lang, Plejelstræet var omtrent en Haandsbred kortere end Handelen. Det skulde være smidigt og bøjeligt, helst af Avnbøg, men Ask kunde ogsaa bruges. Handelen og Træet blev forbundne med hinanden ved Plejelshelen og Rømmene. Disse havde Navn af Forhelen og Springremmen. Helen, som helst skulde være af Hestelæder og helst af Huden ved Hestens Manke, var fæstnet ved Handelen ved en Jernbolt med et Hoved foroven, Plejelshovedet. Helen skulde kunné løbe rundt paa denne Bolt. Plejelstræet, som var tykkest forneden, „Klunsen“, var forsynet med fire Huller foroven, hvorigennem Rømmene gik, som forbandt Træet med Helen. Plejlsremmene skulde være af Huden, som blev skaaret ud af Brystet paa en Tyr. Et saadant Stykke Hud, som man skar Plejlsremmene af, kaldtes for en Bugsmitte. Kunde man ikke faa en Bugsmitte, saa hjalp man sig med Aaleskind, men det skulde være af store, gamle Aal; ellers kunde Rømmene ikke holde.

Den, som stod foran, nærmest Loporten, begyndte, og den anden havde saa at følge efter. Der hørte, kunde man næsten sige, musikalsk Sans til for at tærse, som der skulde tærskes. Man skulde have Øre for Takten. Der var dem imellem, som altid kom enten foran eller bagefter med deres Slag, og saadanne var altid trygge (∴ besværlige) at

tærskede sammen med. — Naar altsaa et Læg var lagt til paa Logulvet, begyndte man at tærskede³). Nogle begyndte helt oppe ved Rodenden, andre paa Midten og ned mod Akset. Saa skulde der „snuses op“, det vil sige, man slog paa skraa med Tovet, saaledes at Topaksene blev mere samlede, saa tærskede man op igen paa det samme Stik og derefter nedad igen. Naar man tærskede fra Toppen og nedad mod Akset, skulde „Klunsene“ paa Plejelstræet krydse hindanden (se Fig. 4); naar man tærskede fra Akset og op mod Roden, skulde Klunsene have Enderne mod hinanden (se Fig. 3). Var man saa blevet færdig med det første Læg, gav man dette en løs Overgang til ved at begynde hvert Stik ved Roden. Dette gjorde man kun paa den første Side, ikke naar der var vendt. Man vendte det ved Hjælp af Sulen (Fig. 2), og gav det saa en Overgang paa den anden Side ogsaa ligesom før med Undtagelse af den løse Overgang.

Til Rystningen benyttes ogsaa Sulen. Langstræet Sæd var ikke vanskelig at ryste de løse Korn af. Saa samlede man Langhalm i Bundter, en Klippe kaldtes et saadant Bundt Langhalm, og derefter samlede man Smaahalmen med Sulen til Midten af Logulvet og rystede det en Gang til.

Førend man fik Kastemaskiner og altsaa var henvist til at kaste Kornet med Haanden, gjaldt det om at faa rensede Ælterne⁴) af det, førend det skulde kastes. Det skete paa den Maade, at naar man havde tærsket 2 à 3 Læg, saa samlede man Kornet i en Flade midt paa Logulvet og rev Ælterne af med en langpindet Rive. Derefter blev det „svøjtet“ af med en Halmkost et Par Gange, idet man imellem rørte op i det med Riven.

Tærskning af Byg foregik paa den Maade, at man stillede ca. en halv Trave Neg op med Aksene nedad; Baandene blev selvfølgelig taget af Negene først og disse blev rystet lidt løse med Haanden. Naar Bygget saaledes var sat til, saa skulde det slides, det vil sige, at man med skraa Slag tærskede det et Stykke ud paa Logulvet. Ved Slidningen tærskede man ikke med Plejelstræets Ender overkryds men imod hinanden, ligesom naar man paa Langhalm tærskede

fra Akset og op mod Roden; derefter fik det, som man havde slidt ud, en Tærskning tilbage med „Klunsene“ over Kryds og derefter en til den modsatte Vej, hvorefter man med skraa Slag slog det over mod Væggen paa den modsatte Side af Loen. Efter at det var kommet derover alt sammen, tærskede man det paa samme Maade tilbage til den Væg, hvor det først var sat til. Det var nu tærsket færdigt, og man rystede det med Sulen paa den Maade, at en Tærsker stillede sig ved Siden af en anden, og saa rystede det imellem sig over til den anden Side, hvorefter man rev Halmen i Knipper og bandt dem sammen.

Rensningen af Byg gik for sig paa lignende Maade som ved de andre Kornsorter, men for at faa „Spydene“⁵⁾ af maatte man kørne det med Plejlen; man lagde det Korn, som var tærsket paa én Dag, ud paa Logulvet og tærskede det nogle Gange over med Plejlen.

Ærtetærskning foregik paa en hel anden Maade; Ærterne blev i Reglen sat i Hæs i Gaardsrummet, og Tærskningen fandt Sted i September og Oktober Maaned. Det gjaldt jo om at faa tærsket dem i Tørvejr; derfor blev de tærsket paa én eller højst 2 Dage. Der var 2, 4 eller 6 Mand til at tærske efter Gaardens Størrelse. To og to tærskede sammen. Man tærskede ikke alene paa Loerne, men ogsaa paa Stenbroen ude i Gaarden. Ærterne blev lagt i Rader; og der var Plads til 5 à 6 saadanne paa en almindelig Lo. Der blev tærsket én Gang hen og saa tilbage paa samme Rad, første Gang hen med Træerne imod hinanden, og anden Gang med Træerne over Kryds, hvorefter der vendtes med Sulen, og der blev givet den samme Overgang paa den anden Side. Derefter blev Halmen rystet med Sulen og enten sat ind i en Lade eller som oftest i et Hæs.

Naar det var Aften, blev Ærterne paa Logulvet skuffet sammen i Bunke. Det var næsten det værste det; thi det støvede, saa det næsten ikke var til at trække Vejret.

Det var først i den senere Tid, man fik Kastemaskiner. Før den Tid maatte man kaste⁶⁾ med Haanden. Kastningen fandt i Reglen Sted, naar der var tærsket en Uge, altsaa

om Løverdagen. Hertil brugte man en lille Skuffe af Træ, lidt større end en almindelig Kulskuffe. Undertiden, navnlig naar der blev kastet Ærter, brugte man ogsaa en almindelig Kornskuffe og brugte da begge Hænder. Ellers sad man paa en lille Stol som en Malkestol. Det gjaldt om at føre Kasteskuffen saaledes, at Kornet blev liggende i en Halvkreds paa Loen længst borte, og at Avnerne faldt i Midten. En Gang imellem holdt man inde med Kastningen og fejede Vipper og Haser⁷⁾ af med en Kost af Birkeris.

Derefter blev det rensed i et Saald af Træskinner, et saadant Saald kaldtes et Skeensaald⁸⁾. Det skulde der megen Øvelse og et godt Haandelag til for at gøre rigtigt. Man skulde „trindsælde“⁹⁾, det vil sige at føre Saaldet rundt saaledes, at Avner og lette Korn samledes i en Top oven i Saaldet, saaledes at man kunde tage dem af med Haanden.

Det var et Fremskridt, da man fik Harper. Kornharpen var et Jernsaald stillet paa skraa saaledes, at Kornet kunde løbe ned ad det, og de mindste Korn kunde falde igennem Saaldet. Saa kom Blæsemaskinerne og derefter Kastemaskinerne, som til Dels bruges endnu, hvor man ikke har selvrensende Tærskemaskiner.

Det var jo givet, at med saa mangelfulde Redskaber, som man havde i Fortiden, var det vanskeligt at fremstille Kornet som god Handelsvare. Vel kunde en Del af Ukrudtsfrøet, hvoraf der ikke var saa lidt, gaa igennem saavel Skinnesaaldet som Harpen, men en Del, som havde samme Størrelse eller samme Vægt som Kornet, kunde jo hverken gaa igennem Saaldet eller samles ovenpaa.

Tærskningen varede hele Tiden fra Indhøstningen til ud paa Foraaret. I Efteraarstiden var der jo Pløjningen, der skulde udføres, men det Arbejde blev gjort af Manden og Karlen, men Husmanden stod paa Loen hele Dagen og svang Plejlen, fra Høsten var endt og Vinteren igennem. Det gav Øvelse. En saadan Tærskemand vidste, hvor han slog med Plejelstræet, og han slog aldrig to Gange paa samme Sted, men jævnt, det ene Slag ved Siden af det andet, og han kunde ramme et Halmstraa, som laa paa langs af Træet, uden at det fejlede for ham.

Tærskemændens Dagløn var ikke høj: 8 Skilling, og Kosten var det almindelige¹⁰⁾ ved forrige Aarhundredes Begyndelse; saa steg den til 12 Skilling, 1 Mark, 20 Skilling, og i Tredserne var den almindelige Dagløn 1 Mark og 8 Skilling og ved den Tid, da Tærskemaskinerne blev almindelige paa Nordfalster, 2 Mark. Nogle Steder, mest paa Herregaardene, havde Tærskemændene Akkord. Det kaldtes at tærske til Punds. Saa fik han eller de, hvis de var to om det, hver 12. Td.; men saa skulde de tillige kaste Kornet, og det var paa egen Kost; hvis de fik Kosten, som for det meste var Tilfældet paa Bøndergaardene, var Akkorden hver 22. Td. Det var for Tærskning af langstraet Sæd. For Byg var det hver 14. Td. paa egen Kost.

Det var et ensformigt Arbejde at tærske med Plejl. Navnlige tidlig paa Efteraaret og ud paa Foraaret, naar Solen skinnede udenfor, var det noget kedsommeligt at staa paa Loen og svinge Plejlen; men om Vinteren, naar det var daarligt Vejr ude, kunde det være helt hyggeligt at være paa Loen. Var der en Dreng med at tærske, saa var der gerne 2 Kunststykker, han skulde øve sig i, mens den ældre fejede Kornet af. Det ene kaldtes at væve og bestod i, at at man lagde Plejelstræerne paa 2 Plejler over Kryds paa Logulvet, hvorefter man tog fat paa begge Plejelshandeler, én med hver Haand, og førte dem frem og tilbage, idet man hoppede over hver Gang, ligesom man hopper over et Svippereb. Var man ikke tilstrækkelig behændig, slog man sig over Benene eller faldt omkuld. Det andet kaldtes at kysse Plejelshandelen. Man satte Plejelshandelen ned mod Logulvet, satte sig paa Hug og bevægede Handelen saaledes, at Træet svingede rundt over ens Hoved. Imellem hver Gang Træet gik over Hovedet paa én, skulde man saa sætte Munden paa Plejelshovedet. Gjorde man ikke dette hurtigt nok, fik man et Slag af Plejelstræet. Man havde ogsaa det Mundheld, at det var et slemt Arbejde at tærske, for det skulde altid gaa over Hals og Hoved.

Imellem Stunder var der jo ogsaa Lejlighed til at fortælle et og andet enten fra Dagen i Gaar eller fra ældre

Tider, og mange Frasagn fra forrige Tider kan takke Tærskeloen for, at de er naaet til vore Dage.

Noter.

- ¹⁾ *riste*, udtalt med langt i som i *Kile* kaldtes det at pløje Jorden første Gang efter en Afgrøde; *tvære* = pløje Jorden anden Gang; *brodde* udtalt brotte; *drøfte*, man kom Kornet i et Halm- eller Trætrug og ved en ejendommelig vuggende Bevægelse af Truget bragte man Avner og lette Korn ovenpaa, saa de kunde tages af med Haanden; *kære*, at samle Kornet til Neg. Et Neg var gerne 2 à 3 Kærestykker lagt sammen; *Klippe*, et Bundt Langhalm; *Stik*, det Stykke, man ved Tærskning kunde tage for ad Gangen; *Sule*, udtalt u som i falstersk Hus, omtrent som Søvlé.
- ²⁾ De første Tærskemaskiner i Nørre Alslev Sogn fandtes paa Sognets 2 største Gaarde Holgershaab og Skovsodde. I Tredserne var der 2 eller 3 Bønder til, som havde Tærskemaskiner.
- ³⁾ tærske udtales tæske og bøjes saaledes: Datid: task, Forbigangen Tid: har tusket.
- ⁴⁾ Ælter = Æmter.
- ⁵⁾ Spyd = Stakke.
- ⁶⁾ kaste udtales her med langt a som i at faste.
- ⁷⁾ *Haser*, udtales som i falstersk Hare, er Korn, som er blevet siddende i Avnen.
- ⁸⁾ Skeensaald = Skinnesaald, et Saald lavet af Træskinner.
- ⁹⁾ trind = rund.
- ¹⁰⁾ Efter mundtlig Overlevering.
-

Danske Landboeres Samvirken i Fortid og Nutid.

Af S. C. A. Tuxen.

Selv om man ikke er særlig Historiker, men mest optagen af Nutidens Strid og Stræben, kan man dog nok lide at se *Baandet knyttet mellem det, der sker og det, der skete.*

Det giver os derved ligesom lidt fastere Grund under Fødderne, og hvor meget vi end ynder at føle os som frie og uafhængige baade til højre og venstre, vil dog vist de fleste af os gerne føle os som Børn af vore Forældre og Forfædre. Vi vil nok vide os selv som Led i en Udvikling, da det giver den Virksomhed, vi øver, sin gode Mening. Den historiske Oplysning kan underbygge vor *Tro paa Værdien af det Virke, hvori vi staar, og paa Trivsel og Varighed af det Samfund, hvori vi virker.*

Det, der gør os til *Samfund*, det være sig i Sognet, i Stiftet eller i det hele danske Land, er jo at vi har *noget at virke sammen om*, og vort mere eller mindre udviklede Samvirke er da det mere eller mindre levende Udtryk for vort Samfunds gode Trivsel.

Spørges der, om *der er Udvikling og Fremgang i dette Samvirke*, skulde dertil gerne kunne svares et „Ja“, og det tror jeg ogsaa nok der kan. Dog skal det straks siges, at den Udvikling, der er sket, maaske nok er gaaet mest i Retning af at udvide Grænserne for vort Samvirke, medens der samtidig vistnok er gaaet noget tabt i Inderlighed. Vi er vistnok blevet mere danske, men mindre særlig Lolland-Falstringer. Der kan jo siges noget godt herom; man kan sige, at det har ført os videre frem i Sans for det fælles

menneskelige og formindsket vort Snæversyn paa det, der ligger inden for Sognets eller Byens Grænser. — Allerbedst vilde det dog vist være, om de to Ting kunde forenes, om *vi ikke blev mindre for hverandre i de snævrere Kredse, fordi vort Hjerte blev rummeligere* for alt det, der ligger udenfor; vi har vist Grund til at tro paa og virke for noget saadant, og en historisk Betragtning kan nok være egnet til at vække Lysten og styrke Troen.

Der var i mange Henseender i ældre Tider et inderligere *Samkvem mellem Beboerne i en Landsby eller et Sogn* end det, vi nu kender, og det strakte sig til mange Ting, som vi nu passer hver for sig. Tiden er da ogsaa kaldt *det almindelige Fællesskabs Tid*; men det burde egentlig hedde *Sogne-Fællesskabs-Tiden*, i Byerne vel „Lavs-tiden“, det faglige Fællesskab i „Lavene“; thi ud over Sognets Grænser var Samvær og Samvirke jo intet imod det, vi kender nu om Stunder.

Det kan vel have sin Vanskelighed helt at leve sig ind i Forholdene som de var i en svunden Tid, men vi mangler dog ikke Hjælp, naar vi vil nærme os dertil, og langt mere end det almindelig skønnes, har vore Dages Ejendommeligheder i Tankesæt saavel som i Sæd og Skik sin Rod langt tilbage i Tiden, og vi vilde bevare mere deraf, naar vi havde Øjet mere aabent for dets Ælde og Ærværdighed, — Værdighed til at holdes i Ære.

Forbindelsen mellem det svundne og vor Tid *kan følges paa forskellig Maade*. Man kan gribe et Nutidsforhold og søge tilbage til dets Kilde, og man kan begynde ved det, der er bevaret i Mindet om de ældste Sammenlutninger og søge at føre dem gennem Tiderne op til vor egen Tids Foreteelser. Jeg skal i al Korthed følge begge Veje, saa meget sikrere kan Baandet vel siges at være knyttet.

Jeg kunde pege derpaa, at vi, saaledes her i Aastrup, endnu har en valgt Oldermænd, og det gamle Horn, der den Dag i Dag tuder Folk sammen som det gjorde det i Aarhundreder før; og derpaa, at Drikkevarer i min Ungdom var en Bøde for hver Buk, vi begik ved Arbejdet — det var

da Brændevin, før i Tiden Øl og Most; men jeg kan pege paa endnu mere levende Minder. Paa vor Genbo-Ø Bornholm findes der til Eksempel den Dag i Dag i Ny Larsker Sogn en Sammenslutning af 35 Selvejergaarde og 8 saakaldte Vornedegaarde, som bærer Navnet „*Sct. Nicolai Gilde*“. Det raader over Pengemidler, der stammer fra Salget af en Gaard, „*Gildesgaarden*“, i 1862, og som i aarlig Rente giver ca. 560 Kr. *Gildelaug*et holder i Henhold til den nu gældende *Gildeskraa* hvert Efteraar en Sammenkomst, hvor *Gildebrødrene* maa møde, naar de ikke vil ifalde Bøde, og her anvendes sædvanlig de 60 Kr. til Brødrenes Beværtning, medens Resten, ca. 500 Kr., bestemmes anvendt til nyttige Formaal inden for Sognets Grænser. Man har saaledes i Tidens Løb for disse Midler udført Hedeplantning, holdt Veje vedlige, bygget en Stald ved Kirken, anskaffet Varmeapparat til samme, ydet trængende Konfirmander Salmebøger og Testamenter, givet Sogneraadet Midler til Afløsning af Ægtkørsel o. m. a. — Den nuværende *Gildeskraa*, der er forfattet 1862 og konfirmeret af Kong Frederik den Syvende i Marts 1863, blev imidlertid bygget paa en langt ældre, der senest var omarbejdet i 1520—30 paa et endnu ældre Grundlag, og den har sin særlige Interesse derved, at den i sin Form er en vistnok ikke mindst for Bornholm ejendommelig Forening af de *gamle Gilder med gejstligt Præg* og det særlige *Sognefællesskab med praktiske Formaal*.

Den gamle *Gildeskraa* fra *Sct. Nicolai Gilde* i Ny Larsker Sogn¹⁾ falder saaledes i 4 særlige Parter, hvoraf den første angaar, hvorledes et ærligt Gilde bør kristeligt begynde med Bøn og Formaning, den anden nævner, hvori ret Broderskab bør kendes, medens den tredie omhandler, hvad der bør bødes og lides i Straf for Forseelser, og endelig omhandler fjerde Post, hvorledes man skal skikke sig med Hegn, Ager og Eng, Veje og Volde.

I de to første Parter, der omhandler *Kristelighed og Broderskab*, har vi Kernen i de „almindelige *Gildelav*“, i

¹⁾ Noterne findes Side 99.

de to sidste med deres *Bøder for Forseelser og deres Om-sorg for Ager og Eng* med mere, har vi med de „almindelige Landsbyvedtægter“ at gøre. — At det sidste har spillet en mere underordnet Rolle end sædvanlig i Landet, kan forklares derved, at man paa Bornholm fra gammel Tid saa at sige er ukendt med Landsbyer og kun i ringe Grad har haft et Fællesskab svarende til det ellers i Landet almindelige, og det dominerende gejstlige Præg har nok fundet en Støtte deri, at Øen i henved 400 Aar dannede en samlet Ejendom under de Lund'ske Erkebiskopper. Det være nu som det vil, saa haves i Sct. Nicolai Gilde et Eksempel paa en Nutids Samvirken mellem Landboere, der har sin let paa-viselige Rod i meget gammel Tid, og vi har paa en Gang at gøre med to Former for Samvirken, der hver for sig har spillet en stor Rolle op gennem Tiden.

De ældste gejstlige Gilder dannedes nok først i Byerne, især fra Tiden efter Knud den Helliges Kanonisation i 1095; men de menes dog for en Del at have deres Oprindelse længe før Kristendommens Indførelse; man har saaledes sammenstillet dem med det gamle Fostbroderskab. Fra den Tid skal saaledes stamme baade Navnet (Gilda = Gæld) og Drikkelagene med Fortæring af de ved Bøder ydede Bidrag, først i Mjød, senere i Øl. Men medens det i den hedenske Tid var Skik at tømme Mindebægere for Odin, Thor og Frejr, blev det nu for Sct. Knud, Sct. Erik eller en anden Helgen samt for Frelseren og Jomfru Maria.

Den ældste endnu bevarede Gildesskraa af denne Art er *Eriksgildets*, der har Aarstallet 1266 og har spillet en fremtrædende Rolle bl. a. paa vor Nabo-Ø Møen, der har haft Eriksgilde i Kallehave, Røddinge og vel flere Steder. Den fremtræder i sine 44 Artikler nærmest som en Datidens Assurance-Forening. Efter dens 1. Art. skal Brødrene saaledes hævne en Gildesbroders Drab, 11. Art. hjælpe ham i Tilfælde af Skibbrud, 17. Art. fri ham af Fangenskab, 28. Art. besøge og hjælpe ham i Sygdomstilfælde, 29. Art. byde ham Hjælp i Ildsvaade o. s. v.; men jeg skal ikke dvæle yderligere derved, det er den anden Art af Sammenslutnin-

ger, der i højere Grad vedrører mit Emne. — Medens disse Gilder oprindeligt dannedes i Byerne, i Stubbekøbing saaledes Sct. Knudsgilde og Sct. Gertrudsgilde, men i sig kunde optage Landboere, og senere breder sig til Landsbyerne, væsentlig med de samme Regler, møder vi her dog navnlig i de raadende Sogne- eller Byfællesskaber en Samvirken, der maa tilskrives en ikke mindre ældgammel Oprindelse. Og medens der, som anført paa Bornholm og vel andre Steder, er indgaaet en Slags Forening af de to Former, har Samvirken her oftest haft og bevaret en — det kunde vel kaldes — mere landbofaglig Karakter og har mere naturligt ført hen til vor Tids Landboforeningsliv.

Et rigt Materiale til Oplysning om disse Forhold er i den nyeste Tid samlet fra vore Biblioteker, Arkiver og Privateje af d'Hrr. *Poul Bjerger* og *Thyge Søegaard* under Betegnelsen „*Danske Vider og Vedtægter eller gamle Landsby-skraaer*“. — Det er „Regler for Samliv og Samvirke“ mellem Mændene i en Landsby, hvis Udformning maa søges meget langt tilbage i Tiden, ja, det er næppe for dristigt at sige, saa langt tilbage som Mennesker her har levet sammen i smaa Samfund. Fra Slægt til Slægt har disse Leveregler, eller om man vil, Love for Samlivet forplantet sig, til at begynde med uden nogen Opskrift, bevaret i Erindringen vel særlig af Slægtens Ældste, indtil de med Samfundenes Vækst bliver saa omfattende baade i Indhold og i Henseende til det Antal af Mennesker, for hvem de skulde gælde, at man faar dem nedskrevne, senere endog trykte og dermed bevaret saaledes, at vi kan følge dem Punkt for Punkt og fra Tidsrum til Tidsrum, og er end mange vel gaaet til Grunde og i Glemmebogen, har de nævnte Mænd dog kunnet samle og gengive over 100 i to trykte Bind, et for Jylland og et for Øerne, hvert paa over 500 Sider.

De viser os, som Poul Bjerger udtrykker det, Sognet som *en lille Stat i Staten*, „med sine egne Love, sit Sammenhold i alt, i Arbejde og Hvile, ved Fest som ved Søgemaal, i Sorg som i Glæde. — Paa Stævnet slog Byens Hjerte. Her bestemtes alt. Alt i Byen gik efter Bestem-

melser og hævdvundne Skikke; ingen var saa at sige noget selv. Det var kun som Broder i Gildelauget, at man kunde hævde sig, vinde sin Ret, sikre sig Hjælp under Sygdom eller Ildebrand og sidst vinde sig en hæderlig Begravelse“.

Af de mange saaledes bevarede Sognevedtægter skal her kortelig fremdrages tre, der stammer omtrent fra Aar 1600 (1598), 1700 (1696), og 1800 (1773), altsaa med ca. 100 Aars Mellemrum, i alt de 3 Aarhundreder, der gik forud for vore Bedste- eller Oldeforældres Tid.

En af de ældste, om ikke den ældst bevarede, gælder S. Jernløse paa Sjælland fra 1598 og har i alt 56 Punkter, som de S. Jernløse Bymænd „fast og uryggeligen efter denne Dag vil holde“, og den betragtes som en af de ældgamle, der er groet op blandt Bønderne selv og udviklet inden for Landsbyens Grænse.

Reglernes Hovedmaal er at sikre Fred og Ro baade i Mark og By. Der er Straf i Penge eller Øl for ikke at møde paa Stævne uden lovligt Forfald, for uheldig Optræden paa Møderne, lige fra det at spille mere af Lavssøllet, end der kan skjules med en Haand, og til alvorlig Vold overfor Brødrene; for ikke at møde naar Veje og Broer skal gøres i Stand; for at undlade at følge en Lavbroder eller Søster til Graven; for ikke at holde sine Gærder i Orden; for Heste, der slipper løs fra den Tid, de er sat i Tøjr og til Kornet er kommet ind; for Kvæg, Svin og andet Kreatur, der kommer i Vangen og gør Skade dér; for at lægge ulovlig Vej over anden Mands Ager og Eng; for at tage Kvæg af Folden uden Foldgemmerens Minde; for at pløje, slaa eller høste paa anden Mands Grund, hugge i hans Skovpart, bryde af hans Gærde osv. osv. — Meget, som ikke nævnes, maa saa for øvrigt tænkes efter Sædvane anordnet af Oldemanden, overfor hvem der under Straf kræves Lydighed, men som selv lider Straf, naar han f. Eks. findes forsømmelig og ikke vil hjælpe til rette den Mand, der klager sin Sag for ham.

Dette var Udtryk for det gamle Selvstyre inden for

Landsbyen; men *som Tiden skrider fremad, kan der imidlertid spores fremmed Indflydelse* paa Udformningen af Byvedtægterne, dels af Mænd, der vil *hjælpe Bondebruget fremad* ved i dem at faa optaget Bestemmelser til Agerbrugets Fremme, dels opnaa saadanne, der navnlig tager Sigte paa *at bekæmpe Misbrug og Efterladenhed*.

I Græsted Sogns Skraa finder vi saaledes et Hundred Aar senere i 1696 en Vedtægt, der er forment af Ridefoged og Amtsskriver S. Rostgaard, som fik Bønderne til at underskrive den, der er fuld af Bestemmelser til Agerbrugets og Husdyrholdets Fremhjælpling. Naar man hugger Gærdsel, skal man saaledes skaane Eg, Bøg og Ask; naar der er tilsaaet, skal Harverne hænges op paa Bjælkehovederne, og der er Bøde for hver Nat en Harve eller Tromle ligger ude efter Tilsaaning, det være sig af Vintersæd eller Vaarsæd, ja, gaar der fjorten Dage, maa Harven hugges i Stykker; der kræves, at Hingste, Tyre og Orner skal være „gode“, og der tales for Pasning af Frugttræer med Beskæring og Gødskning samt imod Søndags-Arbejde og Ungdommens Kortspil.

Meget af dette synes vi, man med Nytte kunde skrive sig bag Øret den Dag i Dag; men gaar vi saa et lille Hundred Aar videre frem i Tiden og gør os bekendt med de tilsvarende Bestemmelser for Refsvinde Sogn i 1773, vil vi blive mindre tiltalte, idet det *formynderkabelige her antager Karakteren af en bydende Instruks givet Bønderne af deres Godsejer*, der maaske var velment nok ogsaa i Bondens Interesse, men i saa Fald vidner om, hvor ringe hans Forhold her og der var blevne. I Formen er denne Bylov de tidligere meget overlegen. Dens Bestemmelser fremtræder her vel ordnede i Kapitler efter deres Natur; saaledes handler 1. Kap. om Gærdselskov og Gærders Vedligeholdelse, 2. om Pløjning og Saaning o. s. v. til 12. om Skorstenes og Huses Vedligeholdelse, 13 om Liderligheds Afskaffelse, 14. om Affaldsbrænde i Skoven og endelig 15. Kap. om „Adskilligt“, og dette sidste Kap. har ikke mindre end 24 Punkter, hvoriblandt et om Bøder for at ryge Tobak i Lo og Stald, et for Slagsmaal, Trækken i

Haar og Udskænd, et for at plukke Ærter i anden Mands Ager, og er det Børn, da undgælder Forældrene, „thi de kan anderledes optugte deres Børn“, og naar det til Slutning hedder, at Oldermænden og hans Hjælper f. Eks. især skal erkyndige sig om, hvo der enthoder sig fra Tobaksrøgen og Brændevin, for derom at kunde underrette Herskabet ved Gaardes Vacance og Soldaters Præsentation og Udskrivning, siden disse saa vidt muligt kan foredrages andre til Gaardfæste og befries for Soldatertjenesten, saa faar man et levende Indtryk af, at vi er nær den Tid, da Landbore-formerne viste sig paatrængende, som Indledning til igen at gøre danske Bønder til selvstændige Mænd.

Men da var ogsaa allerede indledet den Foreningsdannelse, der skulde danne Overgangen mellem Forhold som de sidst nævnte og den frodige Udvikling af Samvirken mellem Landboere, hvortil Nutiden er Vidne. 1769 *dannes det endnu bestaaende Kgl. danske Landhusholdnings-selskab*, og i dets Spor fulgte det Selskab, der her i Stiftet bestaar som *Maribo Amts økonomiske Selskab, der grundlagdes 1809*, medens lignende opstod i Fyns Stift og Randers Amts 1810, Holbæk Amt 1814 o. s. v. Men dette var ikke hverken i Fortids eller Nutids Forstand en Samvirken mellem Landboere, det var en Sammenslutning af patriotiske Mænd i de højere Samfundsklasser, ofte med Amtmænd og Biskopper i Spidsen og i Samarbejde med større Landboere og Præster om at fremme Bondens Tarv efter deres bedste Skøn. Det var paa sin Vis *et fortsat Formynderskab, men med den mægtige Forskel, at medens der før virkedes for Bondens Tarv ved Bøder og Straffebestemmelser, sker det nu ved Raadgivning, Opmuntring og Præmier.*

Der gives Præmier for Flid i Agerbrug, store til Gaardmænd, mindre til Husmænd, der opmuntres til Anlæg af Humlehaver og Dyrkning af Hør og Hamp, der uddeles Frugttræer, og Tjenestekarle faar Belønning for udvist Husflid og de saavel som Pigerne for lang og tro Tjeneste. Og hermed fortsættes der gennem den trange Tid i Tyverne og ind i Gryets Tid i Trediverne og Fyrreerne, da det efter-

haanden mere bliver Landmændene selv om end mere de store, der tager Ledelsen i Foreningsarbejdet, Haand i Haand med Stænderinstitutionens Drøftelse og Forberedelse af den frie Forfatning. Der dannedes en Mængde nye Landboforeninger i 30'erne og 40'erne, og det var nu i højere Grad Landmændene, der samledes i dem og ledede deres Virksomhed; men det var vedblivende mest Stifts- eller Amtsforeninger, og Medlemsantallet var ikke stort, ofte kun nogle og fyrrer, saa at det var meget, naar vort Amts økonomiske Selskab sidst i Fyrreerne havde 120 Medlemmer. Til at begynde med var der i disse Selskaber kun meget *faa eller slet ingen Gaardmænd* end sige Husmænd; men stedse mere bliver det dog saaledes, at Foreningerne ikke blot er patriotiske udad virkende, men at det i stigende Grad bliver et Samvirke ikke til andres, men til eget Landbrugs Fremme, og op gennem Aarhundredet vokser Antallet af almindelige Landboforeninger, saaledes at der næppe gaar et Aar uden en Nydannelse, saaledes at der *nu findes i alt 120 i Landet med 96,000 Medlemmer*, og af disse almindelige Foreninger stammer:

5	fra før	1835,
17	„ Tiden	1835—48,
22	„ „	1850—64 (mellem Krigene),
54	„ „	1864—1900 i Resten af det 19. Aarh. og
21	„ „	1900—1913,

medens der er mange, som i Tiden er opstaaede og atter forsvundne, ja, selv *Aastrup Sogn har haft sin Forening*, hvorom jeg mellem mine Optegnelser har fundet følgende:

Aastrup Sogns Landmandsforening af 1857

(En Diskussionsforening).

- Love: 1. Ethvert Medlem betaler 16 S. for første Aar.
 2. Det Medlem, som har Ordet, maa henvende sig med sin Tale til Formanden.
 3. Kun ét Medlem maa have Ordet ad Gangen.
 4. Tobaksrøgning maa ikke finde Sted under Forhandlingerne.

5. Er Formanden forhindret i at give Møde, ledes Forhandlingerne af Viceformanden.
6. Formanden er bemyndiget til at slutte Forhandlingerne, naar han skulde finde det passende ikke at fortsætte Diskussionen i længere Tid.
7. Adgangen til at optages som Medlemmer i Foreningen staar aaben for Gaardmændene og deres Sønner samt for mindre Jordbrugere, der ikke har under 3 Tdr. Ld.

Denne sidste Betingelse fører os tilbage til Betragtning af *dette Foreningslivs Udvikling*. Det begynder med at omfatte *hele Landet*, som „Landhusholdningsselskabet“, saa *Amtet*, som vort økonomiske Selskab, medens vi siden faar Foreninger for stedse mindre Kredse, saaledes her i Aaret 1854 *Nordfalsters Landboforening*, 1894 *Østlollands*, 1899 *Vestlollands Landboforening*, i mange Tilfælde bliver det *Herredsforeninger* og disse til Dels udstykkede i *Sogneforeninger*. Men jo mere denne Deling skrider fremad, føles Manglerne ved det spredte i Arbejdet, og *der sker Samlinger* af de mindre til større *Fællesforeninger*, først i Jylland i den nu bestaaende „Forening af jyske Landboforeninger“ (1872), siden lignende paa Sjælland (1880), Fyn (1886) og herovre i de samvirkende Lolland-Falsterske Landboforeninger (1896). Hver af disse Sammenslutninger holder deres *store Delegeretmøder*, man har kaldt det Landborigsdage, hvert Efteraar, og de har endelig et Samlingssted i „*De samvirkende danske Landboforeninger*“ med et Forretningsudvalg bestaaende af Formand, Næstformand og Sekretær i hver af de store Fællesforeninger. Og denne Organisation kan heldigvis siges *ikke at være noget fra oven kunstigt konstrueret*, men en af den samlede danske Jordbund i levende og frodigt Røre fremgroet Virksomhed, hvor de forskellige Leds Bestaaen i Kampen for Tilværelsen er betinget af deres Evne til at gøre sig nyttige og af deres Overensstemmelse med væsentlige Sider i Samfundslivet.

Det er dette, jeg særlig ønsker at fremdrage, at *den Selvstændighed, der ifølge de tre nævne Landsby-Skraaer*

lidt efter lidt gik tabt, nu gennem det følgende Foreningsliv efterhaanden atter blev genvundet, indtil vi nu staar i et nyt Fællesskab, der har mere Lighed med det i Aaret 1600 og før den Tid end med det fra Aar 17—1800.

Det *begyndte med en Ledelse fra oven* ved Amtmand og Biskop, det *fortsattes* gennem Ledelse af og Samarbejde mellem *store Jordbrugere, Herremænd og deres Forpagtere eller Godsinspektører, for derefter i stigende Maal at blive Foreninger ved, af og for almindelige Jordbrugere, og i vore Dage kan der lige let være Tale om, at Formanden for disse Foreninger er en Gaardmand, ja en Husmand, som en Amtmand eller Godsejer. Helt er Linien dog ikke løbet ud i saa Henseende, idet de mindre Jordbrugere, Husmændene, som bekendt just nu findes stærkt samlede i egne Foreninger. Vi befinder os jo i en Tid, da denne Klasse af Jordbrugere, om jeg saa maa sige, er i Færd med at øve sig i Selvstyre, og dette er da nu saa fremskredet, at der Landet over findes over 800 Husmandsforeninger med ca. 50,000 Medlemmer: men samtidig er dog mange Husmænd Medlemmer af de almindelige Landboforeninger, der med Rette nu kan kaldes Organer for en Samvirken af alle Klasser af Landboere.*

Og Haand i Haand med denne Bevægelse er gaaet en Udvikling af *Formen for og Maalet med Samarbejdet*. Som de gamle Bystævner tog sig af Dagliglivets Gerning, af den Saaning og Høst m. m., der dannede Grundlaget for den materielle Eksistens, er som bekendt Anliggender som Tilvirkning af Smør, Slagtning af Svin, Salg af Æg, Indkøb af Foder, Gødning og andet i den Grad bleven Genstand for Samvirke, at de Landboere snart er talte, som ikke er direkte Deltagere deri. Men det er alligevel et frivilligt Fællesskab og sidder inde med det frivillige Fortrin og, lad os sige, dets Mangler.

Men til Indledning pegede jeg paa, at vi nu nok har en videre Horisont, vor Samfundsinteresse har faaet videre Grænser, men at det maaske uden Nødvendighed er sket paa Bekostning af de mere inderlige By- og Sogneinteresser.

Jeg ved ikke, om man vil give mig Ret heri, og er heller ikke ganske sikker paa, hvor megen Ret jeg har deri; men man kan dog vist næppe nu, som det skete med Hensyn til det gamle Byliv i Fællesskabstiden, sige, at „*paa Stævnet slaar Byens Hjerte*“. Hvor slaar nu Byens Hjerte, og har den overhovedet noget saadant? Det er vist i hvert Fald hverken i Kirken eller i Skolen, heldigvis heller ikke i Kroen, at vi skal søge det.

Maa jeg pege paa et Sted, der ikke er det ene eller det andet, men ofte er tænkt saaledes, at det i sig kunde rumme baade *Kirkens Andagt*, *Skolens Oplysning* og *Kroens Festlighed*, det er vore *Forsamlingshuse*. *Der er Plads for noget, der kunde kaldes Byens eller Sognets Hjerte*, og naar den ikke er optaget deraf, er det vel, fordi der ikke er noget rigtigt „Hjerte“. Men kan vi i Længden være det foruden? Var det ikke værd at kalde til Live? Saaledes at Forsamlingshuset blev vor Tid Lavshus.

Noter.

- ¹⁾ Se „Beskrivelsen af Landbrugets Udvikling i Danmark fra 1835 til Nutiden“ af I. B. Krarup og S. C. A. Tuxen, 6. Bind, Side 222.
-

Hardenberg Slotshave.

Af Chr. Jørgensen.

I.

Blandt de historiske Efterretninger om det gamle Krenkerup, som gaar tilbage til det 14. Aarhundrede, findes saa godt som slet ingen Oplysninger om Haven, naar undtages at Skiftet efter Axel Mogensøn Goye 27. Marts 1411 nævnte, at hans Enke Karine og Sønnerne Oluf og Mogens arver Krenkerupgaard med Vandmølle, Abildgaard og Skov. Men ogsaa fra selve Haven kan anføres Bevis for, at den er gammel. Den store, brede Jordvold, som lige op til vor Tid har indfredet Haven og som var beplantet med en dobbelt Række Løvtræet, har nemlig endnu flere af dem tilbage og navnlig 15 Kæmpege, der vel nok er over 500 Aar gamle. Det her anførte er mig bekendt det eneste, der vides om Krenkerup Have fra ældre Tid.

Først fra det 17.—18. Aarhundrede har Krenkerup Birketingsbøger kunnet oplyse et og andet om Haven, som her anføres i Rækkefølge:

Fra 17. Aarhundrede ses, at Haven har haft fast ansatte Gartnere, at der tales om en ny opført Mur omkring Urtehaven, at Gærderne omkring Frugt- og Lysthaven er saa ilde vedligeholdte, at Gaardens Køer er gaede over de øde Steder ind i Frugthaven.

Birketingsbøgerne har saa i lange Tider ingen Meddelelse om Haven, ikke før 1720 Novbr. 11., da Mons Heinrich Heuser, 9½ Aar Gartner paa Krenkerup, er stævnet for Retten, beskyldt for at have vanrøgtet og forsømt sin Tjeneste. Sagen behandles i 12 Retsmøder og slutter først Maj 1721. Havens 13 Folk, Koner og Mænd, vidner alle til Fordel for Gartneren, som da ogsaa faar sin Løn og Sagsomkostninger tilkendt.

Fig. 1. Lindealléen. Fot. af Kai Baltzersen, Saksøbing.

Men Sagen har ogsaa paa anden Maade Interesse, idet Vidneudsagnene oplyser om mange Forhold vedrørende Krenkerup Have paa den Tid. Man hører saaledes, at Haven har haft 13 hoveripltige Arbejdere, at Heuser har anlagt Haven, at den før hans Tid laa hen som en Skov, som et Vildnis, et Morads etc., at Hardenberg Haves Stolthed, vor smukke gamle Lindeallé (se Fig. 1), er plantet af Gartner Vilhelm Vogelsang Aar 1700, altsaa paa den Tid, da den første Reventlow, Generalen, ved Giftermaal kom til Krenkerup. Endvidere oplyser Vidneudsagnene, at man har hentet Urter til Herskabet i Nykøbing og andre Steder, at Gartneren ikke har tilvendt sig af Havens Produkter, heller ikke taget Penge til Befrielse for Hoveriarbejde, at Gartner H. ikke har forsømt nogen Tid eller Time i sin Tjeneste, at han har podet saa mange Stammer hvert Aar, som han har kunnet overkomme, og podet i Grene paa gamle Træer og gjort sin yderste Flid, at her dyrkedes Asparges, Jordbær, Hvidkaal, Rødkabus¹⁾, Savoy, Colraby, Rødefrø¹⁾, Rødløg, Sukkerærter, Radis, Silleri, Porer, Sommervækster, Vandurter, Hjertensfryd, Krusemynte, Kamille, Lavendel, Rosmarin,

Fig. 2. Krenkerup Have 1776. Fot. af Kai Baltzersen, Saksbøbing.

Laurbærtræer m. m., at her var nye Alléer og store, gamle Alléer eller Hækker, at der laa 8 Kvarterer omkring det store Lysthus, at der var plantet Buskads omkring Harehuset, at Heuser har tiggét Podekviste og Træer hos Urtegaardsmændene paa Søholt, Knuthenborg og Berritsgaard, at om der var saa mange Arbejdere til, kunde der endda være fuldt op af Arbejde.

Gartner Heuser udtalte i Retten, at han er forarsaget at beklage sig ulykkelig, ilde faren, forskudt paa ulovlig Tid og Maade til Beskemmelse og Skade, og beder underdanigst, at Greven og Grevinden maa formildes, at han maa nyde lovlig Afsked og sin tilgodehavende Løn.

De næste 50—60 Aar har vistnok ikke været gode for Haven. Gaarden skiftede 4 Gange Ejer i denne Periode og havde kun sjældent Besøg af Herskabet; en Synsforretning fra den Tid taler endda om, at her i flere Aar ingen fast ansat Gartner har været.

Men da C. A. v. Hardenberg (Fyrsten) i 1774, ved sit Giftermaal med Komtesse Reventlow, overtog Bestyrelsen af Krenkerup, fik Haven igen fast ansat Gartner. Om dens Forhold siden blev forbedret, har jeg ikke kunnet finde nogen Oplysning. Den omtalte Synsforretning (se nedenfor) fortæller os dog noget om Haven paa den Tid, og saa har vi fra samme Tid et Kort over Haven (se Fig. 2), som Hr. v. Hardenberg har ladet opmaale og tegne. Dette Kort viser os baade Haven, Slottet og Gaarden, som det hele laa paa den Tid; Avlsgaarden paa den nuværende Ridebane, Lyst- og Frugthaven, hvor nu Avlsgaarden er beliggende.

Den omtalte Synsforretning, der er optaget 18. Novbr. 1776, lyder: Haven ligger i Sønder og Øster for Borggaarden, og som ingen Gartner i en Del Aar har boet paa Gaarden, eller staaet i stadig Tjeneste, men mest ved Havemænd dertil henlagde, saa er den alene i brugbar Stand som en Køkkenhave.

Derudi er ellers nogle Spadseregange, dels af Lindetræer dels af vilde Kastanietræer, nogle af Hassel og andre Træer, samt nogle Hække, saa den er bleven vedligeholdt og ikke forringet udi den Stand den var i i Komtessens salig Faders Tid.

I Haven er ellers ingen Frugttræer enten i Henseende til stor Mængde eller af stor Betydenhed eller Rarietet. Mens derudi er tvende Lysthuse. Et Lysthus opbyggt af Bræder og med Vinduer, samt med Maling af Hareretten, kaldet Harehuset²). Et andet Lysthus, grundmuret med Kælder og ovenpaa ligesom en Sal eller Værelser med Vinduer. Begge disse Lysthuse er vel i brugelig Stand vedligeholdte, men behøver dog Reparation paa et og andet, især er der ingen Vinduer og Døre i det grundmurede Hus, som der heller ikke har været i Komtessens salig Fader Levetid, og

derfor i det med mere udfordres Bekostning, om det skal istandsættes.

Optegnelser om Haven er fremdeles og for lange Tider ret sjældne. Man ved, at Søerne Vest og Nord for Slottet er udgravede i Begyndelsen af 19. Aarhundrede, at Anlægget og Beplantningen Nord for Slottet, omkring Godsinspektørboligen og Ridebanen er fra samme Tid. Anlægget skyldes en Gartner Zepelin, der nok ogsaa tillige var Kunstmaler; han har udført dette sit Hverv paa en saa udmærket Maade, at de omhandlede Anlæg beundres den Dag i Dag, selv den bekendte engelske Landskabsgartner Mr. Milner har ved en Lejlighed beundret dem.

Paa samme Tid blev Avlsgaarden henflyttet til sin nuværende Plads, hvor den gamle Frugt- og Lysthave var beliggende (se Fig. 2). Antagelig er vor nuværende Frugthave ligeledes anlagt paa den Tid. Paa et gammelt Kort over Haven fra 1817 ser man Frugthaven ligge, hvor den nu har sin Plads, i Terrainet uden for den gamle Have.

Noter.

- ¹⁾ Rødkabus og Rødefrø er vel Rødkaal og Rødbeder.
- ²⁾ I et Lysthus i Haven paa Krenkerup fandtes tidligere et Freskomaleri, der forestillede *Harernes Triumf over Hundene*. Man saa Harer ride paa Hunde, skyde og jage Hunde, lade sig opvarte ved Bordet af Hunde, og to Harer blive trukne i Triumfvogn af Hunde. Dette skal Jørgen Skeel have ladet male som Satire paa Forholdet mellem den gamle danske og den nye tyske Adel, som altid blev favoriseret.
-

Provst Dorph og Sophie Fache.

Ogsaa et Blad af den Mossinske Historie.

Af Helene Strange.

Den meget berygtede og meget omtalte Mordsag fra Gunslev Præstegaard fik som bekendt et særligt Efterspil, idet Pastor Mossins Stuepige, Sophie Fache, en Slægning af Madame Mossin, beskyldte Sognepræsten i Ønslev, Provst Ole Frandsen Dorph, for at være Fader til hendes Barn, som 2. Pinsedag 1756 blev døbt i Tingsted Kirke.

Om denne Begivenhed har Præsten Hr. Styrup skrevet følgende i Tingsted Kirkebog: „Eodem die blev Sophia Magdalena Stenfaskes Daatters uægte Barn døbt og kaldet Ole, baaret af Peder Mortensens Hustru i Kraghauge. Mf. Mads Petersen, Ole Nielsen, Qf. Bodil Andersdaatter, Hans Degns Hustru alle af Kraghauge. Ved Daaben blev udlagt til barne Fader Ole Frandsen, Provsten i Ønslev“.

Senere har Pastor Werdel, der kom til Tingsted 1761, føjet til: „Dette blev aabenbare bevist at være Løgn“. Qvod Test. Eric Werdel. S. Præst“. Hvorledes eller hvornaar Provst Dorphs Uskyldighed egentlig er bevist oplyses ikke, men i P. Rhodes „Samlinger til Lolland-Falsters Historie“ skrives, at det var den skændige Præstekone Madame Mossin i Gunslev, der havde forledt Sophie Fache til at udlægge Provsten som Fader til omtalte Ole. Grunden hertil var, at Madame Mossin vilde hævne sig paa Provsten, fordi han var Skyld i, at Mordet paa Pastor Clausen i Sundby blev opklaret.

Sophie Fache havde først været i Ønslev Præstegaard og der forlangt at tale med Provsten og angav derefter, at han ved denne Lejlighed havde forført hende. Senere kom

Sandheden imidlertid frem, idet en Mand, der kendte Forholdet, paa sit yderste forklarede, at alt var Løgn. Sophie Fache maatte derpaa gaa til Bekendelse og opgive sit Barns rette Fader; men hvem det var oplyses der desværre intet om, ligesom man heller ikke faar at vide, hvilken Mand det var, som fandt sig beføjet til paa sit Dødsleje at rense Provstens Rygte. Beretningen slutter blot med det Hip til Madame Mossin, „at hun atter vidste at sno sig fra alt“.

Men for Provst Dorph var det jo en frygtelig Skandale, da Beskyldningen fremkom imod ham, og paa forskellig Vis søgte han at faa afvasket den Plet, der var sat paa hans Ære. Straks efter, at Sophie Fache havde udlagt ham som Barnefader, blev der paa hans Begæring afholdt en Provsteret, og herom skrives i „Falsters nørre Herreds Provstis Justitsprotokol“:

„Aar 1756, 20. Julii blev i Clodschov Skole holdet Provste-Ret efter velærværdige og Høylærde Hr. Ole Dorph Sogne-Præst til Ønsløv og Eschildstrup Menigheder og Provst over Falsters Nørre-Herred. Havde skriftlig Begiering til Hands Høyædle, Høyærværdighed Hr. Biskop Ramus, for at examinere og forhøre Vidner, som Citanten, Velbemeldte Hr. Provst Dorph, vil have til at oplyse imod Sophie Fache for Hendes mod Ham gjorde Beskyldning anlagde Sag, som Stevne-Maalet udviser.

Samme Provste-Ret blev administreret af Hr. Provst Hendrich Vederking, Sognepræst til Nyekiøbing og Systofte Menigheder, og Provst over Falsters Søndre-Herred med tiltagen Assessores af Falsters Nørre-Herred, nemlig Velærværdige og Høylærde Hr. Isaach Sidenius, Sognepræst til Nørre Vedby og Nørre Alsløv Menigheder, og Velærværdige Hr. Jørgen Hemming Styrup, Sognepræst til Tingsted Menighed.

*

Paa den Indstævnte Sophie Faches Vegne mødte hendes Forsvar Procurator Tofte og havde anhørt det fremkomne Stevne-Maal oplæst og beklagede sig over, at Provsten ilfærdig vedbliver at udgive Skiildsord og beskyldninger mod Sophie Fache, men haabede ikke det vilde blive Provsten

til Fordel. Provst Dorph svarede hertil, at han maatte gaa defensivt til Værks i at afvise den skammelige beskyldning Sophie Fache havde tillagt ham, og fandt sig beføiet til at give hende de Carakterer, som Anstændigheden medfører. Provsten maatte ellers beklage sig over, at han med stor bekostning skulde faa Sandhed for Lyset.

Derefter fremstod Degnen af Gunsløv Sogn, Walsleben, og fyldiggiorde Loven med Eeds Aflæggelse og derpaa tilspurgtes om han vidste, at Sophie Fache havde haft en kierlig Venskab og Omgængelse med Skoleholderen Monsiur Krøyer i Skovbye, og om han havde hørt, at Sophie Fache havde været berygtet for at være besvangret af Mons. Krøyer, og at Krøyer for Sophie Faches Skyld er kommen i u-yndest hos Hr. Mossin og dets Aarsag i lang Tid ikke var kommet i Præstegaarden“.

„Ney, alt dette havde Walsleben ikke hørt“.

„Om Mons. Krøyer ikke afvigte Sommer eller ungefæhr paa denne Tiid, da den ulyksalige Arrest blev paalagt Jomfru Mossin, havde villig sin Omgang i Præstegaarden“.

„Vidnet svarede, at hand ikke ved, at Mons. Krøyer havde nogen Omgang i Præstegaarden, førend hand af Hr. Mossin og hands Svoger fra Lolland blev forlangt at være i Præstegaarden i Hr. Mossins Svaghed og Fraværelse ungefær i Oktober Maaned“. Saavel Hr. Walsleben som hans Kone blev derpaa spurgt, om de i lang Tid i Forvejen havde været bekendt med Sophies Tilstand, hvortil de begge svarede, at de kun gennem almindelig Snak havde hørt, at hun lavede til Barsel for saa kort Tid efter at erfare, at hun selv var gaaet til Bekendelse herom.

Derpaa afholdes Forhør over en Madam Flesborg, der omtrent et Aar havde opholdt sig i Gunslev Præstegaard, antagelig som Husbestyrerinde siden Madam Mossins Arrestation. Denne Madam Flesborg blev først spurgt om, hvor længe hun havde vidst, at Sophie var frugtsommelig, og hertil svarede hun, „at hun havde haft Sofie Fache for sig nogle Gange med det Spørgsmaal, om hun iche lavede til barsel, eftersom hun blev tychere og tychere, men da be-

kiendte Sophie, at hendes tychelse var af en slags Sygdom, men hun tviflede dog herpaa“. Videre spurgdes: „Om Madam Flesborg erindrede, at Sophie Fache skal have været i Præstegaarden i Ønsløf, og hvad hun sagde, da hun kom hjem, og hvad hendes erinde var der?“

„Sophie Fache havde sagt, hun vilde tiene der, som de hafde forlangt“.

„Om Madam Flesborg vidste, at Sophie Fache og Mons. Krøyer holt tilsammen og om iche Sophie Fache dend første Dag Madam Flesborg var kommet i Præstegaarden begierde, at faa Lov til at tractere Hr. Krøyer?“

Til begge Spørgsmaal havde Madam Flesborg kun et Nej og blev derefter spurgt, om hun ikke havde meddelt Hr. Mossin sin Mistanke om Sophies Besvangrelse.

„Jo en 8-dagstid forud for den Lørdag, da Sophie gik til Bekiendelse“.

„Om hun iche havde prøvet, om der iche var melk eller Vaade i Sophies bryster?“

„Madam Flesborg hafde iche selv prøvet hende, men hun var nærværende, da Hr. Mossin lod Sophie Fache examinere af 2de Koner, og da befandtes melk i hendes brøst“.

„Om Vidnet iche veed af hvad aarsag Hr. Mossin straks efter forhøret og bekiendelsen sendte Sophie Fache bort med sin egen Vogn?“

„Sophie Fache havde udtient og derfor blev bortsendt med vognen, som skulde hente anden pige hjem igien“.

„Om Sophie Fache fik sit Pas og sin Løn hos Hr. Mossin, siden hun havde udtient?“

„Pas fik Sophie iche, men det meste af lønnen“.

„Hvorfor Sophie Fache iche fik Pas, efterdi hun reiste ud af Provinsen?“

„Det vidste Madam Flesborg iche“.

„Om hun kunde forklare af hvad aarsag Hr. Mossin iche tilkiendegav Provsten, at han havde holdt forhør, og hvad bekiendelse Sophie Fache havde giort Provsten til præjude?“

„Hr. Mossin tviflede paa, at det var saa i sig selv, og

derfor vilde han iche give det tilkiende, førend han hørte sig bedre om“.

Her greb Prokurator Tofte ind og begyndte at spørge, „om iche Madam Flesborg hørte, da Hr. Mossin examinerede Sophie Fache om, hvem hendes Barnefader var?“

„Jo, Madam Flesborg havde hørt, at Sophie havde sagt, det var Provst Dorph“.

„Om Hr. Mossin da iche havde sagt, hun skulde betenche sig, thi det var alt for besynderligt at tillægge saadan mand sliig Blame, og om iche Sophie Fache vedblev den bekien-delse, at Provst Dorph var hendes barnefader“.

„Jo“.

„Om Vidnet kan erindre sig, at da Sophie Fache begierede at gaa til Ønsløf Præstegaard, om hun da iche sagde, at Hr. Provst Dorph hafde begieret, hun skulde komme paa benævnte tiid“.

„Madam Flesborg var da iche kommen til Gunsløf“.

Efter at Forhøret over Madam Flesborg var sluttet, vilde Student Ludvig Pontoppidan, en Søn af Præsten i Torkildstrup, afgive sit Vidne i Sagen; men herimod protesterede Prokurator Tofte, idet han paastod, at eftersom Pontoppidan tjente i Ønsløv Præstegaard, kunde det ikke tillades ham at vidne, da han mente, det var Tyende forbudt at aflægge Vidnesbyrd i en Sag som denne; men efter en Del Talen frem og tilbage blev Studenten dog tagen i Forhør og først spurgt, om han vidste, hvornaar Sophie Fache havde været i Ønsløv Præstegaard.

Pontoppidan svarede, „hun havde været der først i Oktober Maaned forrige Aar, nogle Dage efter, at Registreringen var foretaget hos Hr. Mossin, men han vidste ikke, om hun havde været der før eller siden“.

„Om han vidste, hvad Sophie vilde tale med Provsten om?“

„Nei, hun havde kun sagt, hun vilde tale med Provsten, men han vidste ikke, om hun talte med ham“.

„Om Vidnet ikke gik giennem Forstuen og forbi Provstens Cammer Dør, da Sophie var derinde, og om Præstens Nøgle sad i Døren udvendig, og om den ikke altid gjorde det?“

„Jo, undtagen om Natten, naar han ligger sig“.

„Hvorlænge Sophie var i Provstens Kammer?“

„Et Kvarter eller en halv Time“.

„Hvorlænge hun var i Præstegaarden, inden Provsten kom?“

„Ungefær en halv eller en hel Time“.

„Om han saa, at Provsten og Sophie gik tilsammen ind i Provstens Kammer?“

„Ney“.

„Om han hørte dem gaa derinde?“

„Han hørte nogen gaa derinde, men vidste ikke, hvem det var. Der gik saa mange folk derinde“.

„Om Provsten havde fortalt, hvad han og Sophie Fache talte om?“

„Ney, undtagen hvad de tjeneste folk giver Hr. Mossins Daatter et godt Lov“. Tillige forklarede Pontoppidan, at Mons. Krøyer ved sidste Pinsedags Tider havde beklaget sig til ham over det Rygte, han var kommen i for Sophie Faches Skyld, og desuden sagt, at Hr. Mossin ikke vilde skrive paa hans Attest, førend han havde fralagt sig Skylden.

Derefter afhørtes Degnen i Ønslev, Jens Listrup, der forklarede, at da Sophie Fache havde været i Præstegaarden, var hun kommen hen i hans Hus sammen med en Mand, der hed Peder Hullebech, og senere fulgtes de ad hjem til Gunslev.

Skoleholder Krøyer havde ogsaa til ham fortalt om Rygtet, der var ude om ham og Sophie, og han havde ogsaa sagt, at Sophie for ca. 1½ Aar siden havde besøgt ham to Gange paa Skolen; den ene Aften fulgte han hende hjem, den anden blev hun Natten over.

Her kom det til et lille Sammenstød mellem Prokurator Tofte og Provst Dorph, idet Prokuratoren paastod, at det var usandfærdig Tale af Skoleholder Krøyer, da Sophie Fache aldrig havde opholdt sig hos ham om Natten, hvortil Provsten svarede, at Tofte ikke kunde vide, hvad Krøyer og Sophie havde haft med hinanden at bestille for ca. 1½ Aar siden.

Senere kom Anna Albrecht fra Ønslev i Forhør og blev spurgt, om hun vidste, at Mons. Krøyer og Sophie Fache havde haft usædelig Omgang i Skolehaven?

„Ney, hun vidste kun, at Sophie havde besøgt ham i hans hiem“.

„Om ikke hun en Morgenstund var kommet ind i Mons. Krøyers Cammer og funden Sophie Fache derinde?“

„Jo, hun havde set, at Sophie sad paa en Stol og Krøyer paa en anden og taled med hinanden“.

„Om ikke hun havde set dem oftere have Omgang?“

„Jo, en Gang saa hun Sophie Fache sidde paa en Stol ved Bordet og Mons. Krøyer laa i Sengen“.

„Om hun nogen Sinde havde set Sophie sidde eller ligge i den omvundne Seng?“

„Ja en Gang saa hun Sophie sidde paa Sengen, da Krøyer laa deri og var syg, og Sophie blev der da Natten over“.

Tofte sprugte derpaa Anna Albrecht, hvorlænge hun havde været i Ønslev.

„Tre Uger efter førstkommende Michelsdag toe Aar“.

„Hvor hun da kom fra?“ — „Fra Stubberup“. — „Hvorlænge hun var i bemeldte Stubberup“. — „Eet Aar“. — „Hvorfra hun da kom“. — „Fra Mons. Krøyer i Schovbye Skole“. — „Hvorlænge hun tiende hos Mons. Krøyer“. — „Paa tredie Aar“. — „Om det var første Aar hun tiende hos Mons. Krøyer, at Sophie kom hos ham?“ — „Det var sidste Sommer“. — „Om ikke hun vidste, at da Sophie Fache kom til ham i hans Svåghed, medbragte hun Medikamenter fra sit Herskab Hr. Mossins“. — „Jo“. — „Om hun kunde sige, at Sofie Fache og Mons. Krøyer havde uanstændig Omgang med hinanden“. — „Ney det kunde hun ikke“. — „Om Provst Dorph havde spurgt hende, hvad hun vilde sige i denne Sag“. — „Ney det havde han ikke“.

Provst Dorph spurgte nu, hvoraf Anna Albrecht vidste, at Sophie Fache var befalet at gaa hen i Skolen til Krøyer.

Anna Albrecht svarede, hun vidste det deraf, at hun selv havde været i Gunsløf Præstegaard for at begiere de Medikamenter, som Sophie senere bragte.

„Om hun vidste, at Sophie var befalet til at blive der Natten over?“

„Nei, det vidste hun ikke“.

Vidnet blev derpaa demitteret. „Og derefter begierede Citanten Provste-Rettens Vidne beforderlig udstedt, som Retten tillod“.

Mærkværdigt nok slutter hermed alt vedrørende Sagen, saa det ser jo ud til, at Provsten ikke har kunnet komme videre frem ad denne Vej. At han heller ikke straks er blevet rensset for den Mistanke, der hvilede paa ham, ses af følgende, som Hr. Mossin har indskrevet i Gunslev Kirkebog:

„26. September 1756, som var Dom 15de Trinitatis blef Sophie Fache publice absolveret for hendes begangne leyermaal, da hun udlagde til sin barnefader Hr. Ole Dorph Provsten i Nørre Herred, og Sogne Præst i Ønsløf og Eschildstrup Sogne i Falster“.

Ligeledes maa der ogsaa lægges Mærke til, at det først er Pastor Werdel, som kom til Tingsted 1761, der har fundet Anledning til at fastslaa Provstens Uskyldighed, saa det kunde jo tyde paa, at han i længere Tid har maattet slæbe rundt med den Plet, der var klæbet paa ham. Men efter dette kan P. Rhode. altsaa ikke være rigtig underrettet, naar han skriver, at Sophie Fache maatte nævne den rette Fader, før hun fødte Barnet.

De nærmere Enkeltheder vedrørende denne Sag kan derfor ikke fuldt belyses, og den indhyles af det samme taagede og mystiske Skær som alt øvrigt, der har Berøring med den Mossinske Historie.

For Skoleholder Krøyer i Skovby har Stillingen heller ikke været behagelig, og af Provsterettens Akter vil det kunne ses, at man ogsaa har mistænkt ham for at være Fader til Sophie Faches Barn, men noget Bevis herfor er der ikke. I hvert Fald beholdt Krøyer sit Embede, og da Hr. og Madame Mossin 1759 stiftede det Mossinske Legat, nød han den Ære at underskrive som Vitterlighedsvidne, hvilket tillige viser, at han har staaet paa en god Fod med Præstefolkene.

Men hvem der saa har været Fader til bemeldte Ole er et Spørgsmaal, der stadigt staar aabent. Hvad der er blevet af ham kender jeg ikke, lige saa lidt som jeg ved noget om, hvordan det senere er gaaet Sophie Fache.

Om den anden Hovedperson i nævnte Sag Provst Dorph kan oplyses, at han var født 1711 i Krummerup, hvor Faderen var Degn. Tyve Aar gl. blev han Student fra Næstved Skole, og 1738 kaldtes han til Præst i Vestindien, hvor han opholdt sig til 1743, da han fik Embede i Ønslev.

Provst Dorph var gift 2 Gange. Først med Møntmester Pantlizes Datter, senere med Tolder Tønnesens Enke i Nakskov. Med sin første Mand havde hun en Søn, der siden blev gift med en af Provstens Døtre af første Ægteskab. I 1760 forflyttedes Provst Dorph til Nakskov, hvor han døde 1777.

Sindier og Romanier.

Med særligt Henblik paa Lolland-Falster.

Af Johan Miskow.

Zigøjnere af ublandet Herkomst med hele deres Folks Ejendommelighed og Racemærker findes nu ikke mere her i Landet, og den Tid er forbi, da de i større eller mindre Selskaber drev deres Væsen med lettroende Folk og ved deres Kunster og aftalte Spil narrede og bedrog.

Naar man desuagtet indtil den seneste Tid af og til har set Selskaber af ægte Romanier, som de kaldte sig, saa har det været Zigøjnere fra Skandinavien eller Tyskland, der har været særlig begunstiget af Myndighederne eller ogsaa har været særlig snu og forslagne.

Alle danske Zigøjnere er af blandet Herkomst, og de tvende Familier, der er bosat paa Falster, kan tjene som Typer for dem: velproportionerede, mørkladne, oftest smaa Folk, hvis Beskæftigelse væsentlig er som Musikere og Artister, og som derfor Størstedelen af Aaret er paa Rejse i deres Beboelsesvogne; til dem slutter sig ofte deres Slægtninge fra de andre Øer, der rejser som Slibere eller driver Markedsforretninger, i alt 5—6 Familier.

Stamfaderen for den største af Familierne skal være indvandret fra Ungarn, en anden af Forfædrene vistnok Nord fra.

Overfor fremmede vil de ikke kaldes Zigøjnere og tage det ilde op, om man kommer med Hentydninger dertil: „De er danske“, eller kalde sig rejsende.

Anderledes er det, naar man har været saa heldig at vinde deres Fortrolighed; da fortæller de om deres Slægt, Sprog, Oplevelser og Passioner. Saa glimter Racestoltheden

dog igennem, saa føler de sig hævede over Bonden: De er frie Folk, de har deres Kunst og kan gaa, hvorhen de vil, de behøver ikke at slide sig en Pukkel til.

Det er sandt, de har et eget Sprog, men det er fattigt og ufuldkomment. Indbyrdes taler de altid Plattysk iblandet med Zigøjnerord, men de fleste forstaar ogsaa Højtysk, formentlig ved Forbindelse med andre Artister.

Naar de selv taler om Zigøjnere, benævner de dem ved *Sindis*, f. Eks.: „Der var forrige Aar et stort Selskab af Sindier til rassa (Møde) i N.“

Deres *Sprog* har jeg hørt benævnet som Rømnisk eller Romani, men det er ikke helt de samme Gloser, som de andre Romanier bruge, de, der komme her *paa Gennemrejse*. De hører til en anden Stamme.

Her nogle Gloser:

\acute{a} = aa; \varkappa = ch; η = \bar{e} ; ϱ = rr, s = sj.

arni: Æg; bes: Snor; bers: Aar; benetto: Hue; dives: Dag, drom: Vej; furo: By; graï: Hest; gájo: Mand; gáji: Kone; gortlo: Sukker; gadsedi: Brændevin; gambani: Ur; gorgipen: Løgn; girtsima: Kro; jak: Ild, Øje; jandile: Pibe; kukavi: Kedel; kakni: Høne; k η r: Hytte; kako: Onkel; kavle: Tøj; kirere: Lus; kodder: Stykke; kille: Smør; lon: Salt; love: Penge; maro: Brød; mas: Kød; matjes: Fisk; momlya: Lampe; melli: Kaffe; moske: Sognefoged; pani: Vand; pos: Seng; p ϱ oal: Broder; p η n: Søster; rat: Nat; paresko: Betjent; rasai: Præst; stamno: Stol; surette: Pindsvin; sterne: Kat; savo: Barn; saves: Børn; sano: Fløde; stanje: Stald; sanomara: Hvedebrød; soklo: Fugl; stilldo: Arrest; tobli: Tobak; vala: Flaske; w η s: Skov; zap: Slange; transori: Tallerken; tjuri: Kniv; taflo: Bord; bleske: rødhaaret; baro: stor; boklo: sulten; loso: god; maddo: beruset; naslo: syg; navlo: enfoldig; neve: ny; salo: mæt; sol: fattig; sugar: kønt; tigne: lille; tamlo: dunkel o. s. v.

Dette er alsaar nogle faa Gloser paa et Sprog, der om end halvt forglemt dog endnu klinger som et Ekko her i Landet.

Deres Passioner for Antikviteter og Værdisager er godt

kendt. Altid har de en lille Samling, og de handler med den. En Kone, gift med en Sliber og Musiker R., havde hørt Tale om en smuk Ring til en Værdi af ca. 600 Kr. hos en Guldsmed i Næstved. Den havde jo været for dyr. Men 14 Dage efter præsenterede hun Ringen paa sin Finger, og hun var ikke saa lidt stolt af den over for de andre, som ikke havde ment at kunne købe den.

Sindifamilie.

Endnu et Par. Ord om Fortids Skikke og Tricks. En Kvinde skal i Mænds Nærværelse altid sidde med korslagte Ben og tør paa ingen Maade som han strække dem fra sig. Heller ikke maa hun rejse sig uden Tilladelse, eller hun maa vente, til han selv er staaet op. En Mand maa ikke sætte sig, hvor en Kvinde har siddet. Ogsaa vogter han sig for, at hendes Klædning strejfer hans nøgne Hud; da gælder det Renselser, eller Mænd maa saare hinanden. Enkelte Personer kan udstødes af Stammen for kortere eller længere Tid.

Dorken og *Treiflen* kaldtes deres aftalte Spil og Streger; ved at lægge Forgift for Husdyrene eller ved at gøre dem anden Fortræd for siden at helbrede dem. Eller en *Zigøjnerske*

gik ind i et Bondehus, hvor der fandtes en syg — saa sig opmærksomt omkring — sagde, at der var Smitte ved den Dyne eller Pude, Synd paa den Lysestage eller Sølvgenstand, Kaffekande o. s. v., det skulde graves ned paa et bestemt Sted og Tid; siden afhentede Zigøjnerne det naturligvis.

Høns fangede de ligefrem ved at befæste en Lækkerbisknen paa en Medestang, lokke Hønsene hid og saa ved et behændigt Greb knække Halsen paa dem.

Nu er som sagt den Tid forbi, da Zigøjnerne drog omkring i større Bander. Allerhøjest kan man faa at se en enlig Beboelsesvogn (se Fig.) rulle af Sted, standse ved en Kro, og nogle mørkladne Folk viser sig og spørger høfligt efter Sognefogden, inden de begynder at søge Fortjeneste ved Slibning eller ved deres Musik.

Et lidet Skær af Romantik hænger ved dem fra hin Tid, da Forfatterne skrev fængslende Romaner om disse egentlig praktiske og materielle Mennesker.

De ægte Romanier.

Hjemløse, drevne fra Sted til Sted, omtumlede af Vind og Vejr, som Støvet de træder paa, viser de i deres Telte og Vogne endnu det samme Præg som i Aarhundreder. Zigøjneren kan vel benytte sig af Nutidens Bekvemmeligheder: Jernbane, Telegraf, Telefon o. s. v., men han er desuagtet lige uoplyst, kan hverken læse eller skrive, er lige nøjsom og fordringsløs i sine daglige Vaner, lige snedig og forslagen, ligeglad og ufølsom. Det kultiverede Samfunds Love kender han nok, men Begunstigelserne, Fordelen staar han udenfor. Han er og bliver den fremmede.

Ifølge Loven af 15. Maj 1875 (jfr. Justitsministeriets Cirk. 8. Sept. 1897) maa han slet ikke komme her; alligevel er det af og til lykkedes nogle Selskaber ved særegen Begunstigelse, under Paastand af, at være fødte her i Landet ved falske Papirer o. s. v. at snige sig ind, hvor Myndighederne var tilbøjelige til at se gennem Fingre med dem.

De ægte Romaniers, *Teltzigøjnernes* fornemste Beskæftigelse er Hestehandelén, og heri er han en Mester med et

hurtigt Overblik over Dyrets Egenskaber. Uden Barmhjerlighed snyder han Bonden (o gadsjo). Han kan ogsaa flikke Kobberkedler og fortinne, og er til Tider flittig og urolig som en Myre; kun de Dage, hvor der gives Forestilling med Musik og Dans, er Festdage. Ikke noget ringe Bidrag til den daglige Husholdning er Kvindernes foregivne Tydning af Haandens Linier samt Børnenes paatrængende Tiggeri.

Som en liden Del af Indien, der er flyttet herop, præsenterer en saadan Familie sig. Besøg dem, helst om Aftenen, naar Baalet i Teltet er tændt og kaster sit flakkende Skær over de brune Ansigter med de mørke, glinsende Øjne, det sorte, lange Haar, de brogede Dragter med Sølvknapper og Smykker.

Det var i Somren 1894, at jeg traf det første, større Selskab Zigøjnere — hele 3 Telte havde de — ved Markedet i *Maribo*.

De forblev 3 Dage i Byen, hvor de pragtfulde Skikkelser vakte Opsigt. De annoncerede ogsaa en Fest ved Omdeling af store Plakater: „Der skulde fejres et Bryllup, og de agerende skulde optræde i Silke- og Sølvordsdragter“.

Høvdingen hed Anton Frejer. En Juni-Søndag Kl. 4 begyndte Forestillingen. De ældre Damer var i blomstrede Silkekjoler, og alle Kvinderne og Pigebørnene havde store Sølvringe og Perler i deres Haar, som hang i Fletninger om Ørerne; og et Silkeklæde havde de ældre ogsaa om Hovedet. Mændene optraadte med høje, blankpudsede Støvler af blødt Læder, der gik op til Knæene, sorte Fløjlsbenklæder og store Sølvknapper i Frakke og Vest. De havde lejet Byens lille Musikkorps til at spille for sig.

En ung Pige og en Knøs i en rød ulden Dragt, saadan som man ser paa Billeder fra Ungarn, indledte Underholdningen. Pigen holdt den ene Arm let bøjet ud fra sig, med den anden Haand holdt hun lidt op i Kjolen, medens Knøsen snart klappede i Hænderne, snart holdt Armene over Kors paa Brystet, eller støttede den ene Arm i Siden, og holdt den anden over Hovedet og slog Smæld med Fingrene. Saa vekslede Trinnene: Mazurka og Vals. Efterhaanden dansede

de hurtigere, og da blev Knøsen pludselig staaende, trampede blot med Fødderne og skreg; saa begyndte han Springene, bøjede helt ned i Knæene og stod paa én Gang ret op, og for hvert Hop nærmede han sig mere og mere Pigen, som han til sidst igen greb fat i, og saa var den Dans forbi.

Et andet ungt Par optraadte og et Par Børn. De smaas Dans var som de stores; men det morsomste var at lægge Mærke til den Glæde, hvormed de ældre fulgte de dansendes Bevægelser. Saa optraadte de to unge Piger igen sammen med en lidt svær Dame paa ca. 40 Aar. Hun havde en fin krum Næse og solbrændt Hudfarve. De dansede alle tre med Armene om hverandres Skuldre, Konen i Midten, medens Pigerne af og til skiftede Plads. De unge Mennesker spillede lidt paa Violin og Harmonika. — Endelig skulde den annoncerede Vielse gaa for sig, der dog mere syntes at more dem selv end Publikum. Som Præst agerede en ung ret køn, slank Fyr, der havde paataget sig en værdig og vigtig Mine, medens han læste Formularen op paa Fransk.

Et Par Dage efter kom en af Vognene kørende til *Hillested*, ved hvis Skole jeg dengang vikarierede. Kvinderne slog Telt op, medens Mændene, der var nemlig to Familier, straks søgte Arbejde. De var nu atter i deres gamle Klæder og talte ivrigt og højrøstet sammen paa deres Maal. Men de kunde ellers godt tale lidt Dansk, og Tysk og Fransk især.

Det hele tog sig malerisk ud. Teltet paa Marken ved en Svingning af Vejen, Mændene i deres røde Flonels-Bluser arbejdende paa nogle Kedler ved Baalet, Børnene og Hestene, der tumlede sig i Græsset, og Zigøjnerkvinderne i deres brogede Kjoler, siddende med Syarbejder i Teltaabningen.

I Hillested kneb det lidt med Forplejningen, men Zigøjnerne var ikke raadville, de malkede Køerne om Natten og laante sig ellers frem med gode Ord og Spaadomme.

Penge manglede de egentlig ikke, og de var altid rede til at stille Kaution for Kedlerne, de fik at istandsætte. Der fortælles ogsaa, at de var kommet ind et Sted og havde bedt om

at slaa deres Telt op ved Gaarden. Bonden (Husmanden) havde svaret, at det kunde de jo faa Lov til, naar de købte Gaarden, og han havde da nævnt en større Sum. Næste Dag kom Zigøjnerne med den opgivne Sum i rede Penge, og da der havde været Vidner, maatte Bonden betale en Sum Penge, for at Handelen kunde gaa tilbage.

Navne paa Zigøjnere, der sædvanlig familievise har rejst paa de sydlige Øer, og som kan findes optegnede i Retsprotokollerne, er: Demeter, Toikun, Columbar, Pohl, Vriduch Schultz, Wendling, Peitermann. I Almindelighed havde de altid flere Navne: Et Døbenavn, et Zigøjnernavn, og et Pavnavn. Alle disse hører til to forskellige Stammer, hvis Sprog dog næsten falde sammen: Ie lovari (Hestehandlere) og Ie zelterasi (Kedelflickere).

Zigøjnernes Toilette var om Morgenen en let Vaskning af Hænder og Ansigt med lunket Vand; manglede det, tog de Vand i Munden, spyttede det ud i Hænderne og gned saa Ansigtet dermed. Men Røgen sværtede dem straks til igen. Ogsaa Tænderne fik deres Omgang.

Kvindernes Haar blev flettet i to Fletninger, bundet sammen ved Enderne og trukket op i to Løkker, altsaa én paa hver Side og pyntet med Sølvmonter. Baade Mænd og Kvinder brugte en Mængde Olie i Haaret.

Undertøjet bestod hos Mændene af et tvedelt Skørt, der ikke aftages om Natten, samt en Flonels-Bluse.

Den daglige Forplejning bestod om Morgenen af Kaffe, kogt i Kedlen og blandet rigeligt med Mælk og Sukker. Rugbrød spistes ikke, men Franskbrød skaaret paa langs og smurt med et tyndt Lag Margarine. Middagsmaaden var i Almindelighed Suppe og Hønskød med rigeligt Gemyse. Til Aften spistes Brød, Ost, Æg og Kaffe eller Te (altid med Rom i). Æggene kogtes lettest i Kaffen.

Træk af dagligt Liv i en lollandsk Landsby 70 Aar tilbage*).

Af Th. J. Hansen¹⁾.

IV.

Erindringer fra 48.

Jeg tør ikke tage til Overskrift „Aanden fra 48“. Jeg var kun 11 Aar. Et Pust af Aanden gik vel hen over mig, og af mange ydre Tegn forstod jeg, at der var opstaaet noget nyt iblandt os; men hvor dyb og almindelig denne Bevægelse i Virkeligheden var, det kunde jeg naturligvis ikke have nogen Forestilling om.

Blandt det første, der pegede hen paa det nye, var et Møde eller en Sammenkomst i Maribo Kirkes saakaldte Jomfrukor. Det maa have været i Slutningen af Marts. Hvor Hjælpelæreren havde faaet at vide, at der var noget paa Færde, ved jeg ikke. Jeg husker kun, at han tog os tre Brødre, 13, 11 og 9 Aar, med til Byen, at der var mange Mennesker forsamlede, at de lyttede til en Tale, holdt af en Herre, der stod øverst ved en Trappeopgang til et Pulpitur med Tremmевærk, hvor der var nogle Herrer forsamlede, og en af dem siddende paa en Stol ved Siden af Taleren. Vi fik at vide, at de to var Officerer, der var flygtet fra Rendsborg, da Prinsen af Nør overrumplede Fæstningen. De skulde over Femern være komne til Lolland, og nu gav de Beretning om, hvad de havde oplevet. Taleren kunde vel være en Mand i Fyrrerne; han var blond og bar en lys, graagul Overfrakke. Officeren ved Siden af var mørk

*) Hunseby Sogn.

¹⁾ Noterne findes paa Side 129—135.

og mørkt klædt. Han bøjede sig forover, sad med Albuen mod Knæet og støttede Hovedet paa Haanden. Det forekommer mig, at han var i Uniform. Denne og den sorte Hovedbeklædning, der gik ned over Panden, det mørke Haar og Skæg og det nedadvendte Blik gav mig tilsammen Indtryk af noget lumsk og underfundigt. Sandheden var vist den, at Manden var meget træt.

Den blonde Officer hørte jeg tale om, hvad man skyldte sit Fædreland, og at de straks var enige om ikke at svigte Ære og Pligt.

Denne Udtalelse besvaredes med et kraftigt Hurra. Adskillige Drengestemmer blandede sig heri, og da Mændenes Røst forstummede, klang de i nogle Sekunder alene. Dette vakte Opmærksomhed og Forstyrrelse. En Herre gik derfor omkring og viste alle Drengene ud. Han kom ogsaa til os, og Læreren sagde, hvad sandt var: „De er med mig, og har ikke raabt Hurra“. Det hjalp imidlertid ikke, og da vi gik ud, hørte vi flere Købstadrenge mukke højt om, at han (den Herre, der drev os ud) ikke havde nogen Ret til at træde op, da han ikke hørte til Politiet.

Jeg tror ikke, vi erfarede noget nærmere om de to Officerer. Vi hørte senere, at nogle af de mødte nærede Mistanke om, at de var tyske Spioner, og at de derfor havde animeret til at gøre Hurraerne saa kraftige som muligt, for at tilkendegive deres patriotiske Sindelag og advare de to mod Rævestreger og Underfundigheder. Det var der dog vist ingen Grund til²⁾.

Det næste, jeg mindes, var et meget stort Møde i den ene af Sognets to Skoler. Deltagerne var mest unge Karle. Godsforvalteren styrede Mødet, vistnok i Egenskab af Formand i „Sogneforstanderskabet“³⁾. Andre Medlemmer deraf var ogsaa til Stede. Gemt lidt til en Side hørte jeg Godsforvalteren tale og diktere til Protokollen. Senere blev der affattet en Liste over dem, der var villige til at deltage i militære Øvelser. En ældre Gaardmandssøn svarede paa Forespørgsel: „Da min Fader er saa gammel og svag, kan jeg ikke gaa med“. Svaret vakte Forundring og Harme; en

Mumlen og nogle højrøstede Ytringer som: „Det var smukt“; „det var skammeligt“, vidnede derom.

Om andet og mere er blevet forhandlet, ved jeg ikke. Men nogen Tid efter var der Øvelser paa en Udflyttergaardmands Mark⁴). Jeg var Vidne — én eller maaske to Gange — til disse Øvelser, hvor jeg saa de unge Mænd under Kommando af forhenværende Soldater og maaske Underkorporaler marchere, gøre Svingninger, gøre omkring o. s. v.⁵). Det fornøjede mig at se vor unge Lærer marchere i en af de roligere Afdelinger. I hans Sted vilde jeg have foretrukket Væverens Afdeling. Hver Mand i den havde et rigtigt Gevær, og flere Gange stormede de alle i strakt Løb med fældet Gevær mod Fjenden (en Grøftevold med Gærde); den ene Gang affyredes endog en Salve. Maaske ved en Misforstaaelse var et af Geværerne ladet med Kugle. En Fjende, en nyplantet Sættepil (Aflægger), blev ramt; jeg saa det Hul, Kuglen havde boret tværs igennem det spinkle Træ.

Det fornøjeligste var at se Folkene holde Hvil og fortræde deres „Midaften“. En Karl stod ved et Gab ind til Nabomarken. I Mangel af et Led var det lukket med et Stykke flettet Gærde. Da han skulde nyde sin Snaps, lænede han sig noget tilbage for at støtte sig mod Gærdet, der straks gav efter og tog Karlen med, saa han laa paa Ryggen og fik sit Brændevin i Ansigtet og i Øjnene. Det vakte stor Munterhed, og da Fyren havde spyttet og spruttet og gnedet Øjnene, tog han det fornuftige Parti at le med.

Der blev ogsaa samlet ind til Køb af Geværer; men det løb vist ud i Sandet ligesom Øvelserne⁶). Det var omtrent ved samme Tid, at der holdtes Strandvagt ved „Søen mellem Smaalandede“. En Aften noget sent var jeg i et Ærinde hos en Forpagter, der havde sine Jorder ud til Stranden. Jeg blev helt højtidelig stemt, da jeg saa Forpagteren sammen med Dyrlæggen tage hver sit Gevær og sige: „Nu er det Tid at gaa ud paa Vagt“.

En Skiveskydning, der om Efteraaret afholdtes paa et Hjørne af en af Præstegaardens Marker, stod vist ogsaa i Forbindelse med den vakte nationale Aand og Stemning. Pladsen

var paa de to Sider afgrænset af et levende Hegn langs med to sammenstødende Veje. I Dagens Anledning var der brudt en Indgang gennem Hegnet, og kun en lille Del af den store flade Mark var taget i Brug. Vejret var smukt, og Deltagelsen i Skydningen var vist ikke saa ringe; men foruden Skytterne mindes jeg kun at have set nogle faa vokne Mænd og et Antal Skoledrenge. Et lille Telt var rejst for Protokolføreren og et større med Forplejning og Udskænkning.

Resultatet var næppe glimrende. Det forekommer mig, at jeg temmelig hyppigt saa Markøren gøre et Sving med en Hammer, og derefter lød det Raab af Drengene: „Nul“. Regnskabsføreren var engang ikke vis paa at have forstaaet Meldingen og raabte derfor: „Hvad fik han?“ En Dreng, der sad foran det lille Telt, svingede noget i Haanden og svarede: „En Rødskræpperod“. Det vakte en stormende Latter og regnedes for en Vittighed af Rang. Jeg hørte en Mand spørge sin Nabo: „Hvem er den Dreng?“. Svaret var: „Eva-Søren“, og da Spørgeren gentog Navnet, fik han den yderligere Oplysning: „Ja, han er Broder til Abraham-Mari“. — „Naa, hvor det passer. Abraham og Eva var jo vore første Forældre“, sagde Spørgeren. Jeg tænkte ved mig selv, at det var samme Fejltagelse med Navne, som Jeppe paa Bjerget gjorde sig skyldig i.

Jeg kendte for Resten Eva-Søren godt. Han havde et Aarstid i Forvejen „taget“ 3 Medestænger med Tilbehør, som vi Brødre havde gemt paa en Husmands Mark. Sønnen saa det og forfulgte Gerningsmanden med Skældsord og Trusler, men kunde ikke indhente ham. Da han et Par Dage efter var paa Hjemvejen til Nabosognet med sit Bytte, mødte han mig og tiltalte mig. Jeg havde hørt om Tyveriet og genkendte Medestængerne, men blev nu saa rædselslagen, at jeg ikke kunde sige et Ord, og sneg mig bort, idet jeg undrede mig over, at han kunde se Folk lige i Øjnene. Hvis jeg endnu nærede lidt Nag til ham, saa tabte det sig rent den Dag og gik over til Medlidenhed. Drengen var sjæleglad, gik og pralede af en stor Læderpung, der indeholdt nogle Blykugler, Fænghætter og noget Krudt, som han

alt sammen havde tiltigget sig hos Skytterne. — Hen paa Eftermiddagen hørte jeg et højt Hyl og saa en lille Sky af Krudtrøg. Da jeg kom derhen, sad Søren og tudede og gned sine Øjne. Hænder og Ansigt var kulsorte af Krudtslam, Øjenvipper og Øjenbryn afsvedne. Heldigvis havde Øjnene ikke taget Skade. Pung og Kugler, Fænghætter og Krudt var alt sammen borte. En tændt Cigar var — forsætlig eller uforsætlig — faldet ned i Krudtet og havde forarsaget Eksplosionen.

Værre kunde det have gaaet med et uforsigtigt Skud. En Karl affyrede sit Gevær i Luften. Sammen med Knaldet kom en pibende og svirrende Lyd. Skytten havde glemt at tage Ladestokken ud, og nu saa man den beskrive en stor Bue og bore sig en halv Alen ned i Jorden lige ved Siden af en gammel Mand. Det gav et Ryk i ham, og han vendte sig om og truede med sin Stok ad den flove og forfærdede Skytte. Ved Afslutningen af Skiveskydningen opstod der et Skænderi. En Handelsmand fra et Nabo-sogn blev beskyldt for at have skudt med et Gevær, der var riflet, i Stedet for med en glatløbet Kuglebøsse. Maaske havde hans Held gjort ham misundt. Han svor og bandede paa, at hans Gevær ikke var riflet, og Regnskabsføreren afleverede nogle uhøviske Eder til Bekræftelse paa, at det var lige saa lidt riflet, som han var riflet. Da man trængte nærmere ind paa den heldige Skytte, tilbød han i heftige Vendinger at bevise, at Beskyldningen var ugrundet. Naar de andre Skytter vilde ofre 10 Rigsdaler, vilde han lade Geværet skille i alle de enkelte Stykker, saa de selv kunde dømme. Tilbudet blev ikke modtaget. Senere gik det Rygte, at Geværet havde været riflet i Halvdelen nærmest Kolben.

Ved denne Skiveskydning maa der have været Gevinster; men det har jeg ingen Erindring om.

Iblandt Erindringer fra 1848—50 har jeg Mindet om Mødre, der bragte min Bedstefader Hilsen fra deres indkaldte Sønner og tit desuden foreviste Breve fra dem. Den gamle Lærer læste dem med Interesse. De vare som oftest vel-skrevne, og han var ikke mindre glad ved den smukke Aand og Tone, der lyste frem af dem.

En gammel Enke kom flere Gange til os og havde Sønnens Breve med. De var lange, indholdsrige, livlige og holdt i et smukt naturligt Sprog, var endog Mønstre hvad Retskrivning angik. Straks efter Istedslaget sendte han Moderen nogle faa Linier og et Par Uger senere et langt Brev. Hvor var den gamle Kone glad! Hun kunde knapt finde Ord og Udtryk for sin Glæde. „Se der var det, min Dreng var med“, sagde hun, idet hun pegede midt paa Brevpapiret under et koloreret Billede, der forestillede en Episode af Slaget. „Nej, det er sandt“, sagde hun smilende, „det var jo paa Madam B.s⁷) (en Præsteenkes) Landkort, at jeg saa Stedet“. Et Øjeblik efter trak hun op af Lommen en hvid Lærredspose fuldt af Specier. „Her har jeg ogsaa en Trøst at ty til“, sagde hun naivt med straalende Ansigt. Hun og hendes afdøde Mand var et stræbsomt og sparsommeligt Par. Blandt andet mødte de altid ved Auktioner i nærmeste Kreds, navnlig ved Skovauktioner, og førte med sig et lille Marketenderi, og det var det beskedne Overskud derfra, der nu kom hende og Sønnen til gode. Jeg antager, der var henimod et Par Hundrede Rigsdaler i den lille Pose.

En Aften i Efteraaret 1848 mødte min Bedstefader og jeg paa Vejen til vort Hjem tre unge Mennesker, der standede og hilste paa deres fordums Lærere. De to var Soldater og var Brødre, og en af dem fortalte meget levende, hvad han havde været Vidne til under et Slag, et Sammenstød mellem dansk og fjendtligt Rytteri, saa vidt jeg husker. Han fortalte i det mindste om Heste uden Rytter og Ryttere, der kæmpede til Fods eller laa under faldne og saarede Heste, og om en Officer, der mod sin Vilje sprængte af Sted lige ind paa Fjenderne, fordi hans Hest var bleven vild og ustyrlig af et Saar i Hovedet, hvoraf Blodet flød i Strømme. Jeg synes, jeg saa og hørte det alt sammen. Om sig selv og sin Del i Kampen ytrede han ikke et Ord.

En Vintermorgen i Begyndelsen af 1849, da vi tre Drengene var i Færd med at klæde os paa, bankede det paa Døren til Dagligstuen, og vor Pløjemands Søn kom ind for at sige os Farvel. Han var alvorlig, men frimodig og fattet. Hans

Stillingsmand var kaldt ind, og han maatte nu møde for sin Stedfortræder. Han kom uskadt tilbage, men hans Stillingsmand var blandt de faldne.

I Efteraaret 1848 afholdtes i Maltrups Vænge ved Saks-købing Fjord en Folkefest, der staar for mig som noget fuldendt med Hensyn til Pladsen, Udsmykning og Ordning, Musik, Sang og Taler og udmærkede sig ikke mindst ved den patriotiske Aand og Tone, der herskede under hele Festen⁸).

Gentagelsen næste Aar stod langt under den første Fest. Det var, som om alt var lagt an paa Mad og Drikke, Underholdning og Morskab.

Noget lignende var Tilfældet med to Sognefester i Skolens Lokaler til Ære for de hjempermitterede Soldater. Ved den første Fest i Efteraaret 1849 var Indgangen og Skolestuen pyntet med Flag og Grønt og Blomster. Soldaterne fik overrakt hver en Buket, ombunden med en rød og hvid Silkesløjfe. I Festsalen mødte de Portrætter af Kongen og af General Olaf Rye. Der holdtes Taler, som fulgtes af begejstrede Leveraab og Hurraer. Dansen gik livligt til Musik af et Firemands Orkester, og Beværtningen — Smørrebød og Kaffe og senere Punch — gik for sig med gennemført Orden og Hygge⁹).

Soldaterfesten det følgende Aar var langt ringere. Den savnede Nyhedens Interesse, og dertil begik Festkomitéen den store Fejl at give Adgang til alt for mange, saa at Trængselen forstyrrede baade Dansen og Selskabeligheden.

Naar jeg i Tankerne gennemlever de bevægede Tider, undres jeg over, at der ikke saas en eneste Flagstang og aldrig vajede et Flag ved vore Gaarde og Huse. Der gik lang Tid, før Flagene paa enkelte Steder blev hejsede paa Fædrelandets Mindedage eller ved glædelige eller sørgelige Lejligheder i Hjemmet eller i dets nærmeste Kreds.

Af Skoledrenge var vi nogle faa, der fik syet smaa Flag, mens andre lavede eller købte smaa Trægeværer. Mange anskaffede Kokarder til deres Kasketter, og i Stedet for de jævnlige Haandgemæng og Kampe mellem „Byskader“ og

„Strandpyttinger“ førtes der nu Krig mellem Danske og Tyske. Naturligvis vilde ingen frivillig være Tysker; men den sædvanlige Tælling eller Opramsning, naar der var Tale om at inddele i to Partier gjorde da Udslaget, og de stakkels Tyske trak gerne det korteste Straa.

I Skolens Sangtimer var der hidtil kun sunget Salmer. Nu sang vi: „Danmark, dejligst Vang og Vænge“, „Der er et yndigt Land“, „Kong Kristian stod ved højen Mast“, „Den Gang jeg drog af Sted“, „Holmens faste Stok“, „Gutter om Bord“ m. m.

Ogsaa i de andre Skoletimer faldt der Lejlighed til at styrke vor Fædrelandsfølelse og klare for os Betydningen af den Krig og Kamp, der var paatvunget Danmark.

Endnu maa jeg blandt Minderne fra 48 nævne vore Arbejder i Hjemmene til Bedste for Soldaterne, baade de sunde og de saarede. I vort Hjem saa vi Børn Moder strikke fra Morgen til Aften i flere Uger. Det var Trøjer og Strømper af svært blødt Uldgarn, og det var ikke faa Stykker, der leveredes fra Skolen for sammen med Uldtøj fra heje Sognet at sendes til Uddeling blandt Soldaterne.

At „pille Charpi“, som vi kaldte det, var et Arbejde, som ikke gentager sig, da der nu er sørget for en Masse Forbindspakker til Brug for det Tilfælde, at Danmark blev nødsaget til at hævde sin Neutralitet med Vaabenmagt. Til Charpi benyttedes rene hvide Hørlærredsklude. Nogle af dem var omtrent 3 Tommer i Kvadrat, og af dem blev Traadene lagt paa samme Led i Bundter; andre Klude var ca. 1½ Tomme i Kvadrat, og Traadene af dem blev lagt uden nogen Orden. Det forekom mig, at jeg opnaaede en ikke ringe Færdighed i dette Arbejde, og jeg tænkte tit paa, hvordan den Soldat saa ud, der skulde nyde godt af min Flid, hvor og hvor haardt han var bleven ramt, og jeg var helt glad og endog lidt stolt over min Andel i den store Pakke Charpi, som min Moder indleverede¹⁰⁾.

I Eftersommeren 1848 skød en Valmue op i et Buskads under et Æbletræ i et Hjørne af Skolens Have. Vi kaldte den Dannebrogsvalmuen. De fire Kronblade var røde og

havde ved Grunden en hvid aflang Firkant, saa at der dan-
nedes det smukkeste hvide Kors i den røde Grund. Vi
viste den til alle Besøgende; jeg bad endog en Lærer, der
gæstede os — han kom snart efter til Slesvig — om at
følge med for ved Lyset af en Lygte at se den smukke
Blomst. Mærkeligt nok lod min Bedstefader ikke nogen
Meddelelse om Dannebrogsvalmuen gaa til det lokale Blad.
Maaske var det, fordi vi noget senere læste en Beretning
om, at en saadan Valmue var set i en forladt Have, vistnok
i Dybbøl. Den vakte Opsigt, og man regnede dens Frem-
komst for et lykkeligt Varsel¹⁾).

Noter.

- ¹⁾ Vi giver her en Fortsættelse af forhenværende Overlærer Th. J. Han-
sens Barndomserindringer fra Hunseby. Siden sidste Artikels Frem-
komst i Aarbog VI er Forf. død (26. Jan. 1919). Selv nærede han
Tvivl om, hvorvidt hans Skildringer kunde interessere et større Pub-
likum. Med deres mange sikkert fastholdte Smaaagttagelser og med
den elskværdige Grundtone, der bærer dem, giver disse Skildringer i
al deres Jævnhed Tidsbilleder af en saa ejendommelig klar Kolorit,
at de vel er værd at fastholde gennem Offentliggørelse. De aflægger
desuden ofte Vidnesbyrd om en forbavsende skarp Hukommelse, den
Redaktionen ogsaa har haft Lejlighed til at beundre under hyppig
Brevvekslen med Forf., naar det gjaldt Oplysninger om Data fra hans
Barndomsegn. — Thomas Jensen *Jørgen Hansen* var født 31. Juli
1831 i Hunseby og var Broder til den kendte Opfinder og Forstander
for Døvstummeinstituttet, Malling Hansen. Efter Lærervirksomhed i
Hunseby og Skelstrup kom han 1876 til Ringsted, hvor han snart
blev Overlærer og almenagtet som overalt i sin Gerning. Han var
Translatør i Engelsk, og hans engelske Læsebøger nød megen Anseelse.
Red. Anm.

- ²⁾ Det af Forf. nævnte Møde ses ikke omtalt i „Lollands-Posten“. Der-
imod indeholder dette Blad under 21. Marts en Opfordring — under-
tegnet J. Wegener, G. Aagaard, H. Stampe, Knud Sidenius, Drejer —
til Møde i Maribo hos Gæstgiver Brabrand Mandag d. 27. Marts Kl.
12, for at man med hverandre kan „overveje og vedtage, hvad der
her fra Provinsen bør foretages for at værne om Danmark og det danske
Folks Frihed og Ære“. Om Mødet meddeler „L.-P.“, at det talte henved
10—1200 Deltagere. „Lensbesiddere og Husmænd, Indsiddere og Gods-
ejere, den fattige Daglejer og den rige Købstædbyrger gik derhen med

Følelsen om, at *Fødelandets* Ære og Frihed stod i Fare; dog én Mand, kun én eneste, tænkte og talte uden at være greben af Øjeblikkets *allerstørste* Alvor, og om vi end i næste Time delte denne Mands Anskuelse, maa vi dog nu beklage denne Misforstaaelse af Forsamlingens Tendens, der ikke var langt fra at forstyrre“. — I et senere Nr. skriver „L.-P.“ om denne Episode: „Der var rigtignok en Ordfører, som i dette Farens og Ærens Øjeblik talte mere om sin Stands Interesser og Ønsker end om Fædrelandskærlighed; men den Tillid, hans Parti hidindtil har haft til ham, har forladt ham fra den Stund. Den Indignation, hans ubetimelige Forslag har vakt i hele Stiftet, er det bedste Bevis paa Folkets klare Bevidsthed om dets Pligt imod Æren“. — De følgende Noter vil ved Uddrag af Lollands-Posten illustrationsvis hist og her ledsage Forf.s „Erindringer fra 48“ fra Maribo og Oplands Vedkommende. Red. Anm.

- 3) En Bekendtgørelse i „L.-P.“ for 9. April fra Tirsted, Skørringe og Vejleby Sogneforstanderskab giver en Forestilling om Landsoggenes Væbning og Øvelser. Det hedder: „Det bekendtgjøres herved, at vi i Thiersted, Skjørringe og Weilebye Sogne har foranstaltet en almindelig Væbning. Mange vaabendygtige Mænd have frivilligt meldt sig forsynede med Gevær; de øvrige indtil videre forsynede med Spyd og andre Vaaben. — Vagter ere udstillede fra Kramnitze Gad til Dragsminde, i Weilebye Kirketaarn og paa Christianssædes Altan. I Tilfælde af Angreb paa Kysten giver førstnævnte Signal med Blus, de næste ved Ringning med Klokkerne om Natten og ved Kimning om Dagen. — Disse Sogns Mandskab kendes paa en rød og hvid Kokarde paa Hovedbedækningen, og vi opfordrer herved de tilgrænsende Sogne i paakommende Tilfælde at bruge samme Kendetegn, for at man kan adskille Landsmænd fra Fjender. Slutteligen bemærkes, at vi holder Vaabenøvelser hver Søndag Eftermiddag fra 4 til 7, paa hvilken Tid der da vil høres nogen Skyden paa denne Egn“. Skrivelsen er undertegnet *Krebs*, Stedets Præst (der indtil 9. April i sit Pastorat havde indsamlet 608 Rdl. 12 Skill. i patriotiske Øjemed).
- 4) L. P. Søndagen 26. Marts 1848: Den allerhøjeste Befaling af 21. ds. om Indkaldelse af Frifolkene i Linien og Distriktshestene samt Infanteribataillonernes og Jægerkorpsernes 5 Aars Mandskab til *uopholdelig* at møde ved de to vedkommende Troppeafdelinger indtraf her til Stiftet Natten mellem Tirsdag og Onsdag ved Stafet til Stiftamtmanden, der øjeblikkelig skred til dens Iværksættelse.
- 5) Idag forkyndte et Opraab paa Gaderne, at et *frivilligt Korps* agtes organiseret (L. P. 30. Marts 1848). — Møde paa Maribo Torv i Torsdags d. 29. ds. Hr. Byfoged *Møller* oplæste Hs. Maj.s Opfordring af 28. Marts, som blev modtaget med Jubel og et ni Gange gentaget Hurra for Kongen; derefter bad Byfogden de tilstedeværende om straks at begynde paa Værket ved at lade sig indskrive som frivillige i Fædre-

landets Tjeneste. Indtegnelsen skete for tre Klasser af frivillige: ¹⁾ til Landets Forsvar; Deltagerne skulde ufortøvet øves i Vaabenbrug og være pligtige at møde ved Hæren paa Forlangende, ²⁾ til hele Stiftets Forsvar og ³⁾ til Byens Forsvar. Omtrent 100 Mand er tegnede; desuden bestaar i Forvejen et vel organiseret og uniformeret Borgerkorps (L.-P. 2. April 1848). I L.-P.s næste Nr. (4. April) indrykker *M. H. Wilhjelms*, *Øllingsøgaard*, og *C. Rosenørn-Lehn*, *Orebygaard*, paa Indbydernes Vegne en Opfordring til Oprettelse af et *ridende Skyttekorps* ved at man selv møder som frivillig eller stiller Jægere eller bidrager med Penge, alt snarest muligt, da de foreløbige Øvelser vistnok vil begynde allerede 8. April. — Senere hører vi, at det er Baron Wedell, der skal føre de lolland-falsterske Herregaardsskytter til Næstved. — Der har været nogen Gnidningsmodstand mellem de frivillige Korps i nogle Købstæder. Det viser et i L.-P. for 18. Juni indsendt Stykke, der er skrevet af et fornærmet Medlem af *Maribo* frivillige Korps. I Saksjøbing og Maribo tegnede ved første Opfordring, uden Hensyn til Stand, næsten alle unge Mænd sig til at deltage i Vaabenøvelser, men — skriver Indsenderen — da Maribo Korps forgangen var sammen med *Nakskovitterne* i Feltmanøvre ved *Pederstrup* saas, at fra Nakskov var det saa godt som Haandværksstanden, Korpsets Medlemmer bestod af, „som jeg fandt noget frapperende, da det vel næppe kan være andet end den gamle Slendrian at søge Adskillelse, der forarsager det i nævnte By . . .“

- ⁴⁾ Det synes unægtelig, som om det adskillige Steder er gaaet lidt sløjt med den *frivillige* Sognevæbning, og at de frivillige ofte har taget sig deres Pligter vel let. Saaledes maa en Skrivelse af 4. Maj (indrykket i L.-P. 16. Maj) fra Stiftamtmand *v. Jessen* og Kommandanten for Lolland-Falster og Møen, Oberstlieutenant *Fibiger*, udtrykkelig indskærpe Krigsministerens Indstruks om, at Forpligtelsen til at give Møde maa være saaledes bindende, at der i Farens Øjeblik kan gøres Regning paa den frivillige Væbning; Skrivelsen overdrager derfor Sogneforstanderskaberne at paase Krigsøvelsens rette Gang, i fornødent Fald at affatte disciplinære Bestemmelser, om Straffebøder m. v., og desuden at forelægge Sogneforsamlingen andre vigtige Foranstaltninger, saaledes Valg af Eksercermestre og Førere, Øvelsespladser m. v. — Da heller ikke dette hjælper og Skrivelsens nærmere Bestemmelser giver Anledning til talrige Misforstaaelser, maa Kommandanten, *Fibiger*, ud med en længere Henvendelse: „Til Landboerne paa Lolland og Falster“ (L.-P. 1. Juni). Han hæver først den Misforstaaelse, som synes at have været ret udbredt og givet Anledning til Betænkelighed ved af træde ind i de frivillige Rækker, at Vaabenøvelser under Distriktets Folkevæbning skulde medføre, at man blev udskrævet til Arméen; Indtrædelsen i Væbningen medfører netop ingen Forpligtelse til at forlade Distriktet og fægte uden for dette. Dernæst vender han

sig med Harme mod dem, der tøver, fordi de saa, at den Mand, der siger Nej til Væbningen, slipper fri for Besvær, og de derfor raisonerer som saa: „Hvorfor skulde da vi ville det, og herved paadrage os en Byrde, som han slipper for?“ Som om man med Rette kunde sige: „Naar den eller den er vrangvillig og ildesindet, hvorfor skulde jeg da ikke være det ligeledes?“ Og hvad nu disse enkelte vrangvillige angaar, saa er der til dem i en god Mening. Ikke alene, at der er al Grund til at foragte dem, siger Fibiger, men naar Landet først erklæres i Krigstilstand og Kysterne skal bevogtes, saa vil man for saa lidt som muligt at svække de til Landets Forsvar bestemte Stridskræfter netop fortrinsvis udtage arbejdsdygtige Mænd, der ikke har været i Folkevæbningen, til den besværlige Tjeneste som Kystvagter, og de kunne her netop blive udsat for de fjendtlige Skibes Ild!

7) B. d. v. s. Bjerre.

8) Om Sceneriet ved denne Fest meddeler L.-P. (19. Aug.): I Søndags holdt „Dansk Forening“ Sommermøde ved Maltrups Vænge. Selskabet samlede sig paa Saksjøbing Torv, hvorfra Toget med Musik, gaende eller kørende, drog til Skovene. Det meget smukke Vejr havde samlet et imod Forventning meget stort Antal Mennesker, imellem 2—3000. Pladsen, hvorpaa Mødet blev holdt, var uden Overdrivelse en af de smukkeste i vor Omegn, da den, beliggende ved Indsejlingen til Saksjøbing Aa, rundt om var indesluttet af smukke Skovpartier, hvori udskaarne Gange, som til dette Møde ved Ejerinden, Grevinde Gersdorff-Hardenberg-Reventlows Velvilje meget var forskønnede. Paa Pladsen var oprejst en med Grønt og Guirlander smykket Talerstol under en smuk Eg, fra hvis Top et meget stort Danebroge vajede, og under hvis Grene „Frederik den Syvende længe leve!“ var anbragt. Paa Talerstolen stod det nordiske Valgsprog „Enighed gør stærk“ dannet af Blomster og „D. F.“ (dansk Forening) af Lamper. Til Bekvemmelighed for det lige overfor liggende Baroni Guldborglands Beboere var en ca. 50 Alen lang Landgangsbro anbragt, hvorfra Baade gjorde Lystfarer i Aaen. „Festligt smykkede Beværtningstelte, syngende Vicekræmmere, rygende Kaffeledler, godt fyldte Madkurve manglede heller ikke“. — Pastor *Bloch* indledede med et længere historisk Foredrag og udbragte et „Leve“ for vor folkekære Konge og for vore tapre Krigere, begge besvarede med entusiastiske Hurra'er og med Kanonskud fra det paa den modsatte Side af Aaen anbragte Batteri. Derpaa fremsagde Købmand *Bøttern* en versificeret Opfordring, „Tapperheds Minde“, hvorpaa Taleren paa Talerstolen udhængte et himmelblaat Skjold med Indskrift „Til Tapperheds Minde“ over et nedenfor anbragt Bord, hvorved Indsamling af ca. 29 Rigsdaler skete (til Indsendelsen til Komitéen i København). Derefter optraadte Gaardfæster *H. Olesen*, der i et livligt Foredrag anbefalede Tilslutning til Rigets Grundlov og fraaradede den hidtil fulgte Kasteaand under Talerstolens Valgsprog „Enighed gør

stærk“, og af Købmand *Bøttern*, der sluttede sig til den foregaaende Taler i Ønsket om, at man vilde følge det nævnte Valgsprog, men saaledes, at man ej sluttede sig hverken til Haandværksforeninger, Adelsklubber, Husmandsvenner eller Bondevener. Til sidst talte Selskabets Stifter, Pastor *Krogh*, og i et af Humør og Alvor blandet Foredrag skildrede han det ønskelige i, at mange vilde slutte sig til „den danske Forening“. „Om Aftenen blev Skovens Spadseregange oplyste, som dog alt for tidligt blev afbrudt af den stærkt nedfaldende Regn“. — Jfr. Forf.s Omtale af Festen i Aarvog VII, S. 93 ff.

- “) At denne Fest ogsaa er falden i de hjemsendte Soldaters Smag, fremgaar af følgende Stykke, der er indrykket i L.-P. for 4. November 1849 og underskrevet af „samtlige til *Hunseby* Sogn hjemsendte Soldater“: Søndag d. 14. Oktober havde Hunseby Sogns Beboere ogsaa foranstaltet en Fest for deres hjemkomne Krigere. Det fortjener Paaskønnelse, at Hr. Skolelærer *Malling* i H. uagtet sin Svalgelighed havde overladt ikke alene Skolen, men ogsaa sine egne Værelser til dette Øjemed. Med Beredvillighed vare Beboerne imødekomne Forstanderskabets Opfordring, idet de gave Penge og Fødemidler, for at Festen kunde bringes i Stand. Grevinde *Knuth* skal have skænket 25 Rdl. Vor elskede Konges og Helten General Ryes Portrætter prydede Skolestuen, der desuden var smukt pyntet med Blomsterkranse og Guirlander, hvilket især skyldes Hr. Gartner *Brodersen* paa Knuthenborg; og Danebrogsflag, Geværer og Sabler, anbragte paa passende Steder, tydede hen paa, at det var en Fest for Krigere. Festen blev aabnet med Kanonskud, og under munter Dans og overflødig Beværtning gik Natten hen. Hr. Pastor *Gude* bød med faa, men hjertelige Ord i Beboernes Navn Soldaterne „Velkommen“ og udtalte deres Tak til Kriegerne; ligesom Fædrelandskærlighed havde besjælet dem i Striden for Fødelandet, saaledes var det og denne, der aabenbarede sig gennem Beboernes Taknemmelighed og Kærlighed til Soldaterne; mindede tillige om Dagens vemodige Betydning for dem, der forgæves søgte deres Sønner i de hjemvendte Kriegeres Rækker — dette Sogn har nemlig tabt tvende Sønner i Krig i Aar — og at enhver Soldat vilde have bragt det samme Offer, vilde have købt Danmarks Sejrsdag med sit Blod. — Medens de rigeligt fyldte Glas tømtes, blev Skaaler udbragte for Kongen, for vort elskede Danmark, for Soldaterne, for Sognet, for Forstanderskabet, for Hr. Pastor *Gude*, for Grevinde *Knuth*, for Hr. Skolelærer *Malling* og Familie, der med saa megen Opofrelse og Omhyggelighed havde taget Del i Tilberedelsen til Festen, for Hr. Gartner *Brodersen*, for Hr. Kammeraad *Petersen*, for Hr. Forvalter *Thaning*, Hr. Proprietær *Hoff* og for flere. Den Opmærksomhed, hvormed man imødekom Kriegerne, den Kærlighed og Samdrægtighed, der herskede i denne muntre og livlige Forsamling, gjorde, at enhver Soldat der følte sig saa inderlig glad og vel til Mode, og ofte hørtes

Ytringer, hvoraf det fremgik, at hele Selskabet delte Følelser med Soldaterne . . .

- ¹⁰⁾ L.-P. 18. April: Maribo. *Patriotisk Bidrag*. Herfra Byen blev med Pakkeposten afsendt til Arméen 100 Pd. Charpi og gammelt Linned samt 60 Stk. nye Skjorter. Indsamlingen heraf var foranstaltet af tvende Damer, og deres Opfordring har overalt mødt den største Redebønhed.
- ¹¹⁾ Disse Noter kan passende slutte med nedenstaaende Digt, der offentliggjordes i „Lollands-Posten“ 8. Nov. 1848. Digtet er forfattet af den kendte, originale Præst Peter Frederik *Schjøtt* fra Askø, fra 1849 en Tid Folketingsmand for Maribo-Kredsen. Samtidig med Offentliggørelsen lyser han efter en kyndig Mand til at sætte Musik til Sangen; i saa Fald skal han „med Fornøjelse fjerne de Vanskeligheder, som muligvis den særegne Rhythmus, ved Brugen af Trochæen og Dactylen, kan lægge i Vejen for Melodiens Velklang. Forøvrigt mener jeg, at Geniet nok vil finde Rede i denne, ikke almindelige Versrart, i Særdeleshed fordi samtlige Disticha i de forskellige Stropher ere aldeles regelmæssige og ensartede“:

Dansk Krigssang.

Vi hører vort Fødelands tunge Suk —
 Frygt ikke, Kjærmøder! Dine Sønner komme;
 I Vaabendragt Skaren er stærk og smuk,
 Med vajende Banner og buldrende Tromme.
 Farvel, I som følge ej kan eller maa,
 Det klingende Spil og Fanerne flyvende!
 Med Gud nu fra alle de Kjære vi gaae
 At slaae for vort Land og Kong Frederik den Syvende.
 Farvel! Farvel! Farvel!

Farvel, min Hustru med Barnet ved Bryst!
 Farvel nu, I gamle Forældre derhjemme!
 Farvel, min Fæstemø. Det er din Trøst,
 At jeg modigen følger kun Ærens Stemme.
 Til Brødre og Søstre, nu fjern eller nær,
 Vi vifter Farvel med Fanerne flyvende,
 Og falder vi — Brødre! da griber vort Sværd
 Og slaar for vort Land og Kong Frederik den Syvende.
 Farvel! Farvel! Farvel!

De trodse Kongen, de haane vort Sprog,
 — De myldrende Tyske fra Rendsborgerreden —
 De spotte vort højbaarne Danebrog,
 De plyndre ved Stranden, i Skoven, paa Heden!
 Som ærlige Stridsmænd vi skulle dem naae

Med klingende Spil og med Fanerne flyvende!
Vel ere de mange, vi ere kun faa;
Men Gud er med os og Kong Frederik den Syvende!
Hurra! Hurra! Hurra!

De hæрге og skænde de Danskes Hjem,
— De troløse Tyske med haanlige Miner —
Til Kamp da, I Danske, til Kampen frem,
Hvor Sabelen lyner og Tapkuglen hviner.
Bajonetten blinker i Kruttdampen graa.
Til klingende Spil og Fanerne flyvende;
Saa kommer i Guds Navn! Nu ville vi slaa
For Fædreland og for Kong Frederik den Syvende!!!
Hurra! Hurra! Hurra!

Askø, den 23. Oktober 1848.

F. Schjøtt.

Smaastykker.

Fra Pietismens Tid.

I Marts 1735 udgik en streng Sabbatsforordning, der bl. a. krævede, at alle skulde møde i Kirken baade til Højmesse og Aftensang eller lide Straf, naar ikke Sygdom eller anden lovlig Grund var til Hinder. En Søndag i Sommertiden s. A. havde „de Sieurs“ Peder Top, Johan Benniche og Matthias Husby pligtskyldigst været i Kirke i Nakskov; men ubetænksomt nok var de fra Kirken gaaet lige hen paa Apoteket, hvor der solgtes stærke Drikke, og hvor de blev truffne af Byfoged Andreas Rammel, der paaførte dem en Retssag i den Anledning. Man maa lade Politimanden, at han ikke gjorde sig skyldig i Persons Anseelse, for som Titlen „Sieur“ lader formode, var det tre Købmænd, og det endda af de allerflotteste. Peter Hansen Topp havde en ualmindelig stor Forretning i Nakskov, Joh. Benniche hørte til en rig Patricierslægt i Flensborg og havde et Aars Tid ejet Øllingsgaard ved Giftermaal med den forrige Ejers eneste Datter, men nu solgt Gaarden for at gaa ind i Forretningslivet, og Husby var en meget anset Ungkarl, der nogen Tid efter fik ja, da han friede til den rige Jørgen Neanders Enke i Maribo. I Politiforhøret oplyses intet usømmeligt om de anklagedes Færd paa Apoteket, og de nægtede afgjort at give Mulkt for Helligbrøde, hvorefter Byfogden æskede Amtets Resolution. Ogsaa Benniche gav i et Brev til Amtmanden en Fremstilling af Begivenheden. Han oplyste, at han en Tid for Svagheds Skyld (han døde Aaret efter) havde opholdt sig i Nakskov for at være nær ved Apoteket og bruge dets Medikamenter efter Provisor Meyers Raad, og hin Søn-

dag havde han været med Top i hans „lugte Stol at sidde i min Andagt“. Top, der havde indbudt ham til Middag, var ogsaa mat og svag efter en Rejse og dertil meget forkølet, hvorfor de efter deres Nødtørft tilsammen var gaaet ind paa Apoteket og havde hver købt for 2 Sk. Draaber i Kirsebærvand, — det var det hele. Amtmanden vaklede. Først havde han givet Paategning om, at Tiltale kunde bortfalde, men atter overstreget dette; det var betænkeligt at vise Lemfældighed i en Tid, da der allerede forelaa strenge Instrukser og flere kunde forventes, hvilket snart viste sig ved Forordningen af ²³/₁₂ s. A. om „nøjere Disciplin imod skandaløse Synder“, et Lovbud, der fremavlede det fæleste Hykleri; og her forelaa Fogdens Anklage for, at Købmændene havde givet Forargelse ved paa selve Maries Bebudelsesdag at gaa lige fra Højmesse til Apoteket i Stedet for at sende Bud, — nej, saa hellere have Ryggen fri. Amtmanden valgte da den Udvej at beordre Byfogden til at indsende Sagen til Kongens Afgørelse. Om Kongen virkelig kom til at afgive Kendelse vides ikke, men Begivenheden er jo i sig selv talende nok. Det var den Tid!

Viggo Holm.

Otte Jensøn Kuld.

Det er meget rigtigt, naar Redaktør *Haugner* i Aarskriftet for 1919 anfører, at der i *Købelev* Kirke findes en Kirkestol med *Otte Jensøn Kuld's* Navn og Aarstallet 1646. Men Hr. *Haugner* kunde have tilføjet, at Kirken bar ét Minde mere om hin Mand, nemlig hans Gravsten. Den findes i Vaabenhusets Gulv, er ganske glat uden nogen som helst Prydelse, men bærer Indskriften: „*Otte Jensøn Kuld, som døde 1677 den 10. November*“⁽¹⁾.

Hans Rasmussen.

Jubelfest-Gudstjeneste i Nr. Vedby Kirke d. 1. Januar 1801.

I Aaret 1798 begyndte daværende Sognepræst for Nr.

Vedby og Nr. Alslev Menigheder paa Falster, Provst Henric Christopher *Glahn*, Riserup, at nedskrive en Del „Mærkværdigheder“, som han kaldte dem, i sine Kirkebøger, og følgende Bidrag er hentet derfra.

Provst Glahn var en Præstesøn fra Jylland, født 1738. Han var en højtbegavet og meget virksom Mand, der gerne vilde skrive og altid førte en klog og klar, men ofte lidt bidende Pen. I 6 Aar var han Missionær i Grønland og udarbejdede der mange Skrifter, som var til stor Nytte for Grønlænderne. Senere blev han Præst i Norge, derefter i Tingsted paa Falster, fik Professortitel, blev Provst og til sidst Sognepræst for Nr. Vedby og Nr. Alslev Menigheder med Bopæl i Riserup, hvor han døde 27. Juli 1804.

Sine Kirkebøger begyndte han saaledes:

„Nørre Vedbye og Nørre Alsløv Kirkes Ministerialbog begyndt af Henric Christopher Glahn, Professor i det grønlandske Sprog ved det kgl. kiøbenhavnske Universitet, Præpositus honorarius og Sognepræst for Nørre Vedbye og Nr. Alsløv Menigheder, samt Medlem i det kgl. norske Videnskabernes Selskab“.

Efter en længere „Fortale“, hvori han begrunder, hvorfor han vil nedskrive forskellige Begivenheder, følger saa (i moderne Retskrivning) hans „Mærkværdigheder“, fornemlig Falster og i Særdeleshed Nørre Vedby og Nr. Alslev Menigheder vedrørende:

Jubelfest-Gudstjeneste. 1. Januar 1801. Om vi nu i Dag først indtræde i et nyt Aarhundrede eller samme Aarhundrede begyndte 1. Januar 1800, derom er Meningerne forskellige. Dette mener jeg, at naar et Barn er et Aar, har det allerede levet i 365 Dage, og saa snart det fylder sit første Aar, begynder det straks paa et andet. Frederik den 4de højtideligholdt ogsaa Aaret 1700 som Jubelaar. Den Mening, som har faaet Overhaand denne Gang, var denne, at vi i Dag træde ind i et nyt Seculum og begyndte nu det 19de Aarhundrede. Da Kongen indsaa, at den sædvanlige Tekst paa denne Dag ikke var passende til Jubeltekst, saa tillod Hans Majestæt Præsteskabet da at vælge selv Tekst paa

denne Nytaarsdag og selv forordne, hvad Salmer de vilde have sunget af den paa hver Sted brugelige Salmebog.

Mig forekom det, som Kongen ikke havde noget imod, at Præsterne gjorde denne Dag saa opbyggelig og højtidelig som de bedst kunde, aleneste, at de sørgede for, at det, som blev sunget, var noget Menigheden kunde høre. Da nu ogsaa Epistlen og Kollekten var lige saa lidt som Evangeliet passende til Jubelfesten, saa besluttede jeg at indrette Gudstjenesten paa denne Dag saaledes, som jeg troede, at det kunde ske, efter Omstændighederne her, til største Opbyggelse og gøre mest Indtryk paa Menigheden. Til den Ende begyndte uden forudgaaende Læsning i Kordøren Gudstjenesten med „I Jesu Navn skal al vor Gerning ske“.

Jeg gik derpaa til Kordøren og oplæste 4., 100. Derpaa blev sunget „Lover nu Herren“.

Efter en kort Bøn forklarede jeg for Menigheden kortelig Hensigten af vor Sammenkomst, og hvad Jubelfest egentlig vil sige. Derpaa — i Stedet for det sædvanlige Julevers „Et lidet Barn saa lystelig“ —, blev af 6 dertil bestemte Sangere og Sangerinder, som nu udtraadte af deres Stole, og hvoraf de to stode i Kordøren og de øvrige 4 nedefter, afsunget tre Gange dette af mig forfattede Vers:

Lov være dig, o' gode Fader,
 Som troner højt i Himmelen.
 Lov være dig for dine Gaver
 Og for Du altid var min Ven.
 Fra dette Land, fra dette Rige,
 Ak! At Du aldrig vilde vige.
 Nej! Fader udi Himmelen
 Du er, Du var, Du bli'er vor Ven.

Den Tekst, der blev prædikeret over, og som Søndagen forud var, ligesom Salmerne, tilkendegivet, var tagen af Davids 4, 145^{3, 4}: Herren er stor og saare priselig og Hans Mægtighed er uransagelig. En Slægt skal bevare dine Gerninger for den onde og Du skal forkynde din Vælde. — Efter Prædikenen blev sunget „Guds Godhed ville vi prise“.

Imedens det sidste Vers af denne Salme blev sunget, traadte atter Sangerne ud og afsang følgende, ligeledes af mig forfattede Vers:

Halleluja! Halleluja!
 Lov, Pris og Ære Dig,
 Lov, Pris og Ære Dig,
 Alfader! — og — vor Frelser,
 Som os saa naadig ledede
 Paa Livets Vej,
 Du svigter ej.
 Hjælp os at følge den,
 Hjælp os at følge den.

Bevar, o' Gud! Din Salvete,
 Vi bede Dig derom;
 Thi han er god og from.
 Bevar hans Søn! Bevar hans Folk,
 O Jesus! vær Du selv vor Tolk.
 Saa hører vi,
 Saa glædes vi,
 O! Gud! Halleluja!
 O! Gud! Halleluja!

Halleluja! Halleluja!
 Du Gud er Fredens Gud,
 Vor Gud er Fredens Gud,
 Giv Fred for alle og enhver,
 Som Freden ønsker og begær,
 Giv alle Brød
 Og Hjælp i Nød
 Og Held! Halleluja!
 Og Held! Halleluja!

Halleluja! Halleluja!
 Du rene, du vor Gud,
 Og du er vores Gud.
 Vi glade er og sjunge fro,

Fordi du gav os Fred og Ro.
 Vær Du vor Ven
 Paa ny igen.
 Giv Held! Halleluja!
 Giv Held! Halleluja!

Da det sidste Vers af denne Sang blev sunget, gik jeg ned i Kordøren og stillede mig mellem Sangerne, og da de havde endt, blev den ganske Gudstjeneste sluttet med Velsignelsen, som blev lyst over Menigheden fra Kordøren uden Sang.

Før Tjenesten begyndte, blev Afskrifter uddelte i Stolene til den allerede forsamlede og for det allermeste vel pyntede Menighed. — Sangerne var Hr. Candidat i Ministeri Westerboe, min ældste Søn ligeledes Cand. i Minist. Adam Wilholdt Glahn og 2de andre Studenter Johan Henric Wolchersen og min Søn Poul Egede Glahn. — Sangerinderne mine Døtre Inger Kirstine Glahn, gift Budtz, og Pauline Marie Amalie Glahn.

Helene Strange.

Fra Vaalse.

Paa Vaalse ligger udflyttet fra Byen imod Syd en Gaard kaldet Borregaard; denne Gaards Jorder løber ud i en Spids eller Nakke i Vaalse Vig og imod Øst. Paa denne Odde har der i Middelalderen ligget en Borg, hvorom Sagnet lyder, at der boede Kongen af Vaalse, og han laa i Strid med Dronningen af Bogø (ud for Stubbekøbing), og Dronningen af Bogø bad om Fred, til hun fik saaet Bo (Bøg) og det var blevet stort; derfra Navnet Bogø. Paa Øens nordlige Side ses Rester af en Borg i Nærheden af Stranden, og der skulde Dronningen have boet.

I Halvfjerdsere har jeg deltaget i en Undersøgelse af Voldstedet paa Borrenakke, Vaalse. Vi fandt nogle Mønter, samt forskellige andre Genstande. Det kunde skønnes, at

Borgen i sin Tid har været brændt ned; der var kun Grunden tilbage.

J. Olsen.

Soldaterbreve.

Kjøbenhavn, d. 20. december 1849.

Forbundne Ven!

Der tilbydes mig en saa god leilighed til at faa det fridt sendt hiem saa Jeg kan Ei undlade at tilskrive dig nogle linier for at lade dig vide hvorledes jeg har det. Jeg har været Syg end 14 Dage men er Gudværeløvet da paa Ben igjen og er nogenlunde. Jeg venter hver dag paa Marchordre til at Gaae til Als igjen, for nogle dage siden da troede jeg nu at alt skulde ind for her var saa mange som Reiste her fra. Og Gud ved hvorlænge det kan vare før vi skal afsted. Gud Give Jeg kunde blive her i min Condition for jeg har det saa Godt som jeg kan ønske mig og mine Herrer ønskede det ej mindre de taler hver Dag om at de Gjerne saae de kunde beholde mig hjemme og jeg kan sige at Jeg næsten kan gjøre og lade som jeg selv vil og har det saa Godt i en hver Henseende som jeg kan vente at faae og kunde Jeg blive der skulde Jeg aldrig ønske mig end bedre stilling i mit liv. Jeg laae Syg i min Condition og der kom Dochder til mig og de Pleiede mig som Forældre. Jeg kunde ikke være Pleiet beder af min Egen Moder. Jeg har hørt at min Broder han er Reist til Als endskiønt Jeg ei har faaet Brev fra ham i lang tid og maaske Jeg har Ordre før du faar dette. Jeg gruer meget for at komme derover om Vinteren for saa faar vi vist næppe vort hjem at se mere og det var vel ogsaa det bedste for os dersom disse tider skal staa længe. Jeg legger et Brev her i til Sivertsens Mas vil du gid ham det. Jeg beder at hilse Pigerne og Rasmus fra mig og alle Gode venner. Jeg haaber at du nok sender mig Bud naar Jeg skal afsted nu vil jeg ende min Ringe skrivelse med den Bøn at Gud snart vil give os Fred saa skal Jeg snart Besøge dig og du

skal ei nyde Skam af at du styrkende mig til at Reise det var mit vel for Gud ved hvad jeg ellers havde blevet til, til Slutning hilses du og Grethe paa det venskabeligste fra mig lev vel det ønskes af mig din til forbundne ven.

Christian Nielsen
Byskov Skov
stedse forbundne.

Udskrift:

Til Gaardmand Jens Nielsen Degn i Stubberup paa Falster. Med Godhed besørget.

Kjøbenhavn, den 20. i den 12. maaned 1849.

Stedse forbundne Ven!

Der tilbyder sig saa God leilighed saa Jeg kan ei undlade at tilskrive dig et par Ord for at lade dig vide hvor dan Jeg og Marie har det. Jeg har nemlig været Syg en 14 dage men er da nu paa ben igjen. Jeg laa i min Condition og de holt Dogter til mig samt Pleiede mig saa jeg aldrig kunde faae det bedre. De ere saa bange for at Jeg skal af sted og de vil saa nødig af med mig saa vel som jeg og saa selv vil nødig. Jeg er nu nogenlunde vel og Marie skal Jeg hilse dig og Kirsten og Gratulere Jer til Jeres Brølup. Jeg frygter for at vi snart bliver indkalt og maaske før dette kommer hjem til dig for her Reiser en hel Del hver Dag og det ser bedrøvelig ud skal vi derover nu saa vil der vist ei mange af os vende tilbage igjen. Jeg kan nu lade dig vide at min store Kulsvier Kjæreste hun er paa Gode veje og har havt Brølup i disse Dage med den Tjener som var hos Grev Raben da hun var der og da slos di. Gud ved om de kan forlis ellers faar han vist dada men det faaer være deres Sag. Gudsked lov at Jeg da ei kom i nærmere Selskav med hinde nu har Jeg faaet mig en Rask Lille Pige som kun er 20 Aar nu ved Jeg ei mere at fortelle dig denne Gang og maa ende af mangel paa Nyheder.

Giv Gud at vi enda kunde blive hjemme til Marts saa faaer alt gaae som det bedst kan for vi er vis paa at komme derover hils alle gode Venner fra mig og lad mig snart

høre lidt fra Eder. I hilses fra mig og Marie paa det venkabeligste som Broder og Søster levvel for besindig og Gud lede eder Fjed frem til held. Lev vel for stædse det ønskes af mig Eders til døden tro og hengivne Ven.

Christian Nielsen

Byskov Skov

Din stædse forbundne Ven.

Udskrift:

Til Ledvogter Mas Jensen Sundbye ved Hanov Skov paa Falster. Med Godhed besørget til dig.

Helene Strange.

Noter.

- ¹⁾ Red. har i øvrigt fra Hr. Redaktør *Haugner* selv modtaget en Tilføjelse til hans Artikel fra i Fjor. I denne Tilføjelse meddeler Hr. Haugner dels, at han i smaalandske Registre har fundet Otto Kuld's Udnævnelse til Herredsfoged i Lollands Nørre Herred, dateret 3. November 1662, samt 15. Dec. 1677 Udnævnelsen af Niels Steffensen til Herredsfoged efter Otto Jensen Kuld, der ved Døden er afgangen, — dels Tilstedeværelsen af en beskeden Ligsten i Købelev Kirke, der bærer som Indskrift foruden Kuld's Navn: som døde 1677, den 10. November“.

Fra Bogverdenen.

De, der gerne vil følge med i, hvad der fremkommer af historisk Stof om vort Stift, vil i Aar have adskilligt værdifuldt at opnotere. Ikke saaledes at forstaa, at der er udkommet større Monogrfier i en eller anden Retning særlig om vore Forhold — Torkild Gravlunds bebudede Bog om Løllændere og Falstringer er endnu ikke kommet paa Tryk, medens denne Oversigt skrives. Det ny Stof maa, til Tider lidt møjsommeligt, hentes frem fra historiske og arkæologiske Afhandlinger, der omhandler hele Landet.

I Historisk Fællesforenings Tidsskrift „Fortid og Nutid“ gav cand. mag. *Gunnar Knudsen* for nogen Tid siden (Andet Bd., 1—2 Hæfte, 1918) en fyldig Redegørelse for „De danske Matrikler og deres Benyttelse ved historiske Undersøgelser“. Han gennemgaar her det mægtige historiske Stof, der ligger gemt i vore Matrikler, Landgilde-Matriklen og Amtstue-Matriklen 1664, Landmaalings-Matriklen 1688 og Matriklen 1844 m. v. Han viser f. Eks., hvor mange økonomisk-statistiske Oplysninger der kan drages frem af Amtstue-Matriklen. Vi lærer her at kende Ejerne og Brugere af Danmårks Jord — en stor Del gamle Befolkningsnavne —, Antallet af Gaarde efter indbyrdes Størrelse og Landgilde, Tallet paa Huse med og uden Jord, Kornsorternes Fordeling Landet over m. v., og vi faar at vide, at Takseringen af Hovedgaardene, som dengang var taget med som Skattekilde lige saa vel som Bondejorden, men i øvrigt endte med at blive skattefri, foregik langt lempeligere end for Bøndergodsets Vedkommende. Til Takseringen af Hovedgaarden maatte man holde sig til Udsæden, til Bøndergodsets Skatteudskrivning: Landgilden. Havde man imidlertid ogsaa for

Bondejorden benyttet Udsæden, vilde dennes Hartkorn være blevet langt ringere, end det blev. Et Eksempel fra Stubberup i *Tingsted* Sogn gør dette indlysende. Rasmus Lauridsen Kobbernafl i Stubberup kom paa Grundlag af sin Landgilde (4 Skp. Rug, 4 Tdr. Byg, 2 Tdr. Havre, 1 Lam, 1 Gaas, 2 Høns) til at svare efter 6 Tdr. Hartkorn; efter Udsædsberegningen vilde hans Gaard kun være bleven sat til 2 Tdr. 1 Skp. Han kom altsaa til at svare omtr. 3 Gange saa meget som efter Udsæden.

For den, der vil udnytte noget af det historiske Stof, der knytter sig til Matriklerne, til stedlig Forskning, vil Gunnar Knudsens Afhandling være en ypperlig Vejviser. Og Hæftet staar til Tjeneste her ved Redaktionen, hvis man da ikke foretrækker at blive Abonnent paa det prisbillige Tidsskrift (se Aarbogens Omslag).

G. Knudsens Afhandling er metodisk og overlader andre at behandle Stoffet. Vi har i tidligere Aarbøger under „Bognyt“ gjort Rede for forskellige Afhandlinger, der gennem en saadan Stofbehandling har kastet interessant Lys over agrarhistoriske Forhold ogsaa paa Lolland-Falster. Saaledes Professor Arups Oversigt over Bebyggelsen og Brugen af dansk Jord indtil de store Landboreformer og Docent, Kontorchef Henrik Pedersens „Nogle Træk til Belysning af Hovedgaardsbedriften i sidste Halvdel af det 17. Aarh.“, og vi benytter her Lejligheden til gøre opmærksom paa en tidligere udkommen, fortrinlig Afhandling af samme Forfatter, „Udsæden og det dyrkede Areal paa Falster“, fra Historisk Tidsskrift.

I sin Afhandling skrev Gunnar Knudsen under Omtale af Landmaalings-Matriklen 1688: Markbøgerne er som økonomisk statistisk Materiale af en enestaaende Betydning, fordi de giver os et Helhedsbilled af Landets Tilstand paa en Tid, da Jordfællesskabet raadede, og som Kilde til Landbrugets Historie bliver de derfor af uvurderlig Betydning. — Naar man læser den Afhandling, som vi nu henleder Opmærksomheden paa, sander man disse Ord og faar et levende Indtryk af baade, hvor grumme meget Guld der kan

udvindes i disse Lejer, og hvor store Arbejdsomkostninger der gaar med dertil. Saa meget mere som vi gennem denne Afhandling føres ind i selve Værkstedet og stilles Ansigt til Ansigt med et myldrende Materiale af Enkeltdata, der for den læge Læser til Tider synes at lukke sig sammen til et uigennemtrængeligt Vildnis, som Forfatteren imidlertid viser Vej igennem.

Den nylig udkomne Afhandling hedder „Nogle Oplysninger og Bemærkninger om danske *Landsbyer*“ og er skrevet af *Henrik Larsen* i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie“ (III, 8 Bd., 3.—4. Hæfte, S. 177—293).

H. Larsen bygger paa Opmaalingerne til Matriklen 1688. Hans Materiale er dens 1850 Protokoller, først og fremmest Markbøgerne, dernæst Taksationsprotokollerne for Skove m.v., Modelbøgerne og selve Matriklerne, og det er nu hans fornemste Opgave at klare den Maade, hvorpaa Agrene i Ager-skifterne og Vangene fordelte sig mellem Landsbyens Gaarde, for ad den Vej at udfinde de forskellige Grundsætninger, hvorefter Fordelingen er foretaget, og denne Fordelings historiske Lag lige fra den graa Oldtid til op i det 17. Aarh.s Slutning. Med Udgangspunktet 1688 befinder vi os jo i Fællesskabets Tid. Det vil altsaa sige, at den enkelte Gaards Jorder er fordelt rundt om i de tre (eller flere) Vanges Ager-skifter, ofte én i hvert Skifte, og at hver Landsby har en Mængde Ager-skifter, hvert Ager-skifte (Aas) en Mængde Agre, saaledes at der kan blive Landsbyer med ca. 1000 Agre. Der skal da for hver Landsby holdes Rede paa alle disse Agres Form, Størrelse, Ejerforhold, indbyrdes Beliggenhed etc. etc., for at man kan naa til et Helhedsbilled.

Allerede Marknavnene, Navnene paa Ager-skifter og Aase (der kan være 100—200 forskellige Navne for hver Landsbys Jorder) aabner interessante Perspektiver. Ofte dunkle, til Tider uddøde Ord er disse Navne en rig Kilde for Sprog-historien og derigennem ogsaa for vor kulturhistoriske Viden; de har desuden ofte, som det er paaapeget, Betydning ved deres ægte danske Klang. Tager vi som Eksempel Møllemarken i *Vindeby* Sogn paa Lolland, finder vi følgende

Navne paa Agerskifterne: Tofterne Skift, Vaagese Agre, Mellemby's Agre, Moseager, Suogel Sten Agre, Gnyllebeck Ager, Haffrebiørg Skift, Flintbiørg Agre, Øverste Flintagre, Brød-agre, Pasemoeseager, Skoufballe Toft.

I sin Afhandling har Forf. udvalgt 4 Byer til nøjere Beskrivelse. Det træffer sig nu saa heldigt, at de 3 af disse ligger paa Lolland-Falster: *Horbelev* og *Bregninge* paa Falster og den forannævnte *Vindeby*. 1682 var *Bregninge* Jorder fordelt i 3 Vange med i alt 35 Agerskifter og 740 Agre, hver Bonde med som Regel kun 1 Ager i hvert Agerskifte; i *Horbelev*, der ogsaa havde 3-Vangs Brug, fandtes 53 Agerskifter og 1007 Agre, ligeledes hver Gaard gerne med kun 1 Ager i hvert Skifte; men medens Gaardene i *Bregninge* fulgte efter hinanden stedse i samme Rækkefølge i de forskellige Agerskifter, var dette ikke Tilfældet i *Horbelev*, trods en vis Regelmæssighed paa nogle Omraader; i *Vindeby* endelig med dens 5 Marker (Vange) synes Agerfordelingen ganske vilkaarlig og uden Plan. Ser man nøjere efter, finder man dog en Fordelingsplan, men blot forskelligartet i de tre Byer. *Bregninge* Mark var „solskiftet“; Solskiftet, der omtales i Jydske Lov, synes at betegne en Agerfordeling, som, begyndende med Tofterne inde ved Byen, gav den sydøstlige Gaard (o: den, som sagdes at ligge nærmest Solen) første Part i Skiftet og derefter „med Solen“ de andre Gaarde deres Part, og saaledes at denne Rækkefølge nøjagtig gennemførtes ved Fordelingen ude i Marken og dens Vange uden for Tofterne; som Solskiftet fremtræder i Landsbyerne, er det karakteristiske for det, at Gaardene ved Agerfordelingen i alt Fald stedse skulde følge efter hinanden i samme Rækkefølge, og denne Rækkefølge skulde være bestemt af Gaardens Beliggenhed i Byen. Det for *Horbelev* ejendommelige var dette, at Gaardene var fordelt i 6 lige store Dele eller Grupper, ganske svarende til de 6 Bol, som Falster-Listen i Kong Valdemars Jordebog anfører for *Horbelev*; de enkelte Gaarde inden for disse 6 Grupper („Bol“) havde stadig deres Agre i samme indbyrdes Rækkefølge, men Gruppernes indbyrdes Orden var forskellig i de

enkelte Aase. — Den tilsyneladende vilkaarlige Agerfordeling i *Vindeby* finder man i mange andre Landsbyer paa Lolland, f. Eks. Hillested, Bregninge, Utterslev; men bag Uregelmæssigheden ses som et ofte tilbagevendende Træk, at der i Byen var Gaardgrupper, der stedse eller hyppig havde deres Agre liggende sammen; nogle af disse Agre var desuden solskiftede.

Ud af dette Ager-Kaos mener Forf. at kunne udskille i alt Fald *tre forskellige Typer* for Agerfordeling af Udmarken, d. v. s. Fællesmarken i Modsætning til de ved Gaardene liggende Tofter, der var Særeje. Medens det maa antages, at Agerjorden, Udmarken, oprindeligt blev omfordelt aarlig eller periodisk mellem Byens, Ejerlavets, Medlemmer, kom der omsider en fast Agerfordeling, hvorved hver af Ejendommene fik tildelt *flere sammenhængende Agre* i hvert Agerskifte. Dette er den første Type. Omkring Aar 1000 blev en ny Agerfordeling indført af Hensyn til Ledingen; Byerne inddeltes i lige store Grupper af Gaarde, Lægder, *Bol*, og hvert Agerskifte blev delt mellem disse Bol i lige brede Dele, og hver Boldel i Agerskiftet blev saa atter fordelt mellem de Gaarde, der havde Part i Bolet, efter faste Regler. Senere ved Jydske Lovs Tid blev der saa i Jylland indført en ny Agerfordeling, det tidligere omtalte *Solskifte* — den tredie Type —, der efterhaanden ogsaa naaede frem i andre Dele af Landet.

Paa Lolland-Falster er *Vindeby* da et Eksempel paa den første Type, den ældste faste Agerfordeling, Horbelev repræsenterer den anden Type, medens Bregninge har Solskiftets Agerfordeling.

Hvorledes er Forskellen mellem disse Byer fremkommen? Oprindeligt maa Forholdene dog antages at have været ens paa Lolland og Falster. Efter Forf.s Opfattelse er det gaaet til paa omtrent følgende Maade: Bolinddelingen, der som anført sandsynligvis er indført i Vikingetiden, forudsatte Tilstedeværelsen af en Art Godsejerstand, der under en kraftig Konges Ledelse kunde gennemføre denne Lægddeling, der i høj Grad stred mod Selvejrbøndernes Interesser. Naar Bolinddelingen

saaledes har kunnet gennemføres i Horbelev og andre Steder paa Falster, men ikke paa Lolland, skulde det ligge i, at Lolland omkring Aar 1000 havde en indflydelsesrig Stand af Selvejerbønder, men Falster ikke. Den Forskydning i Ejendomsforholdene hen imod Bøndernes Selveje, der spores under Overgangen fra Oldtid til Middelalder, skulde for Falsters Vedkommende først være indtraadt *efter* Bolinddelingens Indførelse under Vikingetiden, idet senere Vendernes Plyndringer gjorde en Mængde Gaarde paa Falster herreløse og øde, og af disse til Kongen hjemfaldne Gaarde blev da en Del overladt Bønderne til Selveje for at faa dem opdyrkede. Paa Lolland synes derimod Overgangen til Selveje at være foregaaet før Aar 1000. Støttet paa Oplysningerne fra *Sædinge*-Runestenens Indskrift, der viser, at Sveer i Slutning af 10. Aarh. har været bosatte paa Lolland, opstiller H. Larsen den Formodning, at disse Sveer atter snart er blevet fordrevet, og Øen er da overgaaet dels til de forjagede gamle Ejere, for saa vidt de ikke var forsvundne, dels til Kongen eller de forrige Fæstebønder, der da er blevet Selvejere eller snarere Arvefæstere under Kronen. Vindeby (og en Række andre lollandske Byer) skulde saaledes fremvise Landets oprindelige faste Agerfordeling, dog naturligvis overgroet af senere Tiders Ændringer, saaledes bl. a. ogsaa Solskiftningen for flere Agres Vedkommende. Dette Solskifte fik i det hele en Del Udbredelse ud over Jyllands Grænser, fordi der følte Trang til en mere regelmæssig Agerfordeling, saaledes som den f. Eks. blev det i Bregninge.

Forfatterens Undersøgelser fører ham ogsaa under en minutøs Gennemgang af Tofterne ind paa Spørgsmaalet om *Landsbyens* Udseende og *Form*. Han rokker ved P. Lauridsens Inddeling af Landsbyerne efter deres Form i de tre Hovedtyper: ¹⁾ Rundbyen (særlig den sjællandske Øgruppe og Østjylland, ²⁾ Langbyen med de 2 Rækker Gaarde (særlig Sydjylland, Slesvig, store Del af Fyn — H. Larsen tilføjer: Lolland) og ³⁾ *Terrainbyen*, der, bestaaende af én Række Gaarde, findes mere eller mindre udbredt over hele Landet. Efter Forf.s Formening skulde den danske Landsby

oprindelig have bestaaet af *én Række Gaarde*, der paa den ene Side havde deres Tofter, paa den anden Side det udyrkede Areal.

Der kunde fremdrages mangfoldige andre interessante Enkeltheder, men vi maa nøjes med at henvise til selve Afhandlingen, idet vi dog belaver Læseren paa, at den just ikke er til at løbe igennem i en Fart til Rekreatationsbrug i en ledig Time. Afhandlingen viser en lykkelig Forening af Myreflid og Skarpsindighed. Selv om dens Resultater maaske baade her og der kan være omtvistelige, har den indvundet nyt Land for Forskningen. —

I „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed m. v.“ 1918 findes der et Par andre Afhandlinger, der endog udelukkende har lollandske Forhold til Emne. Det er Læge *J. P. Rasmussens* „Affaldspletter fra Stenalderhugning“ og Museumsinspektør Dr. phil. *K. Friis Johansens* „Affaldspletterne ved Thorsø Strand“. Der vilde have været al Grund til her at komme nærmere ind paa disse Afhandlinger, hvis det ikke havde været saa heldigt, at førstnævnte Forfatter i sin Afhandling „Fra Lollands Stenalder“, der findes trykt i nærværende Aarvog, selv havde gjort Rede for disse lollandske Fund, som han er Ophavsmanden til. En af disse Affaldspletter fra Thorsø Strand vil kunne studeres i Maribo Stiftsmuseum, hvor den nu er opstillet med ledsagende Forklaring.

De lolland-falsterske *Kirker* danner en saa smuk og ejendommelig Gruppe, at det vel er værd at faa nøjere Rede paa dens Stil og Bygningsmaade fra kyndig Haand. Det af Kirkeministeriet 1919 udsendte „*Danske Teglstenskirker*“ (1918) giver ypperlige Bidrag hertil. Det er et stort Værk i Folio bestaaende af 53 Plancher med Beskrivelse efter Opmaalinger, udførte paa Kirkeministeriets Foranstaltning af en Række Arkitekter: V. Koch, Th. Henningsen, Gerh. Poulsen, M. Clemmensen m. v. under Ledelse af H. Storck, med Tekst af Mogens Clemmensen. Vort Stift har en endog meget rigelig Part i dette Arbejde. Af Værkets 12 Kirker er nemlig 8 lolland-falsterske: *Eskildstrup, Hillested, Nordlunde, Sædinge, Skovlænge, Stokkemarke, Tirsted*

og *Østofte* Kirker. Desværre har man maattet udskyde en Oversigt over de væsentligste Ejendommeligheder ved de danske Teglkirker til et senere Værk. Men den omhyggelige Beskrivelse af hver enkelt Kirke, ledsaget af en Mængde smukke Tegninger af Kirkernes Ydre, Plan, Snit og Enkelt-heder — f. Eks. for Tirsted Kirke alene henved en Snes paa 5 Plancher — giver et særdeles godt Indblik i de opmaalte Kirkers Bygningshistorie; saaledes f. Eks. m. H. t. Overgangsstilen med dens Tilløb hen imod det gotiske (bl. a. Hillested) og den for Lolland-Falster ejendommelige Vinduesform: en fra Soklen udgaaende Halvsøjle-Licen under Vinduet (Nordlunde m. v.) o. s. fr.

Et meget specielt Emne er behandlet i Museumsinspektør *Jørgen Orløks* for Samlere og Museumsfolk saa uundværdlige Haandbog „Danske Guldsmedes Mærker“ (Anden, meget forøgede Udgave af Bernh. Olsen: De københavnske Guldsmedes Mærker, udg. af dansk Folkemuseum 1919). Der foreligger dog yderst faa Oplysninger om lolland-falstersk Guldsmedekunst. Vi maa nøjes med Stempelmærker fra Saksøbing, saaledes et Guldsmedemærke med Bymærke tillige (sammenslynget S. A.), og Aarstallet 1696 paa en Øreskaal, der er havnet i Herning Museum, og dertil nogle faa Guldsmedenavne, fra Maribo (Christoffer 1593, Peter Jacobsen 1698) og Nykøbing (Anders Jensen 1698 og Jac. Synderberg, der fik Privilegium 1729). —

Medens de hidtil nævnte Afhandlinger og Værker efter hele deres Udgivelsesmaade henvender sig til snævre Kredse, sjælden overhovedet omtales i Dagbladenes under Aktualitetens Tegn sammensatte Spalter, men jo ikke des mindre i det stille og lange Løb faar deres Nyttenvirkning ogsaa i videre Kredse, har det Værk, vi nu gaar over til, en ret bred Publikums-Basis, og dets Tilværelse er med Rette ved Presens Hjælp banket ind i Offentlighedens Bevidsthed.

Det stort anlagte Pragtværk „*Danske Herregaarde Aar 1920*“ er dog ved sin „Fornemhed“ beregnet paa et temmelig købedygtigt Publikum. I stilfuldt Udstyr, med Mængder af smukke Illustrationer præsenteres en Række af vore ejen-

dommeligste Herregaarde for Læseren. Redaktionen har knyttet adskillige af vore bedste videnskabelige Penne paa det herhen hørende Omraade til Foretagendet, dertil Fagfolk med behørig Viden for Formaalet. Og første Hæfte med den indledende, gennemdygtige og paa nye Oplysninger rige Afhandling om Gjorslev af Chr. Axel Jensen og de følgende Beskrivelser af Løvenborg ved Bobé, af Førsløvgård ved Wilhelm Lorentzen giver en meget lovende Optakt for Værket.

Og dette Værk skrider rask frem — indtil nu tretten anselige Hæfter. Man kunde *maaske* sige, paa Trods af Forlægger- og Abonnentinteresser, lidt *for* rask. Naar „Danske Herregaarde“ skal blive det Standard-Værk, man ikke blot i Øjeblikket med Behag løber igennem, men som man stadig søger tilbage til, fordi det giver den Oplysning, der kan „staa“ rum Tid fremad, gælder det jo for Forfatterne om en rolig Fordybelse i og Udarbejdelse af Emnet, der vel holder sig fri af den videnskabelige „Tørhed“s Scylla, men ogsaa af Salon-Skærets Charybdis. Hver enkelt Herregaard skal — og bør — efter Planen behandles baade fra et almindeligt historisk (og personalhistorisk), et agrarhistorisk og et bygningshistorisk Synspunkt. Strengt taget burde der altsaa som Regel om hver Herregaard være 3 og ikke 1 Forfatter. Selv om det saaledes ikke helt kan undgaas, at den enkelte Forfatter lader sit Særfag faa vel meget Forgrundsllys, saa gøres der dog gennemgaaende prisværdige Bestræbelser mod den rette Alsidighed, bl. a. ogsaa ved, at der ofte i den enkelte Afhandling benyttes Meddelelser om særlige Forhold, især de bygningshistoriske, fra anden sagkyndig Mand.

For Lolland-Falsters Vedkommende er hidtil udkommet: *Knuthenborg* af Palle Rosenkrantz, *Corselitze* af Astrid Paludan-Müller, *Bramslykke* af Fritz Jürgensen West, *Engestofte* af William Norvin, *Kjærstrup* af Alexander Rasmussen, *Lungholm* af Rudolph Bertouch-Lehn og *Pederstrup* af Louis Bobé. Alle særdeles læseværdige og oplysende Artikler, men ret uensartede i Opbygningen, ikke alene og selvfølgelig efter de enkelte Forfatteres Individualitet, men ogsaa efter

særlige Faginteresser. En enkelt Gang, naar Ejerforholdene griber ind over flere af de beskrevne Herregaarde, kan det knibe med de historiske Datas fulde Afstemthed; dette gælder saaledes de to i øvrigt netop saa dygtige og grundige Afhandlinger om Bramslykke og Kjærstrup (under Omtalen af Schack'erne og Raben'erne). Dr. Bobé's Afhandling om Pederstrup er endnu ikke afsluttet; vi standser med en fængslende Omtale af Statsministeren Grev C. D. F. Reventlow og imødeser med Forventning Fortsættelsen fra Forf.s smidige og sirlige Pen.

Fra „Vendsyssels Aarbøger“ (1918) kan der ogsaa plukkes lidt Stof til os. I P. Christensens „De gamle Præster i Horne og Asdal“ gives der saaledes Levnedsskildringer af den afholdte, men til Kort og Drik forfaldne Henning Christopher Plesner, der i sin Ungdom var Kapellan i Gloslunde, Væggerløse og Kippinge og 24. Jan. 1800 forflyttedes til Vestenskov og Kappel, og af den tidligere Andenlærer ved Nakskov borgerlige Realskole, den populære Forfatter til „Svenskerne paa Lolland“, „Lybækkerne i Nakskov“ etc., Jacob Jørgen Friis, som Forf. omtaler med megen Sympati efter mundtlig Overlevering fra Egnen. —

Men Høsten hernede fra (hvad der *her* er skrevet om vore Forhold, i Tidsskrifter og Bøger) er tynd. „Et lille Tillæg til det gamle Rødby“ (1919) er nogle Erindringer, nedskrevne efter Hukommelsen af Fru Frederikke Pløtzer, f. Vett, elskværdige Smaaskildringer, der har Interiørets Hygge over sig; de er udgivet i Tilslutning til Tegneren Holms „Det gamle Rødby“ (med Tekst af Red. Petersen). Saa kan der bl. a. endvidere henvises til Ingeniør cand. polyt. H. M. Markersens Artikel om Udviklingen ved Rødby Havn (Tidsskrift for Industri, 1. April 1919) med en Del historiske Oplysninger og til nogle Minderuner fra det lille Aarsskrift for 1918 „Nørre Ørslev Folkehøjskole“, hvor Højskoleforstander M. P. Schmidt har givet en indgaaende og levende Skildring af den ejendommelige Skikkelse Peder Kaae og Sognepræst Munkebo med pietetsfuld Pen har givet et Rids af Idestrup-Præsten Helwegs Personlighed. Vi havde

haabet at have kunnet faa med i denne lille Oversigt et nyt Bind af C. C. Haugners „Lolland“, der jo begyndte saa godt med „Nakskov Købstad“, men de ikke mindst for Bogavlen saa hemmende Dyrtids-Konjunkturer har foreløbig — forhaabentlig dog kun for en meget begrænset Tid — lagt sin døde Haand ogsaa over dette Foretagende.

31. Oktober 1919.

A. Hk.

Aarsberetning.

Samfundets Generalforsamling afholdtes i Nykøbing den 15. April 1918. I sin Aarsberetning meddelte Formanden, Amtsforvalter *Holck*, at man foruden Aarbogen — der altid maatte blive Historisk Samfunds væsentligste Virkemiddel — havde udgivet sidste Del af Kilder og Hjælpeidler til Studiet af Lollands og Falsters Historie, nemlig „Haandskrifter og Oversigt over Arkiverne“ ved Dr. phil. W. Norvin. Endvidere var der afholdt tre offentlige Møder: i Torkildstrup Præstegaard, i Nykøbing og i Nakskov Kirke. Naar Samfundet havde kunnet klare disse forskellige Opgaver, laa det i den værdifulde økonomiske Hjælp, det modtog fra Staten, Lollands Spare- og Laanebank, den Raben-Levetzau'ske Fond og det Classenske Fideikommis, hvem Formd. bragte Samfundets Tak. Medlemstallet var vel i Stigen, nu 570 Medlemmer, men skulde langt højere op for at naa paa Siden af flere jydsk historiske Samfunds Medlemstal. Til Slutning betonedede Formanden under Omtalen af Aarbogens Stof bl. a. Betydningen af først og fremmest at faa draget de mundlige Overleveringer paa forskellige Omraader frem, medens det endnu var Tid.

Kassereren, Apoteker *Reddelien*, fremlagde det reviderede Regnskab (se nedenfor), der godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgtes de efter Tur fratrædende: Stiftsfysikus Dr. med. *Hansen*, Nysted, Bestyrer *Kolbye*, Maribo, Apoteker *Reddelien*, Stubbekøbing, og Lensbaron *Rosenørn-Lehn*, Orebygaard, samt Revisorerne Sagfører *Bang* og Boghandler *C. Dein*, Maribo.

Under det paafølgende *Bestyrelsesmøde* genvalgtes som Formand Amtsforvalter *Holck*, som Næstformand Stiftsfysikus Dr. med. *Hansen*, som Kasserer Apoteker *Reddelien*, som Sekretær Bestyrer *Kolbye*; endvidere *Forretnings- og Redaktionsudvalget*, bestaaende af Adjunkt *P. Andersen*, Stiftsfysikus *Hansen* og Amtsforvalter *Holck*, sidste som Formand.

I Aarets Løb blev afholdt fire *offentlige Møder*. I Holmeskoven ved Saksjøbing, paa Nr. Ørslev Højskole, i Vaalse Præstegaardshave og paa Holgershaab. Som sædvanligt blev der vist Samfundet megen Imødekommenhed af Mødestedernes Besiddere. Højskoleforstander Schmidt, Nr. Ørslev, Sognepræst Arboe Rasmussen, Vaalse, og Baron Bille-Brahe tillige med Inspektøren paa Holgershaab havde indrettet alt paa det bedste; fra Nr. Ørslevs Gaardejere var der desuden vist os den Velvilje, at der stilledes Vogne til Raadighed ved Stationen. Mødet i Holmeskoven, der afholdtes med Grevskabets velvillige Tilladelse, fik sit Plus af Festlighed derigennem, at det knyttedes til en lille Højtidelighed paa Saksjøbing Raadhus, hvor Borgmester Gandil afslørede et Billede af Bysbarnet, Digteren Aarestrup, der ogsaa var Hovedemnet for vort paafølgende Møde. Og alle Møderne fik god Tilslutning.

Det kunde være fristende at komme lidt nærmere ind paa de enkelte Foredrag, der øjensynlig interesserede og faldt i god Jord; men dels vildé Pladsen ikke godt tillade det, dels er Foredragene gennemgaaende blevet udførlig gengivne i Stiftets Dagblade. Vi nøjes da med at anføre Foredragenes Emner. Paa Mødet i Holmeskoven d. 18. Maj talte Forfatteren, Bibliotekar Carl *Dumreicher* om „Aarestrup som Lollok, Læge og Lyriker“ og Toldforvalter *Thaulow* om Saksjøbings Fortid. Den 25. Maj var der Møde paa Højskolen i Nr. Ørslev. Her talte Forfatteren *Thorkild Gravlund* om Lollandsk og falstersk Folkekarakter, Højskoleforstander *Schmidt* om Pinsemøderne i Sdr. Kirkeby. Paa Vaalse-Mødet den 22. Juni var Frk. *Helene Strange* første Taler med „Mordet i Vaalse“ og Folketingsmand, Redaktør *Johs. Fog-Petersen* holdt derefter Foredraget „Den nordfalsterske Bondes Kamp mod Herremanden“. Ved Holgershaab-Mødet d. 12. Juni talte Gaardejer *Jens Stub* om falsterske Tilnavne og Adjunkt *Paludan Møller* om „Steen Steensen Blicher og Holgershaab“.

Paa den ekstraordinære *Generalforsamling* i *Maribo* 6. Dec. 1919 vedtoges med Enstemmighed, at Minimums-Kontingentet forhøjes fra 2 til 3 Kr.

Regnskabet for 1918—19 meddeles nedenstaaende i Ud-
drag ved Kassereren, Apoteker Reddelien:

<i>Indtægt:</i>			<i>Udgift:</i>		
	Kr.	Øre		Kr.	Øre
Formue $\frac{1}{4}$ 1918 (m. Rent.)	2106	78	Styrelsen	248	08
Understøttelse fra			Aarsskrift	1349	58
Raben-Levetzaus			Kilder og Hjælpebidler II	537	00
Fond	Kr. 200		Møder	375	79
Statstilskud	— 200		Formue $\frac{31}{8}$ 19	1879	43
Det Classenske					
Fideikommis ...	— 50				
Loll. Spare- og					
Laanebank	— 300				
		750 00			
Solgte Aarsskrifter	140	80			
Medlemsbidrag	1227	00			
Subskribenter	12	00			
Møder	153	30			
		<hr/>			<hr/>
	4389	88		4389	88

Nye Medlemmer.

(Efter Kassererens Liste).

Trafikassistent Svend Adrian, Ho- leby.	Propr. H. Clausen, Kratskovgaard Vaalse.
Overassistent Bandholtz, Gedser.	Bogholder Frederiksen, Nakskov.
Byfogedfuldm. Bang, Nakskov.	Gdr. P. Frederiksen, Skovlænge.
Førstelærer A. H. Bendsen, Lindet.	Gdr. J. P. Graae, Sdr. Ørslev.
Landinspektør V. T. Blangstrup, København.	Kbmd. Green, Saksøbing.
Gdr. H. L. Belling, Strandvedgaard.	Urmager Lauritz Hansen, Stubbe- købing.
Proprietær L. Belling, Borregaard, Vaalse.	Rentier H. P. Hansen, Egelykke.
Gdr. O. P. Belling, Idestrup.	Bogholder L. C. Hansen, Nakskov.
Pastor Bernsteen, Maribo.	Gasværksarb. Niels Hansen, Nak- skov.
Gdr. P. Boesen, Tjennemark.	Skovfoged P. Hansen, Virket.
Propr. Th. Bom, Egense.	Form. H. Haugsbøll, Græshave.
Sognepræst Borella, Skovlænge.	Gdr. H. J. Holck, Vesternæs.
Forvalter L. Christensen, Lundby- gaard.	Lærer Holm, Egelev.
Slagter Christiansen, Haulykke.	Kredslæge Ingerslev, Saksøbing.
Bager Christoffersen, Nykøbing.	Læge Aage Jacobsen, Nysted.
Gartner Joh. Christoffersen, Nykø- bing.	Lærer Arnold Jensen, Nr. Vedby.
	Marskandiser Emil Jensen, Nykø- bing.

- Malermester Charles Jensen, Nykøbing.
 Landm. Marius Jensen, Skibevejen Maribo.
 Amtsråadsmedlem Vilh. Jensen, Alstrup.
 Adjunkt Jessen, Nykøbing.
 Mægler Jessen, Nakskov.
 Gdr. Jørgensen, Nr. Tostруп.
 Tømrer P. Jørgensen, Birket.
 Gdr. Ole Nielsen Karstensen, Nr. Ørslev.
 Lærer Krog, Godsted.
 Gdr. P. Krog, Stubbekøbing.
 Slagter O. F. Krüger, Nysted.
 Postekspedient O. A. Larsen, Stubbekøbing.
 Forvalter Larsen, Nagelsti Skovgaard.
 Gdr. Thomas Larsen, Taagerup.
 Lærer M. P. Larsen, Rødby.
 Propr. H. Larsen, Dalbygaard.
 Fru Skovkasserer Larsen, Nykøbing.
 Mejeribestyrer Larsen, Vaalse.
 Lærer Prior Larsen, Nyskolen, Alslev.
 Ingeniør Jul. Lehmann, København.
 Bestyrer Lerche, Sukkerfabriken, Nakskov.
 Murermester G. Lose, Kraghave.
 Tømrermester Jul. Mortensen, Nykøbing.
 Sagfører Mørup, Nykøbing.
 Kbm. Gustav Møller, Nykøbing.
 Lærer Nielsen, Gurreby.
 Rentier Chr. Nielsen, Idestrup.
 Propr. Henrik Olsen, Gabrielsminde.
- Bogbinder Valdemar Petersen, Nordlunde.
 Chr. Petersen, Sdr. Vedby.
 Maskinmester Petersen, Maribo.
 Gdr. Oluf Petersen, Eget.
 Kommunalærer Henrik Petersen, København C.
 Gdr. P. Poulsen, Skelby.
 Tandlæge Aage Ravnsgaard, København.
 Maler Rasmussen, Fromsgade, Nykøbing.
 Lærer C. J. A. Rasmussen, Holeby.
 Vognm. Edv. Rasmussen, Nykøbing.
 Landm. Oscar Rasmussen, Vejleby.
 Glarm. Georg Rasmussen, Brandstrup.
 Gdr. Chr. Ringsing, Højdalgaard, Flintinge.
 Bankassistent Rosenstand, Nykøbing.
 Docent Sahlgreen, Lund.
 Forvalter Seehausen, Ny Kirstineberg.
 Kbm. Skaftø, Birket.
 Lærer A. Skaftø, Højsmarke.
 Gdr. Jørgen Skude, Ravnsby.
 Gdr. Hvid Søndermand, Hejringe.
 Sagfører E. Thomsen, Stubbekøbing.
 Gdr. Johan Truelsen, Nr. Vedby.
 Lærer H. Vigen, Søllested.
 Gdr. Carl Wirke, Systofte.
 Repræsentant Chr. J. Wikke, København.
 Kbm. Erik Wismer, Nykøbing.
 Overretssagfører A. Zwick, Nakskov.